

94.

Aantekeningen, april – juli 2024

Pieter Wisse

94.1

Wie voor gedragsverandering (op) ònweerlegbaar bewijs (ver)wacht, kan er met onomkeerbare gevolgen weleens te laat mee zijn. Wat is een vooralsnog onzeker risico waard?

94.2

Opstellen van een model is ontwerpen. En ontwerpen is onderzoeken. Voor een zgn informatiekundig model gaat het om aanwijzing van relevante betekenisverschillen èn samenhang ertussen. Daarom vind ik **The Theory of Literary Criticism, A Logical Analysis** (University of California Press, 1974) ook voor informatiekundig ontwerpers belangwekkend. Want John M. Ellis kiest m.i. terecht voor een ruimer bemeten grondslag. Hij (veronder)stelt dat,

for whatever the field of inquiry, its theoretical problems can be resolved only by carefully controlled conceptual analysis.[p. x]

Ik heb echter bezwaar tegen kwalificatie als louter analyse, volgens Ellis tevens logisch in de zin dat

its most obvious and necessary features are [...] drawing of distinctions.[p. 10]

Als ontwerpend onderzoek resp. onderzoekend ontwerp is er wisselwerking tussen analyse èn synthese aan, herstel, nodig voor de bruikbare ... orde. Zo vat ik daarom op wat Ellis analyse noemt. Verder ben ik het oneens, zoals ik al meteen met de toevoeging bruikbaar aangeef, met beperking tot theorie. Een model annex model moet èrgens ... praktisch voor bedoeld zijn. Anders is het geen moeite waard. Of de uitkomst die moeite loont, is dan wat anders. Hoe dan ook, wat zgn conceptueel als onderzoeks-/ontwerpresultaat telt, zijn modelmatig zodanig aangewezen samenhangende verschillen om problemen te – kunnen – helpen oplossen. Ellis heeft gelijk dat – ook wat heet – literatuurkritiek daar géén uitzondering op kàn zijn, hoewel

[t]he results of such analysis may well be couched in terms far removed from the ordinary language of literary critics, and even more remote from literary language itself.[p. x]

Zulke, eh, misverstanden belemmeren inderdaad tevens digitalisering. Dat wordt abusievelijk opgevat als een exclusieve vakdiscipline voor ict-ers als programmeurs. Daarvoor zijn zij vertrouwd met programmeertalen. Dat zijn echter geen ... talen (lees hier ook: methoden) voor conceptuele modellering, althans niet voor stelselmatige ordening van samenhangende betekenisverschillen. Wat stelselmatige betekenisvariëteit betreft kenmerken zgn ict-ers zich helaas nog steeds door

the absence of the most relevant kind of knowledge and technique.[p. 10 Favoring] an isolative rather than a combinative approach[, p. 184 they, too,] are commonly deceived by the familiarity of [thei]r own evaluative organization of the world into thinking that [they] are describing the structure of the world instead of setting up in

[thei]r own language an organization of it reflecting [thei]r own needs and values.[p. 41]

Het blijkt moeilijk, zelfs onmogelijk, om iemand die op programmeertalen vertrouwt, van nut en noodzaak te overtuigen van, zeg maar, modelleertalen die geschikt zijn voor omgang met zùlke variëteit:

[T]hat kind of activity is taken [...] to be an attack [...], and a failure to accept the faith[. p. 253]

Het programmeerperspectief is helaas gaan overheersen,

represent[ing] the fossilization of a stage in the history [...] which gets more and more remote from current [requirements] as its adherents attempt to preserve the faith.[p. 254]

Zolang dat zo blijft, schiet conceptuele modellering tekort. Dat stoort overigens niet voor zeer kleinschalige opgaven, omdat daar geen relevante verschillen optreden. Maar om opgaven zó kleinschalig te – blijven – willen oplossen gaat uiteraard vrijwel altijd meteen al verkeerd, want

theory [...] is kept at a trivial and superficial level if it is pursued only by people whose sole aim in considering such questions is to produce a quick justification[. ... W]hat should be a controlled logical inquiry is easily reduced to partisan slogans.[p. 8 D]evelopment [...] is severely inhibited if the purpose of the analysis is to justify a particular [...] program[. p. 9 T]he assumed basic interpretation itself is defective.[p. 192] It is not unusual for research to make assumptions that are counter-intuitive, in the sense that they run counter to our normal assumptions, for it is precisely those assumptions that research may need to change.[p. 164 A] new theory [...] will have to emerge if we are to make progress.[p. 192] It should be possible to question or suggest modifications [...] in any [...] field of inquiry[. p. 253] All of these hindrances to better criticism could be removed if critics were simply more proficient in talking about how language functions, and had a better conceptual apparatus available to them for handling pieces of language.[p. 260]

Terwijl Ellis het nader over literatuurkritiek heeft, geldt dus ook voor informatiekunde dat een averechts paradigma heeft geleid tot

a stagnant situation, in which further progress in formulating useful distinctions is not appearing, and has not done so for some time.[p. 4 Conceptual analysis] needs more independence than it has had in order to do anything worthwhile.[p. 9]

Nu heb ik met Metapatroon een methode ... ontworpen om stelselmatig eenduidig betekenissen te ordenen dóór samenhang ertussen. Daarvoor 1. beschouw ik betekenis als gedragsbeschrijving en 2. schrijf een gedraging voor eenduidigheid toe aan twee factoren. Wat gedragsmatig telkens ... telt, is samenloop tussen een object en een situatie. Wat 'zich' gedraagt, is aldus een situationeel object. Een object dat voor bepaling zijn gedragsaandeel over cognitief vermogen beschikt, noem ik een subject. En

this kind of drama is not impossible to describe and analyze if we work with a theory of meaning that [...] includes [...] the notion that language [...] functions importantly to control our world by organizing it in relation to our needs.[p. 259]

Klopt, ook en vooral informatiekunde

must confront the task of formulating in conceptual terms what causes us to make one kind of move in one situation, but a different move in another kind of situation; it must attempt to formulate and distinguish the aspects of the [multiple] kinds of situation that are relevant to their different treatment, and to sort out the factors

involved.[p. 5] When we concern ourselves with a piece of language, it is entirely normal to interpret it in the light of its context: indeed, [...] not to do so leads to error.[p. 107]

Met Metapatroon kan het bereik van een model open gelden dankzij de mogelijkheid van herhaling (lees ook: recursiviteit) van het tweeledige samenloopbeginsel. Een ... verschil met wat Ellis beweert, is dat hij zich steeds nader tot een enkele situatie beperkt, terwijl een stelselmatig model alle relevante situaties moet – kunnen gaan – omvatten. Dat noodzaakt informatiekundig tot dienovereenkomstig stelselmatig bemeten modelleermethode annex -taal. Nogmaals, daarvoor blijft ... begrip afwezig zolang programmeurs zich ervoor afsluiten (en voorkeur van opdrachtgevers genieten). Zij beoefenen wat Ellis eclecticisme noemt, maar

it can never itself be a theory[p. 5]

althans methodisch nooit stelselmatig dekkend. Ik vermoed dat Ellis weliswaar niet met Ashby's Wet van passende variëteit bekend is, maar hij geeft de strekking ervan weer:

[C]omplex situations demand complex analyses, not none at all[p. 5]

Wat Ellis dus nog mist, is dat analyse enz. zoiets als een stelsel betreft met – recursiviteit van – situatie als één van de twee differentiële factoren voor eenduidige ordening van samenhangende (betekenis)verschillen. Dankzij zo'n stelselmatig bemeten methode, dat idee heeft hij al wèl,

there is [...] no reason in principle to suppose that [variety] is beyond description, and therefore control, given an analysis that is sufficiently refined.[pp. 5-6] The crux of the matter is this: the shape of the problems must be allowed to develop as the analysis progresses[p. 9]

Dat komt er echter niet van met ict-ers

hav[ing] been unconsciously conditioned [p. 10 ... to engage a] theory [which] employs such a limited kind of analysis, accounts for so little and excludes so much, that for any issue to be treated according to such a logic is for it to be trivialized [...] as a means of covering up its omissions.[p. 15] Only a different logical framework can disentangle the issues[p. 30 For w]henver an impasse occurs in a[n] inquiry, it is very likely that the **form** of the question asked must be reexamined; to continue the search for another answer to the same kind of question usually results only in an accumulation of yet more unworkable [results]. Often an assumption buried in the form of the question is the reason for the impasse; and once this assumption is found it usually supplies an immediate explanation of the blockage, after which progress in the analysis is possible.[p. 30]

Wat ontbreekt, is een stelselmatig houdbaar taal- annex tekenbegrip. Zo meen ik dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Een teken is een middel voor afstemming van gedragingen. De uitwisseling van een teken telt dus meerdere deelnemers. Er is enerzijds het subject dat het verzoek doet, anderzijds één of meer subjecten tot wie z/hij het verzoek richt. Ja, over ontwerp(en) gesproken,

[p]ropositions [...] are primarily designed to achieve something for the speaker[p. 19] If a proposition is designed to achieve something, it must exclude other things, and so make a choice between various ways of organizing a situation.[p. 20] To ask what distinction is being made forces these implications to the surface[p. 23 Therefore,] the appropriate form of the question, to begin with, should be this: What circumstances are appropriate to the use of the [proposition]?[p. 31]

Wat Ellis m.i. nog mist, is dat een subject omstandigheden (lees ook: situatie) eveneens nooit, zeg maar, onmiddellijk kan ervaren. Daarom veronderstel ik een véél ruimer tekenbegrip. Wat doorgaans als teken geldt, noem ik signatuur. Dat beschouw ik als slechts een gedeelte van een teken:

We find out what someone means not just from his actual words, but from his actions and the [situation] he is in[p. 107 i.e., a sign] being a very direct social act at a particular time[p. 134]

Het tekengedeelte dat met de situatie strookt, noem ik context:

The issue here [...] is [...] one of [...] which context is the relevant one[.pp. 127-128] If we concentrate on the relevant context [...] we can then analyze [meaning] in all the depth that is desirable[p. 130 T]he crucial question is that of characterization of that [contextual] information[p. 140]

Dankzij methodische explicitering van context laat zich met Metapatroon stelselmatige betekenissenvariëteit eenduidig ordenen resp. uitdrukken (lees ook: modelleren):

It is not necessary to claim that the meanings of words are clear in themselves[. ... O]n the contrary, the correct reply lies in the other direction, and is precisely that the context of a word or sentence is indeed all important in determining its meaning. [...] What does not get specified [...] remains unspecified[p. 127 D]ealing with [contexts] that present new specializations of existing words is something that all speakers [...] have to be prepared to do.[p. 150]

Het is dus niet een, bijvoorbeeld, woord op zichzelf genomen dat een subject interpreteert. Z/hij schenkt ook en vooral aandacht aan context, dwz

the features of th[e] circumstances [...] of] the use of the word[p. 34 for t]he use of a word is a matter of the context in which it occurs[p. 128 T]here is no example of language activity that does not have some context and purpose. The critical question is one of what relation to life, what context, and what purpose.[p. 136]

Tevens voor informatiekundig ontwerpen, nota bene,

[t]his will dictate very different tactics to those used before; instead of looking to the center of the category (that is, its most typical and unproblematic cases) and for broad features running through it, it will be more profitable to look at its edges, its marginal members[p. 35]

Sterker nog, en daar is Ellis kennelijk niet aan toegekomen, het blijft niet bij ondermijning van het traditionele categorie- annex definitiebegrp. Het zijn de verschillende relevante situaties die aanleiding geven tot veronderstelling van evenzovele categorieën/definities. En dat is precies de reden waarom, ik herhaal een citaat,

there is [...] no reason in principle to suppose that [variety] is beyond description, and therefore control, given an analysis that is sufficiently refined.[pp. 5-6]

Kortom,

we group experiences according to what we want from them,[p. 42 making] performance [...] the key area for a definition.[p. 36]

Waar Ellis op wil uitkomen om voor wat hij zijn vakdiscipline houdt mee te kunnen ... doorgaan, is een passend literatuurbegrip. Hij veronderstelt dat

A work of literature must be seen primarily as a text that performs a certain task and is treated in a certain kind of way, rather than a text having certain qualities[p. 84]

Dergelijke ... werken zijn dus eveneens

pieces of language used in a certain kind of way by the community.[p. 42]

Maar wat verstaat hij onder “the community”? Uitgaande van verschillende teksten/tekens blijft ook dat inderdaad

a question that does not allow a simple answer[. p. 146]

Ik vind dat elk geval van tekenuitwisseling een zgn gemeenschap betreft en wel bestaande uit daadwerkelijk betrokken deelnemers. Verder geeft Ellis voor literatuur een draai aan gebruik. Ik zou zeggen dat hij er zoiets als hergebruik van tekst mee bedoeld, waardoor

we no longer respond to it as part of the immediate [situation] we live in and as something to use in our normal way as a means of controlling that [situation]; nor do we concern ourselves with the immediate [situation] from which it emerged, and so are not taking it up to learn, in our normal way, something about that actual everyday [situation].[p. 43] Whenever the ordinary use of language to communicate to someone in a specific [situation] is no longer evident, and the piece of language is no longer regarded as one having interest only for its original utterer, those addressed by him, and those (present or future) who have interest in that whole situation, it is being treated as literature.[p. 44]

Ach, wat is ... (ab)normaal? Ook Ellis lijkt nog op zoek naar een objectief ipv subjectief houdbaar literatuurbegrip. Dat acht ik vergeefs. Ik houd het met hergebruik voor evident

that the text is not taken as specifically relevant to the immediate [situation] of its origin.[p. 44]

Dat is ... logisch, omdat de situatie van hergebruik nu eenmaal een ... àndere situatie is. En een subject kàn niet anders dan verkeren ‘in’ een situatie. Daarom slaat Ellis m.i. door met de bewering dat

the characteristic use of texts as literary is one that [...] no longer assumes they are part of the practical give and take of any particular [situation].[p. 44]

Nogmaals, dat kàn niet. Zolang met welke tekens dan ook situationele gedrags- resp. betekenisverschillen veronachtzaamd blijven,

disputes do arise about practical instances and people remain puzzled by them.[p. 37] What, in effect, happens [...] is [...] reduc[ing] a [set of] empirical situation[s] to a [single] simplified one in which objects having very little in common [are nevertheless] treated as equivalent[. p. 40]

Aan simplificatie blijkt zelfs Ellis met zijn literatuurbegrip niet aan te – willen – ontkomen. Maar dat neemt niet weg dat hij algemener informatiekundig belangrijke aanwijzingen verschaft. Zo beseft hij dat

the assumption that the nature of any phenomenon in itself can define the framework of an investigation [...] masks a central logical error, the diagnosis of which is the key to our puzzle[. p. 62]

Verschillen zijn ... betrekkelijk. Ze kunnen samenhangend worden uitgedrukt volgens een recursief tweeledig samenloopbeginsel (Metapatroon). Ik herken situationisme in wat hij voorstelt als

general important point[, that] is[,] that almost any piece of empirical material can be construed in terms of several different fields of inquiry, and all frameworks construe

data in their own terms[. ... T]he definition of a framework of investigation must be in terms of [...] a particular kind of analysis of and concern with that material.[p. 63]

Als een, zeg maar, metaveronderstelling geldt daarom dat

it [is] nonsense to say that any framework of investigation could be defined as “any and all statements about a given phenomenon[.]”[p. 63]

of het moet zijn dat een ... verschijnsel op voorhand tot een situationeel object is beperkt, want

[a]ny serious study must place the event in a definite framework of investigation.[p. 65]
[I]n fact, the matter of evaluating things within a category is logically very similar to placing them in the category in the first place. Both categorizing and evaluation within the category are done on the basis of performance.[p. 86]

Voor elke betekenis in de zin van een samenhangend verschil ontkomt de informatiekundig ontwerper er niet aan dat ook z/hij

cannot intelligently [...] have no aim in mind[. p. 65]

Veronachtzaming, herstel, ontkenning van reële variëteit

only results in muddle and confusion, less real knowledge, and a level of interest rarely above the lowest possible.[p. 70] It is the initial posing of the problem that creates the impasse [p. 78 by] offering[...] an easy avoidance of [...] problems and complexities; instead of assisting and furthering appreciation and understanding [...], [...] generally a destructive effect [results].[p. 154 For] various kinds of valued performance [...] are all reduced to a single value scale[. pp. 95-96 T]he kind of reductive summary involved [...] treats several unrelated issues at once. [...] Something very strange is happening here[. i.e.] preferring, as a superior kind of statement, the vague reductive summary to [...] careful analysis [p. 96 from being under] the impression that the general kind of value statement really gets to the heart of the matter, is somehow more real, than [...] more analyzed statements. [...] T]he vague general statements [...] are made the final and most important stage in the investigation[. ...] This mistaken reversal leads to much sterile and pointless argument about judgments in the summary reductive form.[p. 97] But this kind of crude judgment has been promoted to the status of the most important judgment we make [...], and this cannot be.[p. 98] The first step in correcting this [...] is for the critic to see himself as an analyst of [...] situation[s. p. 154]

Intussen blijft het verkeerd gaan, ofschoon situationisme nog herkenbaarder blijkt uit een tekstpassage die Ellis in een voetnoot uit één van zijn eerdere teksten overnam:

Strictly speaking, nothing has as intrinsic value, if by this is meant value divorced from any situation. For an object to have value a relation with something other than itself is needed.[p. 99, oorspronkelijk 1963]

Dienovereenkomstig laat zich betekenis niet eenduidig met een signatuur associëren. Daar hoort altijd – een – context bij. Wie voor eenduidigheid op zgn stelselschaal desondanks op een geïsoleerde signatuur wil blijven vertrouwen, raakt alsmáar verder op een dwaalspoor:

In the puzzlement that results, the source of the trouble is attributed to the complexity of the concept, so that to solve the problem its meaning is elaborated.[p. 173]

Er bestaat echter geen absoluut geldige betekenis van een, zeg ook maar, enkel woord:

[S]pecific single criterion theories of value [are] erroneous[. p. 241]

Naarmate de context verschilt waarmee een bepaalde signatuur een teken ... vormt, kan de betekenis verschillen die een subject eraan geeft resp. ontleent, want

the different meaning is a product of the different wholes.[p. 176] It can only be a question of the relation of one particular element to all the other elements that make up the [sign].[p. 184]

Voor wie daarentegen woordbetekenis probeert te standaardiseren

the primitive term has by this time had its appearance quite changed by sophisticated confusion.[p. 174] "Symbolic" interpretations, for example, usually operate on a level of generality that does not do justice to the detail of the [con]text [...] remain[ing] crude and undeveloped accounts[. p. 209]

Nogmaals, ik ga ervan uit dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. maw een middel voor afstemming van gedragingen door respectievelijke deelnemers. Ik vind dat tekens

then appear to be perfectly coherently patterned[. p. 251]

Nou ja, volgens ... Metapatroon.

94.3

Er blijft geen doorkomen aan. Opgevat als het wederverzoek tot inschikkelijkheid dat het onvermijdelijk is, wat wil iemand op haar beurt van mij als zij per omgaande kortweg bedankt voor mijn "interessante emailbericht"? Zie [note 80.4](#) voor afschrift van wat ik haar eerder ongevraagd schreef.

Nee, ik mag geen verdere reactie verwachten, zo kreeg ik de indruk dat zij mij als [fopvatting](#) nog genadig wilde laten weten. Interessant betekent in zo'n reactie, als mijn indruk klopt, dus iets tussen niet-interessant-genoenig-verder-ook-maar-enige-tijd-aan-te-besteden en sodemieter-op. Zo zei Wim T. Schippers "verdomd interessant, maar gaat u verder ..."

Wat ik op mijn beurt kennelijk wèl, eh, interessant moet vinden, is dat zij thans werkt aan een artikel over Victoria Welby. Zij deed de desbetreffende mededeling, dat kan niet anders, omdat ik nadrukkelijk had verwezen naar een opstel dat ik ooit over Welby's signifische werk schreef. Heb ik soms verkeerd begrepen dat zij daarin echter niet geïnteresseerd is? Omdat ik voorts de indruk kreeg, dat zij gelet op haar prompte reactie mijn opstel niet zelfs maar vluchtig kòn hebben bekeken, waagde ik er netzo vlot een vervolgbericht aan (afschrift: [note 80.5](#)).

Nee, sindsdien heb ik in elk geval tot dusver niets vernomen.

In de eerste gauwigheid had zij nog wel de titel van een ander boek weergegeven. Nadat ik ook dat bestudeerd had, schreef ik haar een derde emailbericht (afschrift: [note 80.6](#)). Of zij wil handelen naar wat zij daarin over onderzoek beweert; zie mijn redenering voor wat ik niet zozeer mijn recht, maar vooral haar plicht houd o.a. mijn opstel [Communicatievorm als wetenschapsnorm](#).

Ik besef wederom de volstreekte nutte- resp. kansloosheid van wat natuurlijk mijnerzijds eveneens nooit iets anders dan een verzoek tot inschikkelijkheid kàn zijn. Maar slechts door zo'n verzoek desondanks tòch daadwerkelijk te doen laat zich mijn machteloze verzet tegen van wat ik ervaar als nalatigheid, schijnheiligheid e.d. nagaan.

Ik hoop dat ik me vergis in ontbreken van serieuze ... interesse in enneadische semiotiek annex pragmatiek. Als ik van haar alsnog verdere reactie verneem, maak ik er uiteraard – volgende – aantekening van.

94.4

Vertaling van **Excitable Speech. A Politics of the Performance** moet een klus geweest zijn. Niels Helsloot (1959-2008) maakt er als nederlandstalige versie **Opgefokte taal. Een politiek van de performatief** (Parrèsia, 2007) van. Voor zover ik begrijp bedoelt Judith Butler met “speech” die, eh, Butler voor “excitable” houdt vooral taalgebruik waarmee de zgn één de zgn ànder wil kwetsen en/of waardoor die ànder zich hoe dan ook door de één gekwetst acht. Maar waarom herhaal ik die achternaam? Over belediging e.d. gesproken, naar mij vervolgens bleek uit het Wikipedia-lemma dat gewijd is aan, ik blijf voorlopig herhalen, Butler, wenst Butler zèlf, wat betreft, eh, gender blijkbaar niet met man of vrouw geassocieerd te worden. Wie dat respecteert, dient ter verwijzing o.a. zowel zgn vrouwelijke als mannelijke persoonlijke voornaamwoorden te vermijden. En wat doet ... gender er vaak trouwens toe? Dat wijst allemaal op m.i. evenwichtige behoefte aan zgn genderneutrale voornaamwoorden. In het engelstalige Wikipedia-lemma over Butler dat ik raadpleegde verschijnen voor de vormen van de derde persoon enkelvoud wat, zoals het nederlandstalige Wikipedia-lemma over genderneutrale voornaamwoorden toelicht, “singular they” heet. Het bijbehorende werkwoord moet blijkbaar echter in de meervoudvorm vermeld zijn. Wellicht went àlles, maar ik ervaar het op mijn beurt als op z’n minst moeizaam om mij op die manier te uiten. En interpretatie vergt de èxtra moeite van het nagaan waarnaar het gelijkluidend gebruikte voornaamwoord precies terugverwijst. In het Nederlands zou daar met, zeg maar, enkelvoudig zij de verwarring bijkomen dat de voornaamwoorden voor de derde persoon meervoud niet verschillen van de zgn vrouwelijke voornaamwoorden voor de derde persoon enkelvoud. De genderneutraliteit hangt in het enkelvoud dan volledig van het meervoud van het werkwoord af. Eveneens volgens dat laatstbedoelde lemma is er

[i]n het Nederlands [...] tot op heden nog geen ingeburgerd alternatief voor het mannelijk en het vrouwelijk persoonlijk voornaamwoord in de derde persoon enkelvoud ('hij' of 'zij'). Bij een keuze voor genderneutraal taalgebruik stelt dit de spreker of schrijver voor problemen.

Een keuze voor het als onderwerpsvorm levert dan zijn als bezittelijke vorm op, en die is dan weer gelijkluidend met de overgeleverde zgn mannelijke vorm. Het lijkt mij dat er voor genderneutrale voornaamwoorden, vooruit, nieuwe woorden nodig zijn. En met evenzovele vèrdere ‘nieuwe’ woorden kunnen juist evenzovele gendervarianten worden uitgedrukt. Nee, ik heb er zo gauw geen voorstel voor. Daarom houd ik het hier op herhaling van eigennaam. Op vermelding daarvan ken ik geen bezwaar van Judith Butler.

Wat Butlers boek betreft, vind ik dat ook Butler géén consequente opvatting toont van wat aan taalgebruik “performatief” is. Mijn idee is dat èlke teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Ofwel, èlk teken is zelfs principieel ... performatief. Het ene subject probeert middels een teken tot afstemming van, oeps, zijn gedrag met gedrag(ingen) door (een) ander(e) subject(en) te raken. Gelet op afstemming is politiek aan de orde. En naarmate de ànder ervaart dat de één van, oeps, hem gedrag verlangt dat verschilt van waaraan, oeps, hij zònder zo’n ‘verzoek’ de voorkeur geeft, kan de ànder zich daardoor opgefokt enzovoort ervaren. Tja, wat doe je eraan?

Hoewel Butlers taal- resp. tekenbegrip m.i. dus nog gebrekkig is, wijst Butler terecht op schijnheilige verabsolutering van het recht op vrijheid van meningsuiting. Want er

kan zelfs opzettelijk overheersend aan zijn dat, zoals Butler in **Voorwoord bij de Nederlandse vertaling** aanvult,

[d]e verdediging van de vrijheid om zich te uiten [...] is ingezet om een standpunt[...] te verbreiden dat duidelijk gericht is op culturele zuivering[. ... Er] is een politieke doordenking nodig van de manier waarop bepaalde juridische vrijheidsbegrippen [...] worden gebruikt en misbruikt. [**Opgefokte taal**, p. 9]

Voor wat verhoudingsgewijs telt, en dat is nu eenmaal alles, pakt overigens elke verabsolutering averechts uit.

94.5

De tekst van een reeks openbare voordrachten die José Ortega y Gasset (1883-1955) in 1929 houdt, is vervolgens met gelijkluidende titel in druk verschenen: **Wat is filosofie?** (Leopold, 1960, oorspronkelijk Spaans). Ik herken duidelijk de grondslag (lees o.a. ook: paradigma, axioma's) die ik langs àndere weg(en) ontwikkelde en met subjectief situationisme aanduid. Dat heb ik echter later gedaan, zie [Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism](#) (2002). Onder die noemer heb ik, zeg maar structureel, dus niets nieuws bedacht. Of? In elk geval stelt – ook – Ortega y Gasset allang dat

[we e]lk ogenblik moeten [...] beslissen wat we gaan zijn in het volgende, wat ons leven gaat 'occuperen'. Het is dus: zich occuperen bij voorbaat, d.i. gepreoccupeerd zijn.[p. 259]

Oh ja,

[o]ns leven 'is dat van ieder voor zich', dus het mijn verschillend van het jouwe[. p. 244]

Zo

is het menselijk leven,

hmm, voorts geldt dat onderscheidend voor m.i. àlles dat ... leeft, zeker niet louter voor mensen, dus zo

is [è]lk leven een voortdurend anticiperen en preformeren van de toekomst.[p. 255] Wij leven [weliswaar] in het heden, in het actuele moment, maar het bestaat niet primair voor ons, maar wel leven we daarvan uit, als vanuit een bodem, de onmiddellijke toekomst.[p. 253] Onophoudelijk [mikk]en we [...] met onze levensaandacht [...] op wat we van die toekomst vragen en met 't oog op wat we daarvan verwachten wenden we de blik naar heden en verleden om daarin de middelen te vinden om ons verlangen te vervullen.[p. 256] Voordat we datgene zien dat ons omringt, zijn we al een oorspronkelijke bundel lusten, verlangens en illusies.[p. 253] Altijd zijn we heel scherp ziend voor die dingen waarin zich de eigenschappen verwezenlijken die wij liefhebben, en daarentegen zijn we blind in het waarnemen van al het overige[. p. 256] Alle leven [is] een onophoudelijk, primair verkiezen en verwerpen.[p. 254]

Nou ja, omdat "verlangen" e.d., zeg ook maar motief, mede resulteert uit eerdere ervaringen, staat het momentane toekomstbeeld van een subject, eh, doorgaans onder invloed van zijn verleden, enzovoort:

Mijn toekomst dus doet mij mijn verleden ontdekken om zich te realiseren. [...] De toekomst kaatst mij terug naar het verleden, dit naar het heden, van hier ga ik weer naar de toekomst, die me werpt in het verleden en dit weer naar een ander heden, in een eeuwig wentelen.[p. 253] In zijn fundamentele lijnen is het leven altijd onvoorzien.[p. 228]

Daarmee vind ik stroken wat ik als dia-enneadische dynamiek à la Möbius-band voorstel, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#) voor afbeelding. Er is volgens mijn aanduiding tevens situationeel (lees ook: afhankelijk van omstandigheden) aan, omdat voor een subject op enig moment

mogelijkheden niet onbeperkt [zijn]: dan zouden ze niet concrete modelijkheden zijn, maar niets dan onbeperkteid en in een wereld van absolute onbepaaldheid, waarin alles even mogelijk is, is het niet mogelijk tot iets te besluiten. Om te kunnen besluiten moet er tegelijk ruimte en beperking zijn, dus relatieve beperking. Dit druk ik uit door de categorie 'om-standigheden' [p. 250 Weliswaar is d]e wereld [...] horizon van het leven[p. 218 maar h]et leven bevindt zich altijd in zekere om-standigheden, in een toestand rondom [...] van dingen en andere personen.[p. 250] Want als ik mijn ik, het mezelf ontdek, zie ik dat dit bestaat uit iemand die zich bezighoudt met dat wat niet hijzelf is, met andere ietsen, die bovendien zich verenigd voordoen en als onderling georganiseerd en tegenover mij in de vorm van 'Umwelt', van een omsluitende eenheid, van wereld[pp. 239-240] Ons leven is [...] niet alleen onze persoon, maar ook dat onze wereld er deel van uitmaakt: ons leven bestaat daarin dat de persoon zich bezighoudt met de dingen, en klaarblijkelijk hangt dat, wat ons leven ook zij, zowel af van wat onze persoon is als van wat onze wereld is. [...] W]e geven ons niet eerst rekenschap van onszelf en dan van de omgeving, maar leven is, vanzelfsprekend, diep-in, zich tegenover de wereld, met de wereld, binnen in de wereld bevinden [...] in zijn wisselvallig bedrijf.[p. 227]

En wat een subject als omstandigheden annex situatie opvat, is ... natuurlijk eveneens onderhevig aan wat hij (lees ook: zij) op dat ogenblik ... kent aan "levensaandacht," ofwel motief. Want

alle doen is bezig zijn met iets **voor** iets. De bezigheid die we nu zijn wortelt in en spruit voort uit een voornemen: krachtens een **voor**, krachtens wat gewoonlijk genoemd wordt een bedoeling. Dit **voor** met het oog waarop ik dit of dat nu doe en in dit doen leef en ben, daartoe heb ik besloten, omdat ik van de mogelijkheden die ik voor mij had,[p. 249]

nou ja, waarvan ik ook weer dàcht dat ik erover beschik, voorts

gemeend heb dat aldus mijn leven vullen het beste zou zijn.[p. 249]

Dat maakt – van –

om-standigheden [...] iets bepaalds, geslotens maar tegelijk open, met innerlijke ruimte, met een plaats of leegte waar men zich kan bewegen, waar men kan besluiten[p. 250]

Met aandacht treedt voor een subject tegen de achtergrond van een situatie een object erin op de voorgrond. Maar

[z]ijn werkelijke zijn beperkt zich [voor het subject in kwestie telkens situationeel, dwz] tot wat h[et] voorstelt als object van [z]ijn bezigheid.[p. 246]

Er zijn aldus netzoveel verschillende objectvoorstellingen ... denkbaar als er subjectief-situationele samenlopen ... zijn. Daarmee moet onder de noemer van zgn geesteswetenschappen ... natuurlijk rekening mee – kunnen – worden gehouden. Voor wat voor natuurwetenschappen kan doorgaan, wordt dan verondersteld dat abstrahering van subjectdifferentiatie weinig tot geen afbreuk aan relevantie en zo door aan nauwkeurigheid e.d. doet. Dan blijft situatie als differentiële factor over. Die raakt trouwens vaak vergaand impliciet volgens een nòg weer verder beperkte vakdiscipline. Omgangsregels voor intersubjectieve verhoudingen, denk aan zowel normen als wet- en regelgeving, mikken al dan niet expliciet op bepaalde situaties.

Ze kunnen averechts uitpakken indien ze, herstel, indien de besluitvormers ermee géén ruimte laten voor subject als differentiële gedragsfactor. Inderdaad,

dit losmaken is ook een doen en een bezig zijn[. p. 246]

Ontkenning van nodige en voldoende differentiële factoren is onverantwoordelijk,

[om]dat [...] het zichzelf niet alleen het subject is, maar ook de wereld.[p. 245] Het beschamende is niet, iets niet te weten: integendeel, dat is heel natuurlijk.

Beschamend is dat men het niet wil weten, dat men weigert iets te weten te komen als de gelegenheid zich daarvoor aanbiedt.[p. 241]

Maar Ortega y Gasset dan? Hij kan zichzelf toch onmogelijk als alwetende uitzondering hebben willen voordoen en aldus absolute geldigheid pretenderen voor wat hij weet en verkondigt?

Op mijn beurt probeer ik gelegenheden te scheppen om relevante onderzoekers, besluitvormers e.d. op z'n minst te laten overwegen wat ik ... meen te weten van subjectief situationisme als grondslag via enneadische semiotiek tot Metapatroon als methode voor modellering van stelselmatige betekenissenvariëteit. Dat is mij tot dusver niet gelukt. Wat ik met verwijzing naar genoemd werk van Ortega y Gasset o.a. nogeens suggereer, is dat vooral mensen die voor veranderingen wèl, eh, relevante posities bekleden, doorgaans juist niet – willen – beseffen dat zij volgens zoiets als afgeleide begrippen werken. Daardoor houden zij hun grondslag immuun voor wijziging en kan het niet bij ze opkomen dat er weleens àndere, zeg dus maar, afgeleide begrippen zouden kunnen zijn voor evenwichtigere (lees ook: verantwoordere) bijdragen. Ortega y Gasset is zeker niet de eerste die een – aanzet tot een – m.i. verhoudingsgewijs passender grondslag voorstelt, zoals ik zeker niet de laatste ben. Intussen maken – 'wij' met – dergelijke, wat grondslag betreft vergaand dezelfde, voorstellen – dus? – nog steeds géén ... verschil.

Wat heeft het voor zin om daarop aandacht te willen vestigen zolang niemand daarvoor aandacht wil hebben? Ach, zonder aanhoudende pogingen lukt het zeker nooit, maar

[j]uist omdat het doorzichtig is, valt het ons moeilijk daarop acht te slaan.[p. 239 D]e fundamentele realiteit is 'ons leven', dat van ieder voor zich. Laat iemand maar proberen over een andere realiteit als meer zeker en primair dan deze te spreken en hij zal zien dat het onmogelijk is.[p. 238]

Nee, ik heb nog steeds niets anders ... weten te verzinnen dan als het ware steun zoeken in min of meer vergelijkbaar gerichte voorstellen van anderen. Wederom vind ik dat aardig gelukt, ditmaal dus met werk van Ortega y Gasset. Zucht, wie zich van mijn voorstel niets wil aantrekken omdat z/hij ... meent dat ik met iets volslagen nieuws kom, heeft het – dus – mis. Geeuw,

[w]ereld is strikt genomen dat wat ons iets doet.[p. 226]

Maar natuurlijk doet een subject tegelijk de wereld iets, want door haar/zijn toedoen verandert 'omgekeerd' tevens de situatie. Kortom,

leven is dat ieder mens zichzelf vindt in een milieu van zaken, aangelegenheden die hem iets doen [p. 226]

en die wij iets doen, ofwel

alle leven is samenleven met een omstandigheid [p. 226] in een dynamisch zijn tegenover en tegen mij, en ik ben het die op haar inwerkt[. ...] Het zijn van de wereld

tegenover mij is – zouden we kunnen zeggen – een op mij inwerken en tegelijkertijd dat van mij op haar.[p. 217]

Wat het ene subject op enig moment ‘zijn’ relevante “omstandigheid” (lees dus ook: situatie) acht

vol andere dingen, hetzij objecten of wezens[, p. 226]

telt in het geval van “wezens” verdere ... subjecten die op hùn beurt telkens situationeel georiënteerd zijn. Ortega y Gasset (b)lijkt daarmee nadruk beperkt te houden op enkelvoudig subjectperspectief. De m.i. omvattender opgave waaraan ik bijdragen geleverd ... meen te hebben is om, nota bene volgens de gròndslag die o.a. Ortega y Gasset allang vergaand vergelijkbaar aangeeft, een praktische manier te bieden voor principieel samenhangende (lees daarom ook: stelselmatige) modellering van meervoudige perspectieven: Metapatroon. Althans, zolang niemand een praktischer idee heeft, geldt immers voor – opzet van voorzieningen voor – informatieverkeer in een zgn netwerksamenleving dat

het enige ontwijfelbare zijn dat we vinden is: de interdependentie[. p. 216]

Die methode, oorspronkelijk beschreven in het opstel [Multicontextueel paradigma voor objectgerichtheid: naar de vijfde objectvorm voor flexibiliteit van informatievoorziening](#) (1991) en vervolgens o.a. in het boek **Metapattern: context and time in information models** (Addison-Wesley, 2001), probeer ik alweer tientallen jaren tevergeefs ingang te doen vinden. Ik stuit er kennelijk mee op academische en/of bestuurlijke taboes. Met zoveel woorden wijs ik op wederzijdse afhankelijkheden. Op valse objectiveringen. Mensen die een positie hebben om veranderingen te bevorderen (b)lijken echter meestal – zonder uitzondering? – geneigd – geraakt te zijn? – slechts op veranderingen uit te zijn die eenzijdige afhankelijkheden in hùn voordeel ... beslechten. Anderen moeten zich schikken naar wat zij willen, maar wie onzeker is of dat gebeurt, houdt die voorkeur voor scheve verhoudingen liever verborgen om anderen in de waan van erkenning van hùn belangen te laten. Door de semiotische hoofdstelling, te weten dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, ervaren zij zich zowel betraapt als belemmerd. Daadwerkelijke emancipatie is, en blijft, prompt kansloos. Herstel, moeite van het opsporen van verwante werken is zeker niet vergeefs door er ... gelegenheden van te maken waarvan ik in elk geval zèlf, inderdaad, onontkoombaar op z’n situationeels, leer variërend van wat ik domweg nog niet wist tot explicitering van kritiek op wat ik als averechtse opvatting e.d. beoordeel. Terwijl ik graag erken dat subjectief situationisme als grondslag vergaand overeenkomt met

de idee van de existentie [p. 225]

zoals Ortega y Gasset dat in **Wat is filosofie?** voorstelt, eist hij

[d]aarvoor [...] de chronologische prioriteit op[. p. 225]

Wellicht. Hoe dan ook vat hij het onderscheid met wat hij als vroeger resp. opgevatte, zoals ik ze noem, grondslagen aangeeft als volgt:

Voor de antieken betekende realiteit, zijn, een ‘ding’; voor de modernen betekende zijn ‘innerlijkheid, subjectiviteit’, voor ons betekent zijn ‘leven’, dus intimiteit met zichzelf en met de dingen.[p. 213]

Zo'n synthese van realisme en idealisme associeer ik met het, tja, eerdere werk van Charles S. Peirce (1839-1914). Peirce betreft ze op elkaar, en verder, volgens semiotiek door zijn idee dat een teken bemiddelt tussen object en interpretant. Voor informatiekundig stelselmatige opzet zoals ik die bepleit mist Ortega y Gasset wat Peirce als teken tussenvoegt (en met 'mijn' semiotische enneade ipv Peirce's triade van enkel element is uitgebreid tot tekendimensie annex -moment met drie elementen). Peirce mist daarvoor wat Ortega y Gasset met om-standigheid opneemt als differentiële factor.

94.6

In **Wat is filosofie?** (Leopold, 1960, verslag van een voordrachtenreeks uit 1929, oorspronkelijk spaanstalig) verklaart de filosoof José Ortega y Gasset dat

[w]e [...] ons de veranderingen in het denken niet [dienen] voor te stellen als een wijziging binnen de waarheid van gisteren die haar tot een dwaling maakt voor het heden, maar als een wijziging in de oriëntatie bij de mens, die hem ertoe brengt andere waarheden dan die van gisteren voor zich te zien.[p. 22]

Maar waarom zouden mensen hun zgn oriëntatie moeten wijzigen? Volgens mijn ... oriëntatie kunnen gewijzigde omstandigheden daarvoor aanleiding zijn. Wat ik subjectief situationisme noem blijkt Ortega y Gasset allang te hebben aangenomen, ofschoon ik verhoudingen zowel meervoudig als variabel veronderstel. Hij veronderstelt dat

[i]eder van ons is voor de helft wat hij zelf is en voor de andere helft wat de sfeer is waarin hij leeft.[p. 45]

En volgens

het pragmatisme [p. 42 is] de zin van het weten [...] het vooruitzien en de zin van het vooruitzien is de daad mogelijk te maken.[p. 41] Het leven [wordt] altijd geleefd [...] **vanuit** of **op** zekere onderstellingen, die als het ware de bodem zijn waarop wij steunen om te leven of vanwaar wij uitgaan.[p. 47]

Ik vind alweer tientallen jaren dus dat de mogelijkheid om dezelfde digitale middelen te kunnen gebruiken voor zowel verwerking als verplaatsing van informatie noodzaken tot heroriëntatie. Het faciliterings- annex verkeersbereik is immers open geraakt. Dat vergt niet alleen principiële erkenning van – dynamiek van – betekenismatige variëteit, reeds Ortega y Gasset

geloof[t] dat we in de eerste plaats verplicht zijn de heterogeniteit te accentueren [...] in plaats van ons illusies te maken over [...] gelijkenis,[p. 99]

maar tevens een praktische manier om zulke variëteit overzichtelijk e.d. uit te drukken. Door elke betekenis nota bene inclusief de eraan ten grondslag genomen, precies, oriëntatie te duiden ontstaat zicht enzovoort op verschillen resp. verbanden tussen betekenissen. Zo'n, zeg ook maar, stelselmatige modelleermethode, dat is Metapatroon met recursieve contextuele verbijzondering als beginsel, en informatiekundig ontwerpers die er verantwoord mee overweg kunnen, zijn daarom voor digitaliseringsopgaven m.i. allang onmisbaar. Zolang vooral beleidsadviseurs resp. bestuurlijke opdrachtgevers echter onveranderd hun op behoud van fragmentatie gerichte "waarheid van gisteren" koesteren met woekerend verdienmodel voor uitvoerders van dien, blijft stelselmatige oriëntatie belemmerd. Met zoveel woorden geeft Ortega y Gasset aan niets van argumenten te verwachten. Hij stelt

dat veranderingen [...] de geboorte vooronderstellen van een mensentype dat min of meer verschilt van dat wat er was, d.w.z. ze vooronderstellen een wisseling van generaties.[p. 30]

Hoewel ik moet toegeven nog steeds niets bereikt heb met mijn pogingen om het idee van een stelselmatige informatiekunde te verspreiden, of er zelfs maar serieuze aandacht op gericht te krijgen, weiger ik zo afwachtend te zijn. En als Ortega y Gasset dat wél had gedaan, ware zijn voordrachten er niet geweest. Iemand een andere gedachte zelfs maar te laten overwegen – en dat geldt natuurlijk ook voor mijzelf – is echter moeilijk, zo niet onmogelijk, omdat

[e]lke gedachte [...] gedacht [wordt] vanuit zekere onderstellingen [...] die zo fundamenteel, zo ingehamerd zijn bij degene die de idee gedacht [...] heeft, dat hij daaraan niet eens aandacht schenkt en ze daarom ook niet in zijn idee [...] neerlegt; we vinden ze daar dan ook niet gesteld, maar juist **ondersteld** en als het ware met opzet weggelaten.[p. 47]

Mijn ... idee voor borging van stelselmatige eenduidigheid betreft vervanging van zulke verhullende implicitering door emancipatorische explicitering van de

achtergrond die we zouden missen als hij ontbrak [en] waarmee we [doorgaans] stilzwijgend rekening houden[. ...] Deze [...] achtergrond is [...] bij-aanwezig. [...] En zo kunnen we deze opmerking tot algemene wet verheffen en zeggen: is er iets aanwezig, dan is de wereld altijd bij-aanwezig.[p. 96]

Wat mij betreft deelt informatiekunde met

filosofie één reusachtig verlangen naar oppervlakkigheid [p. 112]

zoals Ortega y Gasset haar opvat, omdat hij er onder verstaat

naar de oppervlakte [...] brengen en duidelijk zichtbaar, helder, zo mogelijk doodeenvoudig [...] maken wat ondergronds, geheimzinnig en verborgen was.[p. 112]

Of dat een kans maakt? Voorrang voor, zeg ook maar, interdependente contextualisering vergt inderdaad nogal wat “veranderingen in het denken”

doordat ze [...] overtuigingen die [...] helemaal niet betwistbaar lijken als [...] twijfelachtig beschouwt.[p. 103]

Maar anders kan digitalisering volgens mij onmogelijk stelselmatig opbouwend, maw ter bevordering van evenwichtiger verhoudingen, werken. Voor stelselmatig bemeten voorwaarden moeten we informatiekundig door

een crisis der beginselen [p. 49]

heen. Noem het een paradigmawissel en

wanneer [beginselen] veranderd [moeten] worden, kan men dat niet doen vanuit de [vakdiscipline in kwestie], doch moet men buiten haar treden. p. 50]

Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, zolang beoefenaren naar binnen gekeerd blijven, ofwel erop mikken dat

elke [vakdiscipline] haar beperking [...] aanvaardt [...] en [...] daarvan haar positieve methode [...] maakt[. p. 54] De man van [vakdiscipline] zet het mes in de totaliteit van onze levenswereld, isoleert een brok eruit en maakt daarvan zijn probleem[, ... waardoor hij] zich op een niveau van secundaire problemen beweegt en [...] doorslaggevende kwesties onberoerd laat.[p. 63 E]lke [vakdiscipline] wijst ook alle pretenties van andere om haar te overheersen af. De [vakdisciplines] kunnen [echter] niet blijven [volharden] in hun posities van geïsoleerde onafhankelijkheid[, p. 57 ... want daar] houdt het probleem niet op[. p. 71]

Daarom acht Ortega y Gasset voor

die nieuwe systematisering [p. 57] het meest geniale punt [...] de beslissing waardoor [iemand] zich bevrijdt van dit traditionele vooroordeel[. p. 55]

De informatiekundig ontwerper, zodra z/hij voor een zgn stelselmatige opgave staat, mag niet de zoveelste aparte vakdiscipline beoefenen met atomistische simplificatie van dien van wat kennelijk telt als object. Wat volgens allerlei zgn disciplines verschilt, moet ook en vooral samenhangend – kunnen – worden geduid. Dat lukt door nadere insteek volgens gedrag. Aan een en hetzelfde object kunnen verschillende gedragingen worden toegeschreven. Voor bepaald gedrag geldt zowel het object als de situatie waarin het verkeert, kortom, telkens hun samenloop, als differentiële factor.

Oh ja, een object dat over cognitief vermogen beschikt, noem ik een subject. Variëteit omvat daarom voorts wat verschillende subjecten van moment tot moment als verschillende situationele ... objecten opvatten. Verschillen daartussen kunnen voor – bevordering van – stelselmatig evenwichtige(r) zelfs extra relevant zijn. Met de situationele gedragsfactor strookt modelmatig, althans volgens Metapatroon en dan recursief toepasbaar, de contextuele betekenisfactor. Zoals ik met de semiotische enneade probeer te illustreren is niet alleen

elke kennistheorie [...] een ontologie geworden,[p. 86]

maar tegelijk een tekenleer. Informatiekundig

kan men [... a]lleen op deze manier [...] in ernst het [...] probleem aanpakken.[p. 86 Met Metapatroon kan] elk [...] begrip gefabriceerd worden als [mede] gericht op het geheel, in afwijking van de begrippen [...] die zich houden aan wat het deel is als [strikt] geïsoleerd deel of pseudo-geheel.[p. 103 D]e beste manier om [stelselmatig passende begrippen] te bereiken [is] niet [...] ons gezichtsveld te verkleinen, maar integendeel het zo groot mogelijk te maken, en het voornemen om alles te denken en niet daarbuiten te laten tot intellectuele norm, tot methodisch beginsel te verheffen.[p. 104]

Ortega y Gasset beschouwt

filosofie [als] dit integrale denken en niets anders[. p. 104] Ze maakt derhalve van wat een [...] zot verlangen kan lijken, haar [...] doel en haar vruchtbare deugd [...] met] die norm van alles te omvatten [als haar] logisch principe[. p. 106]

Daarin vind ik op mijn beurt stelselmatige informatiekunde dan niet van filosofie ... verschillen. Overigens ... oriënteert ook Ortega y Gasset zich nog volgens zgn dingen ipv gedragingen. Stelselmatig schieten we er echter nog niets mee op door te duiden

wat dit ding is in verband met alle dingen.[p. 104]

Dat moet nader bepaald zijn, dwz wat dit gedrag is in verband met overige gedragingen, en dat voor alle relevant geachte gedragingen. Daarbij geldt (een) gedrag(ing) als voortkomend uit samenloop van een – verondersteld – object en een – veronderstelde – situatie. Volgens de enneadische metabegrippen is een betekenis-als-gedragsbeschrijving dan eenduidig uitgedrukt door de combinatie van een signatuur en nodige en voldoende context. En wat als relevant geldt, kan natuurlijk ... veranderen.

Dankzij ... oriëntatie volgens gedrag plus, met situatie, een aanvullende

gedragsfactor anders dan het object in kwestie ...zèlf kan pas helder aan de ... oppervlakte worden gebracht wat Ortega y Gasset oppert:

Nooit vinden we alles [...] aanwezig bij één gezicht [erop] of bij vele malen gedeeltelijk zien.[p. 130]

Door onontkoombare situering is elke gedraging 'van' een object immers slechts deelgedrag, dus

[e]lk ogenblik zullen we een nieuw gezicht kunnen toevoegen aan wat we al van een ding gezien hebben[. p. 130]

Zulke gedragsverschillen ten spijt 'bestaat' de indruk van objectcontinuïteit. Wat ik als middel veronderstel om samenhang tussen de situationele gedragsverschillen die een object van moment tot moment 'kent' gevestigd te beschouwen is 'zijn' enkelvoudige nul-identiteit. Die is van welk gedrag dan ook verstoken gedacht om als doorlopend verbandmiddel te dienen. Omdat Ortega y Gasset zich naar een ding richt, beweert hij dat

kennis [weliswaar] louter benaderend is[, maar] altijd scherper benadering toelaat.[p. 130]

In gedragsmatig opzicht verandert dat in mogelijkheden van her-, aanvullende en/of nadere situering met dienovereenkomstige contextuele aanpassingen in beschrijving(en). Volgens Ortega y Gasset

[is] dat ding zelf waarin [eigenschappen] zich verenigen [...] niet [...] zichtbaar. Ik onderstel het, ik vind het uit, het is een interpretatie van mij [...] d[ie] bestaat uit de bestendigheid waarmee die [eigenschappen] aan de dag treden. Het werkelijke zijn van het [object in kwestie] is verborgen onder die aan de dag tredende, zichtbare en tastbare elementen[. pp. 196-197]

Dat 'zie' ik dus principieel anders. Er bestaat niets ter vereniging, zeg ook maar als wezen met onveranderlijkheid van dien. Als kunstgreep voeg ik van een – verondersteld – object 'zijn' nul-identiteit toe. Daarin veronderstel ik nota bene juist ... niets verenigd (omdat het anders ter borging van samenhang tussen verschillen nooit kan deugen). Ortega y Gasset houdt vol dat,

[t]erwijl het [object] verandert en beweeglijk is van verschijning, [...] het in **werkelijkheid** een rustig en onveranderlijk zijn [heeft].[p. 197]

Een object kan daarentegen slechts "rustig en onveranderlijk" zijn, zolang de situatie waarin het verkeert dat is. Stelselmatig moet altijd met wijziging van situatie rekening worden gehouden. Beperkt tot algemenere termen heeft Ortega y Gasset stellig gelijk, ja,

[w]e moeten dus het uitgangspunt [...] corrigeren. [... N]och ik ben een substantieel zijn[. p. 205]

of welk – verondersteld – object inclusief subject dan ook is dat,

noch is de wereld,[p. 205]

of welke – veronderstelde nadere – situatie dan ook,

maar we [resp. ze] zijn beide in actieve correlatie[. p. 205] De een is er niet zonder de ander.[p. 206]

Dus, voegt Ortega y Gasset eraan toe,

[v]erre van dat het ik het geslotene zou zijn, is het bij uitstek het open zijn.[p. 207]

Hmm, daar vind ... ik op z'n minst informatiekundig helaas niets van te merken. Anders zouden pogingen tot stelselmatig geldige "veranderingen in het denken" kansrijker – moeten – zijn, nietwaar?

94.7

In zijn openingszin beweert Scott Atran dat hij met **Cognitive foundations of natural history: towards an anthropology of science** (Cambridge University Press, 1993, oorspronkelijk 1990)

intend[s] to resolve a paradox[. p. ix]

Vervolgens schetst Atran zowel wat hij als paradox ervaart als zijn oplossing ervan. Ik ben het meteen oneens met zijn aanname dat

there are a variety of fairly well-articulated modes of human thinking – inherently differentiated components of human nature[, pp. ix-x i.e.,] distinct facult[ies. p. x]

Maar hij volgt die veronderstelling blijkbaar wel. Omdat hij tevens aanneemt dat

science [...] is patently different from other forms of human knowledge[, p. x]

raakt hij in de knoop met de nog weer verdere veronderstelling

that science integrates the various domains of human knowledge[. p. x]

Want uit de aanname dat wetenschappelijke kennis een 'eigen' domein betreft, maakt Atran op dat die kennis is

innately grounded in some special "science-forming faculty." [p. x]

Maar als het klopt dat wetenschap juist dient ter integratie van, zeg maar, niet-wetenschappelijke domeinen,

it follows that science cannot exist apart from [...] its constituent domains; hence it cannot constitute a distinct faculty. [p. x]

Ik doe Atrons aanvankelijke aanname niet. Zoiets als cognitief moment is m.i. onlosmakelijk onderdeel van gedragsmatige dynamiek. Daarvoor acht ik de semiotische enneade als het en(kel)e (meta)model algemeen geldig. Er zijn geen van elkaar afgescheiden kenvermogens. Daarentegen geldt door-en-door verwevenheid. Het idee dat wetenschappelijke kennis principieel anders dan ... andere kennis is, vind ik dus ook onzin.

Het komt bij Atran echter niet op om zijn apartheidsaanname met geprivilegieerde status voor wetenschap op te geven. Hij

drops the [...] presupposition [...] that science tends to thoroughly integrate the domains of ordinary human knowledge[. p. x]

Nou ja, daar ik zgn wetenschappelijke kennis ook tot gewone kennis reken – ach, dat omgekeerd stellen maakt wat mij betreft geen verschil – rechtvaardigt zoiets als integrerend vermogen hoe dan ook geen apart domein enzovoort. Wat ontbreekt er aan zgn gewone kennis dan voor wat een subject er als samenhangend gedrag mee wil voortbrengen?

Intussen staat Atran voor een volgende opgave. Hoe luidt zijn opvatting van wetenschap wel? Hij benadrukt de apartheid ervan als het ware in de ene richting met de bewering dat

science scarcely affects ordinary thinking about customary matters[. p. x]

Hij wijst juist op invloed in de omgekeerde richting. Weliswaar, zo stelt hij,

[t]here appears to be no specially constituted "science-forming-faculty,"[p. x]

maar desalniettemin

certain sciences seem fitted to specific common-sense domains.[p. x]

Atran houdt dus vast aan de aanname van verschillende, eh, natuurlijke kennisdomeinen. Aan grenzen tussen die domeinen verandert ... kennelijk niets. Per domein dient wetenschap volgens hem dan

[to] transcend [...] the bounds of common sense by calling upon various [...] techniques that increase [...] the depth and extent of its coverage of the facts.[p. x]

Vooruit,

such techniques [are not necessarily] restricted to this or that domain of common sense[, pp. x-xi]

maar

theories and analogies that allow us to speculate beyond common-sense domains must be formulated in terms of them[. p. xi]

Of Atran dergelijke speculaties tot – zijn opvatting van – wetenschap rekent, vermeldt hij echter niet. Ik vind het ook verder allemaal ook ... gewoon kennis. Atran slaat m.i. een dwaalspoor in door een averechts onderscheid te maken, te 'weten' tussen wetenschap en gezond verstand (Engels: common sense) èn daaraan te willen vasthouden. En hij blijft met zoveel woorden een apart kenvermogen aan wetenschap toeschrijven als hij blijk geeft van enig besef van de tekortkomingen van zijn, ik noem ze maar, speculaties:

Perhaps the psychological condition that science initially be compatible with common-sense universals imposes insurmountable barriers to some lines of scientific advance.[p. xi]

Hij tilt er zelf niet zwaar aan,

[f]or it is owing to the constraints of common sense that science develops at all[. p. xi]

Hij blijft, kortom, weigeren àlle kennen als weten, en omgekeerd, te duiden. Of hij erop uit is, ... weet ik niet, maar Atran lijkt bezigheid met een aanstelling volgens de moderne opvatting van een academische instelling met terugwerkende kracht abusievelijk als norm te beschouwen voor zgn wetenschap. Wat elders gebeurt en/of eerder gebeurd is, kàn dan inderdaad geen wetenschap zijn.

Ik herhaal, onzin.

Als geschiedenis van classificatiesystemen is Atrans boek overigens interessant.

94.8

Ik heb me nooit verdiept in het taalkundige werk van Noam Chomsky. Als informatiekundig ontwerper geef ik betekenis voorrang. Zeg maar, vorm volgt functie, niet omgekeerd. Daarvoor herkende en herken ik in Chomsky's werk geen bruikbare aanknopingspunten, nou ja, voor zover ik er in de gauwigheid iets van meende te begrijpen. Chomsky lijkt duidelijkheid over betekenis steevast van vorm te verwachten. Die misvatting heerst onder zgn ict-ers helaas nog steeds. Zonder dat zij het beseffen, en daarom komt er met taalkundig netzo onbenullige opdrachtgevers maar geen verandering in, houden zij syntax in één moeite door ten onrechte voor pragmatiek (en dāt noemen zij ten onrechte semantiek). Ik raakte ook achterdochtig door de achteloosheid waarmee Chomsky alsmaar àndere theorieën

opperde. Ik zag en zie er geen reden in om met waarmee hij nu weer komt serieus te nemen, wanneer hij dat vrijwel zeker binnenkort zèlf niet meer doet.

De wijsheid van mijn kritische afstandelijkheid zie ik door Chris Knight bevestigd met **Decoding Chomsky: Science and Revolutionary Politics** (Yale University Press, 2016). Als antropoloog, zo verklaart Knight, heeft hij geprobeerd,

[w]hen I first came across Chomsky's scientific work, [...] to put aside one's own cultural prejudices and assumptions in order to avoid dismissing every strange belief as incomprehensible nonsense.[p. ix]

Op z'n subjectief-situationistisch gedacht ben ik het er uiteraard mee eens dat

[t]he doctrines encountered may **seem** absurd, but there are always compelling reasons why those particular doctrines are the ones people adhere to.[p. ix]

Daarop vormt de houding van een antropoloog overigens geen uitzondering. Hoe dan ook, vervolgt Knight,

[as Chomsky's] assumptions about language just baffled me[, ...]the task of the anthropologist[, however,] is to delve into the local context, history, culture and politics of the people under study – in the hope that this may shed light on the logic of those strange ideas.[p. ix] Only by reference to the events of his time can we appreciate how and why Chomsky's peculiarly dehumanized, bizarrely mechanistic conception of language wielded such authority[. p. 65]

Ik besteed er hier op mijn beurt aandacht aan, omdat dergelijk averechtse taalopvattingen m.i. nòg schadelijker zijn sinds digitale voorzieningen deugdelijk op facilitering van stelselmatig informatieverkeer met pragmatische variëteit van dien moeten zijn bemeten. Knight plaatst

Chomsky in the formative period of his career [in] the Pentagon-funded war science community [p. ix and] the most heady of their dreams was the vision of a universal language to which they held the key.[p. x]

Nee, die illusie heb ik nooit gehad, zeg maar nooit kùnnen hebben omdat ik onder invloed stond van een alweer latere cultuur. Maar Chomsky kennelijk wel. En hij is erin blijven volharden met de ene na de andere mislukking onder de valse noemer van een zgn universele theorie.

Maar ben ik niet nòg pretentieuzer dan o.a. Chomsky? Ja en nee, althans volgens mijzelf. Ja, ik heb zelf een schema voorgesteld dat geldt voor wie over cognitief vermogen beschikt – wat ik kenmerkend vind voor àlle leven, dus beslist niet slechts voor mensen – en – nota bene in het verlengde van wat Charles S. Peirce triadisch onder de noemer van semiosis bedacht – taal in enneadische samenhang plaatst met gedrag en cognitie. Dat lijkt mij zgn evolutionair immers het meest logisch (lees ook: het minst ònlogisch). Aldus pragmatisch onderscheid ik voor èlk teken àltijd drie elementen, te weten context, signatuur en intext. Met die ruwe structuuraanduiding houdt het universele wat mij betreft ook op, dus, nee, ik ga vèrder zeker niet uit van – de mogelijkheid van het gebruik van – een universele taal dankzij voorts tevens gedetailleerd algemeen geldige vormregels noch mik ik erop, integendeel.

Aangaande Chomsky ziet Knight zich overigens voor een veel grotere ontcijferingsopgave gesteld, want

I was struck by the disconnect between Chomsky's politics – which seemed passionate and courageous – and his concept of science, which seemed the reverse on every count.[p. xi]

Knight wijst op een

disastrous way of fragmenting human knowledge [p. xi]

en geeft als verklaring dat,

[while] Chomsky was working in a weapons research laboratory[, ... i]n order to speak out freely [as a political activist], he needed to preserve his complete autonomy with respect to anything he was doing in that lab. He could only do this by denying that his linguistic science had the slightest political or social relevance.[p. xi] Being free to say what he liked meant ridding his linguistics of any evident social content or meaning[, p. 73 thereby] manag[ing] to turn his extraordinarily narrow intellectual commitment to science as rigorously 'natural' (rather than cultural or social) into a political asset.[p. 116]

Sterker nog, zo laat Chomsky het mes aan beide kanten snijden. Omdat nu eenmaal

each side of Chomsky's output is intimately conditioned by the other,[p. 130]

is hij tevens 'vrij' taalkundig volstrekt ònsamenhangende beweringen te – blijven – doen. Volgens mijn taal- annex tekenopvatting, samengevat met de stelling dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is, begrijpt Chomsky dus niets van taal. Een teken dient afstemming van gedragingen. Een teken (lees ook: taalgebruik) veronderstelt uitwisseling. Er 'is' een verhouding aan de orde, met deelnemers van dien èn daarom tellen hun resp. belangen. Dat zou niet sociaal, niet politiek zijn? Vergeet het.

En dan is het aan de ene kant de vraag waarom Chomsky ondanks zijn protest tegen wat de financiers van zijn werk elders uitvoerden, er blijkbaar géén bezwaar tegen heeft zich en dat werk door hen te laten betalen. Aan de andere kant blijven militaire instellingen zijn werk bekostigen. Waarom doen zij dat,

[w]hy would such powerful institutions choose to value nonsensical doctrine at the expense of empirically based science?[p. 11 Why should] labyrinthine nonsense on such a scale [...] be corporately funded and institutionally endorsed[? p. 13 I]f the assumptions of the project were a fiasco from start to finish, why did they gain such extraordinary support?[p. 184]

Irving Janis legt in **Groupthink** uit dat het onderhouden van zoiets als een huisdissident per saldo voordelig kan zijn, een verklaring waartoe m.i. ook Knight – zonder verwijzing naar Janis – neigt. Hoewel Knight beweert

I have no interest in conspiracy theories[, p. ix]

meent hij dat

[t]he contradiction is resolved when we remember that institutions[, ... t]o enhance their public relations, [also] need genuinely idealistic individuals whose expressions of political dissidence may strike a chord with key sectors of the public – in particular, with those who might otherwise lead revolts from below.[p. 184]

Als dat klopt, werkt de zgn dissident feitelijk vóór waar z/hij zich tégen gelooft te verzetten. Wie ijdel resp. ambitieus genoeg is, kan zich ertoe laten verleiden. Onder de noemer van wetenschap, zo weet Chomsky blijkbaar aanvaard inclusief doorlopend gefinancierd te krijgen,

his thinking – quite separate from his politics – was declared to be radically autonomous, being purely formal, purely abstract, purely neutral. In this way, [he] played a major role in strengthening the Western world's habit of detaching social issues from the remit of science.[p. xi]

Of laten zijn financiers Chomsky in die waan van tweeledige autonomie, omdat zij wel degelijk denken diens werk als middel voor hùn doelen te kunnen benutten?

Nemen zij diens publieke protest tegen hun doelen inclusief inzet van middelen ‘maar’ op de koop toe? Of is het ze dáár voor hun – manipulatie van – geloofwaardigheid zelfs om te doen?

Voor Knight staan

connections between social action and science, practice and theory [p. xi]

buiten kijf, mee eens. Volgens Knight beweert Chomsky alsmaar stellig dat taal(gebruik) aan mensen is voorbehouden en op enig moment, plotseling, dus, als volledig vermogen aangeboren is geraakt. Dat valt onmogelijk serieus te nemen. Ondanks

apparent swings between extremes [p. 8]

houdt Chomsky vast aan zijn veronderstelling dat

language [...] is neither social nor cultural, but purely individual and natural.[p. 9]

Dat geldt voor hem als noodzakelijke voorwaarde voor – het beoefenen van – taalkunde als wetenschap, dwz

develop[ing] theories about hidden structures – proceeding as in any other natural science.[p. 9]

Omdat Chomsky wetenschap die hij niet als natuurwetenschap beschouwt, géén ... wetenschap vindt, reduceert hij zijn opvatting over taal om dat aftreksel volgens – zijn idee van – natuurwetenschap te ‘onderzoeken.’ Daarbij is zijn opvatting over wat in aanmerking voor zgn natuurwetenschap(pen) komt zéér beperkt. Dus,

Chomsky refuses to debate the evolutionary emergence of language [p. 8 and] excludes investigation of human social interaction, politics, communication or culture.[p. 9 He i]s not interested in [...] linguistic diversity. Neither d[oes] he care about the relationship between language and other aspects of human thought or life.[p. 15] Chomsky treats language [...] as internal computation[, p. 63 further] restrict[ing] the scope of linguistics to such tasks as a [...] machine might in principle be able to manage.[p. 71] How humans articulate their thoughts under concrete social or historical conditions [Chomsky deems] irrelevant. Instead of getting bogged down in such details, we must replace reality with an abstract model.[p. 20]

Ik herhaal dat ik taal(gebruik) niet tot mensen beperkt vind. Is dat duidelijker als ik het teken(gebruik) noem? Anders is er ook geen evolutionaire verklaring van mogelijk. Voorts houdt taal- annex tekengebruik niet op als – eventueel – denkmiddel, maar betreft het principieel middel voor afstemming van daadwèrkelijke gedragingen (en ‘natuurlijk’ ook denken betreft gedrag; zoiets als intrasubjectieve afstemming verschilt structureel m.i. niet van intersubjectieve). Knight wijst erop dat volgens Chomsky

any scientist must work not with the complexities of life, but with abstractions, whose advantage is their simplicity[. p. 11]

Op die manier wil Chomsky kennelijk geloofwaardig krijgen, wat hem nota bene ook vergaand gelukt is, dat hij zowel (natuur)wetenschapper als politiek activist kan zijn omdat die, zeg maar, hoedanigheden volstrekt l0s van elkaar kunnen resp. moeten worden beoordeeld. Intussen,

far from simplifying things, Chomsky’s interventions have immersed linguistics in tunnels of theoretical complexity, impenetrability and corresponding exasperation and interpersonal rancour[. p. 11]

Want met zo'n – volgehouden vertoon van – radicale persoonlijkheidssplitsing veroordeelt Chomsky zich 'wetenschappelijk' tot futiele, erger nog, averechtse speculaties over taal. Wat hij als de ene theorie voorstelt, blijkt gauw onhoudbaar. Maar als 'tegenwicht' voor zijn aanhoudende protesthouding moet hij kunnen blijven inzetten wat, als is het maar voor even, hij voor een natuurwetenschappelijke theorie houdt. Dat leidt tot

swings between extremes[. p. 8] Chomsky is famed [...] for his many changes of mind[. ...] His particular theories [...] keep changing from month to month, year to year; meanwhile the protected core remains intact[, i.e.,] is preserved immune to change. After all, it is precisely when nothing works – when for deep reasons nothing can **possibly** work – that peripheral changes must continually be made.[p. 9] A full list of the zigzags and rethinks [...] would be a long one[. p. 174] Chomskyan linguistics [i]s an intentionally constructed maze whose awesomely complex features have been designed for the purpose of demoralizing and confusing all intruders.[p. 13] Having abandoned one theory, [he] turns to his next, while vigorously denouncing anyone who dares to question this latest idea.[p. 184] Chomsky needed to ensure that **whatever his current theory**, it would be so constructed as to exclude the remotest possibility of engagement with the world[. p. 139]

De resulterende misvattingen over taal zijn en worden vaak nogal klakkeloos doorgetrokken, resulterend in – verdere – misvattingen over denken. Dat staat bekend als de cognitieve revolutie, waarvoor 'de' computer model staat. Dat verklaart omgekeerd de taalkundige interesse. Uit de aannames dat denken op basis van taal verloopt en taal een strikt menselijk verschijnsel is, volgt als conclusie immers dat formele taalbeheersing onmisbaar is als middel voor het doel een computer aan het denken als een mens te krijgen. En dat doel, licht Knight toe, stond militaire instellingen in o.a. de Verenigde Staten voor ogen. (Ook) daarvoor werden op grote schaal zgn wetenschappers ingeschakeld. In, eh, taalkundig opzicht, zo overtuigt Knight verder, voldeed Chomsky aan hun eisen. Het is iets anders, dat het om – gevaarlijke – misvattingen gaat:

The new cognitive paradigm became embraced as part of a vibrant cultural current, an ideological pathway that had at its end something we have never seen: computers that could really speak, write, and think like human beings, and therefore would provide governmental-commercial-military access to these operations for surveillance and control.[p. 17]

Zijn ontkenningen ten spijt, daaraan werkt Chomsky mee. Doet hij dat soms om te verzekeren dat er ook iets is om tegen te protesteren? En is dat doel met zgn kunstmatige intelligentie inmiddels bereikt? Nee, voor zover ik ... weet niet. En als wie dan ook ... precies zou kunnen aangeven waarom niet, is dat doel wel bereikbaar(der)? Nogmaals, ik ... geloof er niet in, zoals ik inderdaad met de enneade schematisch probeer uit te drukken; begripmatig blijft motief onvermijdelijk 'verborgen' achter focus.

Chomsky's invloed die evenwichtiger maatschappelijke verhoudingen belemmert ipv bevordert reikt echter veel verder, want

[o]n the eve of the computer age, [...] he] excited and inspired a new generation of linguists [...] promis[ing] simplification by reducing language to a 'machine' or 'device' whose design could be precisely specified. [...] The reconstructed discipline [of linguistics] would at last qualify as a mathematically based science akin to physics [pp. 17-18 yielding] a universal digital code comprehensible alike to man and machine[. p. 49] If language could be reduced to pure mathematical form – devoid of human significance – its study could be pursued dispassionately[. p. 41] Chomsky

[...] convinced the computational science community that [...] the defining feature of humanity, our capacity for language, [i]s itself a digital machine.[p. 42]

In pragmatisch opzicht zijn de gevolgen rampzalig, nog steeds, omdat vooral bestuurders, zgn ict-ers en noem maar op er doorgaans zelfs geheel onbewust aan – over motief gesproken, willen – vasthouden. Complot, of ijverig onbenul? Overigens is taal(gebruik), wat ik dus principieel hetzelfde vind als teken(gebruik), niet kenmerkend voor mensen. Dat geldt voor àlle, zeg maar, organismen; kenmerkend voor leven zijn bijdragen aan onderscheid met omgeving. Daarvoor zijn tekens onontbeerlijk. Het vermogen van een zgn subject een situationeel object als een wedersubject te ervaren met zgn intersubjectief tekenverkeer van dien evolueert pas veel later (zo lijkt mij redelijk om dan verder te veronderstellen). Knight associeert echter weliswaar niet met tekengebruik dat

[t]he appearance of life [...] constitutes [a] major transition[, p. 236]

maar hij beseft wel dat

[w]e will not succeed in explaining the evolutionary emergence of language without embedding our theory in a wider one which encompasses the theory of everything[, p. 237]

nou ja, van wat leven uitmaakt. En verder kan een ‘computer’ zowel verantwoord als realistisch slechts als hulpmiddel gelden, nou ja, dat vind ik op mijn beurt, en niet als zelfs superieur geachte vervanger.

Mijn enneadische tekenbegrip omvat context als onderdeel van een teken. Zo ver is ook Knight nog niet, maar hij plaatst terecht het onderwerp, en bijgevolg het ontwerp, van

which meaning [i]s intended [...] in that department of linguistics known as ‘pragmatics’. [Now t]he problem for Chomsky has always been that this entire field is off limits, since it takes us immediately into the social and political world.[p. 127] In dealing with meaning, Chomsky flatly refused to take context [...] into account [d]efining ‘deep structure’[, too,] as an entirely **internal** component of **syntax**[, p. 128]

Die afwijzing kan slechts kortzichtige theorieën opleveren, zoals helaas gebeurd is en nog steeds gebeurt. Kenmerkend daarvoor is

Chomsky’s retreat [...] into more and more abstract formalisms[, p. 128]

Tja,

[i]f you [continue to] set out from an utterly false initial assumption, then you will find yourself driven to pile one impossibility on top of another in order to make each step of your argument work.[p. 155]

Voor Knight is dat de escalatie waarmee

Chomsky escaped from the political dilemmas he faced.[p. 148]

Ik geef er de voorkeur aan ze zijn morele dilemma’s te noemen. De tragiek is o.a. dat zijn pogingen te ontsnappen aan

the pressures and contradictions of his institutional milieu [p. 149]

amorele taaltheorieën oplevert. Ze waren ook vergaand welkom, wat uiteraard veel zegt over de ruimer geldige omstandigheden. Krijg ze maar eens met netzo ruim bereik veranderd.

94.9

Erik Faas heeft met de titel **Creativiteit in wetenschap, een historisch-psychologische analyse** (Swets & Zeitlinger, 1998) een beperking aangegeven. Hij komt toch met een algemene aanzet door te beweren dat

omschrijving van creativiteit als het vermogen om tot nieuwe en waardevolle producten te komen, [...] tot twee belangrijke deelvragen [leidt]. Want wat is nieuw – of beter – wat is nieuw genoeg? En wat maakt iets waardevol?[p. 12] In het onderzoek naar creativiteit [zijn] drie (deel)gebieden te ontwaren [volgens d]e gebruikelijke opvatting dat creatieve personen via creatieve processen tot creatieve producten komen.[pp. 20-21] Elk facet bestaat bij de gratie van de andere twee.[p. 21 Echter,] in elk onderzoek wordt getracht creativiteit vast te leggen in een nomothetisch model.[p. 29]

Dat woord, nomothetisch, zoek ik even op. In **Van Dale** (2015) staat

1 wetgevend **2** algemene regels gevend of die betreffend

De onderzoeker mikt dus op een methodisch algemeen geldig voorschrift. Zoals Faas stelt,

[h]et uiteindelijk doel is te komen tot een universeel geldige sjabloon voor elke uiting van creativiteit [...] van[uit] de wens het irrationele van creativiteit te rationaliseren.[p. 29]

Dat verklaart Faas tot een illusie. Nee, niet elke onderzoeker is daaraan nog onderhevig. Faas maakt melding van

een gedeeltelijke kentering[. ...] Een aantal onderzoekers veronderstelt niet langer dat creatieve processen zich volgens een onderliggend universeel schema onvouwen, maar richt zich juist op een begrip van specifieke gevallen van creativiteit. De **eigenaardigheid** van creativiteit wordt geaccepteerd én als uitgangspunt genomen.[p. 29]

Daarom heeft ook Faas – twee – gevalsstudies gemaakt resp. opgenomen, want

[s]amen met het loslaten van de gedachte van één onderliggend creatief proces, dat voor elke creatieve geest hetzelfde zou zijn, wordt creativiteit niet langer alleen **in** processen, producten of personen gezien. Verondersteld wordt dat creativiteit veeleer in de wisselwerking tussen persoon en omgeving is te vinden[. p. 31] Om het gedrag van mensen te kunnen begrijpen moet [...] niet alleen de mens maar ook zijn omgeving worden bestudeerd.[p. 140]

Dat ken ik nota bene algemeen als subjectief situationisme. Vooruit, ook creativiteit betreft

specifieke wisselwerking tussen een persoon en zijn of haar omgeving[. p. 31]

maar anders dan in wisselwerking (lees ook: samenloop) met zijn omgeving kan een subject zich überhaupt niet gedragen inclusief zijn gedragsaandeel bedenken. Nee, ik kan geen duidelijke grens ... bedenken tussen wat er van het subject in kwestie wel of niet ... creatief aan is. Aan de orde is inderdaad telkens

een eigen dynamiek, en moet aldus keer op keer juist onderwerp van onderzoek zijn.[p. 31]

En dat onderzoek verloopt op zijn beurt natuurlijk evenzo in bedoelde wisselwerking ... Beide wisselwerkings- annex samenloopfactoren zijn overigens herkenbaar in het voorstel, naar verluidt afkomstig van Margaret Boden, voor

onderscheid tussen psychologische en historische creativiteit [...]. Psychologische creativiteit staat voor het vermogen van mensen om tot dingen te komen die creatief voor henzelf zijn; er is sprake van historische creativiteit als ook anderen het geproduceerde als creatief beschouwen.[p. 168]

Faas benadrukt echter, over wisselwerking gesproken,

dat ontdekking en rechtvaardiging niet los van elkaar zijn te zijn[, p. 169]

vandaar stellig zijn samentrekking als “historisch-psychologisch” zoals o.a. in zijn ondertitel:

De rechtvaardiging is niet louter een fase na de ontdekking, maar is nauw verweven met het ontstaan van ideeën[, pp. 169-170 reden waarom Faas] nadruk [...] leg[t] op de rol van anderen[. p. 171]

Kortom, iteratie, intra- en intersubjectief tekenverkeer (zie verderop voor mijn taal- resp. tekenbegrip). Terwijl Faas zoiets als singulariteit van creativiteit benadrukt, herkent hij voorts in

[d]e basisprincipes van de evolutieleer [...] een drietal zeer bruikbare handvatten[, te weten]: (1) een openheid naar de toekomst, (2) het ontbreken van een rigide opeenvolging van vaste stadia, en (3) de ontwikkeling vindt plaats door interne variaties en externe selectie.[p. 36]

Voor al het besef van openheid moet ervoor behoeden

het creatieve proces te onthullen door het verleden te reconstrueren vanuit het heden, [want op die manier] wordt het dus juist verhuld. Wil men [wisselwerking] begrijpen, dan is het noodzakelijk om zich te realiseren dat de ontwikkelingsstadia, de volgorde en het eindpunt [...] niet bij voorbaat [kunnen] vastliggen. Elk stadium wordt ingegeven door het [resultaat van het] daaraan voorafgaande stadium, door de kenmerken van het [wisselwerkings- annex] ontwikkelingsproces [...], en niet door het eindpunt. De onvoorspelbaarheid of – beter gezegd – **historiciteit** van creativiteit [‘van’ zulke wisselwerking] is niet te vangen in een universeel mechanisme, zij kan hooguit per geval worden begrepen.[p. 44]

Het geldt dan weer ... algemeen, blijft dus zeker niet beperkt tot

wetenschapsbeoefenaren [dat h]oe [zij] tot beweringen komen en hoe deze beweringen vervolgens als feiten kunnen worden geaccepteerd, [...] een complex samenspel [is] van zowel intra- als interpersoonlijke [wisselwerkingen].[p. 75]

in onderstaand opgenomen citaat Ditmaal heb ik – de term – theorie vervangen door – de term – verzoek, dus

[a]ls de verdienste en originaliteit van een [verzoek] niet als inherent aan d[at verzoek] kunnen worden gezien, dan moeten anderen er van worden **overtuigd**. Met behulp van [...] retorische middelen moeten anderen worden bewogen[. p. 173 Dat] moet [...] niet slechts als een stadium na het [zgn] eigenlijke denkwerk [...] worden beschouwd[, ...] het is [immers] evengoed een factor in de constructie van [het verzoek] zelf.[p. 174] Wat de rol van anderen precies is, hoe een [verzoek] tot stand komt en hoe d[i]e [...] wordt gepresenteerd, verschilt per geval.[p. 180]

Dat strookt met het idee dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is met wisselwerking (lees ook: afstemming) en gedragsmatige uitkomsten daarvan van dien, enzovoort. Waar Faas wetenschap schrijft, heb ik in ditmaal die term door de term wisselwerking vervangen. Mee eens,

[w]aar het om gaat is dat het **niet** mogelijk is om creativiteit in [wisselwerking] te bestuderen en de aard van [wisselwerking] daarbij te veronderstellen in plaats van deze te onderzoeken.[p. 76]

Wat ik blijf doen om allereerst enige aandacht te verkrijgen voor mijn informatiekundige theorie plus methode voor modellering van stelselmatige betekenissenvariëteit is inderdaad o.a.

erop [...] wijzen dat er al eerder tekenen in dezelfde richting waren.[p. 178] Om serieus te worden genomen, moet het 'nieuwe' werk tegelijkertijd 'contrasteren' om het als nieuw te kunnen presenteren, en 'harmoniseren' met bestaande kennis om niet als onzin te worden afgedaan.[p. 178]

Tja, als ik enigszins mijn

eigen verdienste [wil] benadrukken[, p. 178]

ontkom ik er dus niet aan op m.i. voordelige verschillen te wijzen. Voor zelfs maar overweging als voordelen met daarvoor benodigde vergelijking vraag ik om besteding van enige moeite en tijd. Hoe anders? Ik begrijp, dat zijn nadelen voor wie ik met mijn verzoek 'lastig' val. Ik kan er als institutionele buitenstaander kennelijk niet genoeg voordelen tegenover suggereren, laat staan bieden. Daarvoor ontbreekt het mij kennelijk aan ... creativiteit.

94.10

Wat Paul Harland in **Superstructuralism: the philosophy of structuralism and post-structuralism** (Methuen, 1987) biedt is een overzicht van wat hij voor verwante theorieën houdt. Wat hij onder superstructuralisme verstaat komt neer op

shar[ing] a characteristic way of thinking[, amounting to] inver[sion of] ordinary base-and-superstructure models until what we used to think of as superstructural takes precedence over what we used to think of as basic.[pp. 1-2]

Kan het zijn dat ik nog steeds niet weet wat ik gewoon ben te denken? Of kan ik wat Harland superstructuur noemt opvatten als wat ik als een metamodel beschouw, en zo door als paradigma (lees ook: grondslag, axioma's e.d.)? Dan ken ik de semiotische enneade als zgn superstructuur annex metamodel. Dat dekt – dynamiek van – variëteit. Er valt daarom tevens samenhang tussen verschillende theorieën mee te duiden. In het verlengde van Harland aanzet kan de enneade met Metapatroon als bijbehorende stelselmatige modelleermethode dan zelfs als ... metasuperstructuur gelden, want Harland

do[es] not want to suggest that [...] there is a simple centralized unity[, i.e.] that Superstructuralism can be focused upon a single central text, or moment, or programme. To do [it] justice, we must grasp it as a complex multiplicity, as a whole with many parts.[p. 2]

Harland heeft volkomen gelijk dat,

in looking for connections between the parts, we must be careful to collapse them merely one into the other.[p. 2]

Blijkbaar is ook hij echter nog ver verwijderd van een ... metatheorie waaraan een praktisch middel kan worden ontleend voor het bijhouden van verschillen-in-samenhang. Voor ordelijke beschrijving van wederzijdse afhankelijkheden telt Metapatroon inderdaad een betrekkelijk (lees dus ook: structureel) beginsel. Gedrag betreft betrekking, waarvan aandelen op z'n algemeenst gesteld altijd aan niet meer en niet minder dan twee (f)actoren toegeschreven worden. Dat zijn enerzijds object, anderzijds situatie. Een object dat voor, zeg maar, planning van 'zijn' gedragsaandeel beschikt over cognitief vermogen, is een subject. De enneade schematiseert subjectief situationisme.

En de betrekkelijkheid is ... betrekkelijk, want wat voor het ene ob-/subject als situatie geldt, kan – verdere – ob-/subjecten tellen die elk op hun beurt dat ene ob-/subject als onderdeel van hun resp. situaties – kunnen – ervaren. Voorts is stelselmatig bereik geborgd door zgn recursiviteit van zulke betrekkelijke betrekkelijkheid. Wat als het ware ontstaat als gedragsresultante van een samenloop van een ob-/subject met een situatie, kan vervolgens in aanmerking komen als ob-/subject- en/of situatiefactor voor – alweer – verder verbijzonderd opgevat gedrag, enzovoort.

Harland probeert (super)structuralistische theorieën, die overigens overwegend van Frans(talig)e oorsprong zijn, begrijpelijk te krijgen voor wie gewend – geraakt – is aan de

Anglo-Saxon ways of thinking.[p. 10]

Ik vind dat hij daarin voor de vroegere structuralistische varianten beter geslaagd is dan voor wat hij er als de latere superstructuralistische varianten op laat volgen. Aanvankelijk kan ik zijn uitleg prima volgen in de zin van structuralisme als terechte kritiek op overdreven volgehouden onbetrekkelijkheid. Wat het belang van zgn superstructuralistische theorieën is, vooruit, kan zijn, ontgaat me echter. Waarvoor zijn ze ... bruikbaar? Er valt in academische kring blijkbaar aan resp. mee te verdienen, maar verder? En wat als een (super)structuur wordt voorgesteld, lijkt op haar beurt alsmaar sterker toch voor een ... ding te moeten doorgaan. Ofwel, de oriëntatie blijft objectiverend. Of bedoel ik onnavolgbaar? Maar wat is daar per saldo hoe dan ook nog structuralistisch aan?

94.11

onderwerp: onderzoek volgens nodige en voldoende erkenning van "een natuurlijke manier"

Zojuist las ik het artikel(tje) – over – **Taalpsychologie** (in: **NRC**, 31 mei 2024, p. 16) van Hendrik Spiering. Graag ben ik het eens met uw opmerkingen die hij verwerkt heeft. Mag ik u verwijzen naar een zeer beknopte inleiding tot een gedragsmatig algemene theorie van, zoals u ze kennelijk noemt, multimodale signalen? Zie [Geef mij ajb even de pindakaas!](#) Als u er een bruikbare grondslag in herkent, of juist pertinente onzin, :-) aarzelt u hopelijk niet te reageren.

94.12

Graag zet ik met een schriftelijke bijdrage ons mondeling aangevangen gesprek voort over, zoals jij aangaf, "ontstaan en vergaan in onderlinge afhankelijkheid." Wat de lengte van wat hier volgt ajb op als blijk van positieve waardering van jouw opmerkingen.

Aan trefwoorden voeg ik vaak Wikipedia als term toe om allereerst maar eens een inleiding te raadplegen. In dit geval kwam ik dankzij jouw verdere vermelding van pratitya en samutpada uit op het nederlandstalige Wikipedia-lemma **Afhankelijk ontstaan**. Daar staat als beginsel opgenomen dat

[a]lle [...] fenomenen [...] ontstaan door andere fenomenen, en [...] daarom tijdelijk en leeg [zijn], [dwz] zonder een essentieel en onveranderlijk zelf.

Maar wat geldt als ... fenomeen? Ik heb er het veel uitgebreidere engelstalige Wikipedia-lemma **Pratītyasamutpāda** bijgehaald. Dat levert de associatie met dharma op, klopt, het derde woord dat jij voor mij opschreef. Helpt het – engelstalige – Wikipedia-lemma **Dharma** verder? Daarmee is sprake van

a key concept with multiple meanings[. It is] commonly understood as referring to behaviours that are in harmony with the “order and custom” that sustain life; “virtue”, or “religious and moral duties”.

Voor een algeme(e)n(er) geldige verklaring vormt vooringenomen kwalificering echter een belemmering. Ik geef daarom voorkeur aan duiding volgens – een – gedrag(ing). Dan ‘is’ een gedraging als verschijnsel dus resultaat van andere verschijnselen annex gedragingen. Omdat een, zeg maar, configuratie van verschijnselen “tijdelijk” ... bestaat, geldt dat ... bijgevolg voor het resulterende verschijnsel annex gedraging, enzovoort. Maar de gedraging van zo’n configuratie, maw het verschijnsel in kwestie als gedrag, is niet (!) “leeg,” integendeel. Terwijl ook dat ene verschijnsel op z’n gedragsmatigs tijdelijk is, kan je sterk de indruk hebben dat het aldus het ... bestaan voortzet van een, zeg maar, object. Illusie of niet, wat verschillende verschijnselen als het ware verbindt tot hetzelfde object laat zich op zijn beurt echter – te weten, om zgn oneindige regressie te vermijden – juist niet (!) gedragsmatig veronderstellen. Dat noodzaakt tot een – verdere – kunstgreep. Mijn voorstel daarvoor luidt – de veronderstelling van – de nul-identiteit van een object. Nul? Vooruit, “leeg.” Met ‘zijn’ nul-identiteit beschikt een object onveranderlijk over een essentie-zonder-essentie.

De omschrijving “tijdelijk en leeg” houd ik voor tegenstrijdig voor louter fenomeen annex verschijnsel. Dat gaat – dan – tevens op voor louter object. Daarvoor helpt onderscheid tussen object en verschijnsel. Andere termen? Ook goed, zolang gedrag geldt als waarom het ‘allemaal’ draait. Het ene begrip (hier: verschijnsel) betreft gedragsmatig verschil met tijdelijkheid van dien, terwijl het andere begrip (hier: object) samenhang tussen zulke verschillen laat volgen met gedragsmatige leegte van dien voor, eh, zichzelf.

Weliswaar is het nul-begrip ooit in Indië bedacht, maar de voorwaarde voor het idee van nul-identiteit is kennelijk de radicale gedragsoriëntatie met daarvoor onderscheid tussen object en verschijnsel. Als axiomatisch stelsel heb ik dat nog nergens anders aangetroffen. Serieuze tips zijn welkom. Door wie dan ook bedacht, tot dusver heb ik het idee van nul-identiteit en wat eraan ‘vast’ zit overigens nog nergens kunnen slijten.

Ik heb dat ruim dertig jaar geleden methodisch nog verder praktisch bruikbaar gemaakt, nou ja, die waardering geef ik mij ... zelf, :-) door gedragsaandelen aan elk verschijnsel consequent tweeledig te beschouwen. Er is enerzijds het object waarvan de bestaansvoortzetting in overweging wordt genomen, anderzijds overige objecten met invloed op wat als verschijnsel/gedraging resulteert. Voor die overige objecten gebruik ik situatie als verzamel(igs)begrip. Slechts enkelvoudig is zo’n tweeledige configuratie uiteraard volstrekt onvoldoende voor dekkend omvattende(r) gedragsbeschrijvingen met variëteit van dien. Als kunstgreep (lees: praktisch) biedt recursiviteit daarvoor de oplossing. De tweeledige samenstelling van gedragsduiding kan willekeurig worden herhaald door het resulterende verschijnsel op zijn beurt te laten figureren als object en/of situatie voor aldus alweer nader bepaalde gedraging, enzovoort.

Vergeet deze verdere methodische aanwijzingen maar. Of het moet zijn dat je tevens eens wilt overwegen dat er volgens het onderscheid tussen object en verschijnsel evenzo verschillende identiteitsbegrippen gelden. Want een verschijnsel kan je – let wel, volgens mijn veronderstellingen – opvatten als de situationele gedaante van een object. Aangezien een object-als-geheel gedragsmatig helemaal

... niets inhoudt, kàn er algemeen geldig slechts een nul-identiteit voor aangehouden worden. Gedragmatig is een object echter situationeel 'pas' eenduidig. 'Zodoende' telt een object voor elke relevante situatie een netzo verschillende situationele identiteit.

Er 'zijn' objecten die voor – m.i. altijd dus principieel situationele – gedragsaandelen over cognitief vermogen beschikken. Ik noem ze subjecten.

Uitgaande van subjectief situationisme bestempel ik pogingen om verlichting in de zin van opheffing van gesitueerdheid te bereiken op voorhand als vergeefs. Wat erop lijkt, kàn nooit iets anders ... zijn dan wijziging van situatie, tja, met tijdelijkheid van dien.

Jij noemde ook Frits Staal. Ik heb inmiddels zijn bundel **Over zin en onzin in filosofie, religie en wetenschap** (Meulenhoff, 1986) doorgenomen. Heb ik soms het verkeerde boek? Ik ben het nog met Staal (1930-2012) eens dat

de filosofische behandeling van de taal [...] een onderwerp is dat [...] zou kunnen samenbinden.[p. 83]

Maar m.i. houdt hij er, vriendelijk gezegd, een volstrekt averechts taalbegrip op na. Wij zijn, stelt Staal,

de dupe [ervan] geworden [...] dat het toevallige, subjectieve, oppervlakkige en wisselende als uitgangspunt wordt genomen van beschouwingen die dan ook niet verder niet van de grond blijken te komen.[p. 134]

Tja, Staal meent

dat in de Amerikaanse linguïstiek interessante onderzoeken w[o]rden gedaan door Noam Chomsky[. pp. 26-27]

Wat Staal onder Chomsky's invloed wèrkelijk als "uitgangspunt" neemt, lijkt mij een beperkte en aldus beperkende opvatting van syntax. En wat daar niet 'in' past, wordt ... beoordeeld als "het toevallige, subjectieve, oppervlakkige en wisselende" en bijgevolg verketterd. Ja, inderdaad,

zodra de wijsbegeerte gebruik gaat maken van de resultaten van de studie der natuurlijke talen opent zich een wijd gebied van vruchtbaar onderzoek.[p. 99]

Maar naar "natuurlijke talen" richt Chomsky zich juist niet, en Staal in kennelijke navolging ook steeds minder. Hij acht

het streven naar opbouw van een taal waarvan de syntactische structuur de semantische structuur precies weergeeft, zodat alle grammaticale uitdrukkingen ook zinvol zijn, [...] in beginsel duidelijk.[p. 155]

Wat structuur betreft vind ik zgn pragmatiek voorrang verdienen. Dat betreft dus gedrag, en taal- annex tekengebruik dient afstemming van gedragingen door deelnemers volgens telkens de verhouding (lees ook: situatie) waarin ze verkeren. Zo geldt elk teken als een verzoek tot inschikkelijkheid. Het ene subject probeert (een) ander(e) subject(en) ermee tot (een) gedragsaande(e)l(en) te bewegen die stroken met wat z/hijzelf als aandeel beoogt.

Wie dat te radicaal vindt klinken, heeft blijkbaar nooit voor een huisdier gezorgd, opvoeding van een kind geprobeerd, enzovoort. Of is, zo stel ik mij o.a. voor, nooit dominee geweest. En ook wie een zgn feit meedeelt, doet dat immers om iemand anders er vervolgens voor haar/zijn gedragsaandeel van te laten uitgaan. Ja, daar staat de koelkast. Wie overtuigend – haha, over inschikkelijkheid gesproken – meent te kunnen verklaren dat er tekens zijn die niet voor afstemming bedoeld zijn, moet

het vooral zeggen. ik blijf nieuwsgierig. Hoe dan ook is een enkel woord niet kenmerkend voor een teken, zoals een (vol)zin dat evenmin is. De, zeg maar, pragmatische syntax omvat – voor nodige en voldoende situationele verbijzondering – tonaliteit, enscenering, enzovoort. Zoals het ene subject tekens voortbrengt, interpreteren andere subjecten ze vanwege “het [...] subjectieve [...] en wisselende,” en aldus op z’n subjectief-situationeels beschouwd is “het toevallige [en] oppervlakkige” slechts schijn. Dat blijft ook door Staal nog veronachtzaamd. Hij houdt vol dat

de zogenaamde generatieve grammatica [...] waaraan vooral de na[a]m [...] van Noam Chomsky [...] verbonden [is] zich sprongsgewijze [heeft] bevrijd van [...] de verwaarlozing van de betekenis en van de semantiek.[pp. 163-164 De] revolutionaire ontwikkelingen [hebben] niet alleen verstrekkende gevolgen [...] voor de linguïstiek zelf, maar ook voor de wijsbegeerte en de menswetenschappen in het algemeen.[p. 171]

De volslagen misvatting luidt dat

de semantiek als interpretatie van de syntax [geldt] en [zo] de semantiek een vaste grond [verschafft].[p. 164 Er] zijn de fundamenteen gelegd voor een universele semantiek[. p. 165]

Trouwens, als ik je hiermee verveel, laat me dat ajb weten. Onder de noemer van Boeddhistisch rationalisme wijst Staal er slechts terloops op dat

sommige [Indische] denkers [...] de mogelijkheid van ‘A en niet-A’ [...] niet als een echte tegenspraak beschouwen, maar haar interpreteren op een rationele manier die in overeenstemming is met het principe van Aristoteles. Zij deden dit door eenvoudig op te merken dat het predikaat uit de verschillende alternatieven niet in ieder geval toepasbaar moet worden beschouwd **op hetzelfde subject**. [p. 240]

Wat Staal als subject aangeeft, noem ik object (maar dat doet er verder niet toe). Ja, zo “eenvoudig” is het. Aristoteles maakt onderscheid volgens opzichten. Die noem ik situaties. Blijkbaar ontgaat Staal de ‘opzichtelijke’ strekking voor stelselmatig bruik-/houdbare duiding van pragmatiek (omdat hij het belang dáárvan niet beseft). Hij komt enigszins in de buurt met als

[e]n voor de hand liggende werkhypothese [...] dat het woord een middel is, en dat het doel van dat middel een daad is. Woorden worden inderdaad vaak gebruikt om [...] tot daden aan te zetten.[p. 251]

Zelfs àltijd, zeg ik dus. Want ook denken vind ik doen, ofwel het leveren van een gedragsaandeel. En wie ik als subject beschouw, richt tekens vaak – ook – vooral tot zichzelf. Maar terwijl ik benadruk dat een relevant taal-/tekenbegrip pragmatisch moet zijn, lijkt Staal zich niet aan pragmatiek te willen wagen. Omdat

[d]e pragmatiek [...] zich bezig[houdt] met uitdrukkingen die essentieel afhangen van de taalgebruikers[, is h]et merkwaardige omtrent deze uitdrukkingen [...] dat zij iets heel verschillends betekenen wanneer zij door uiteenlopende taalgebruikers op verschillende plaatsen en tijden worden gebruikt.[pp. 254-255]

Daar is ‘natuurlijk’ niets merkwaardigs aan. Het komt niet bij Staal op dat taal(dynamiek) bij uitstek op zulke variëteit van intra- en intersubjectief verkeer bemeten is. En als we er redelijkerwijs een structuur voor willen veronderstellen, moet er “het [...] subjectieve [...] en wisselende” van “uiteenlopende taalgebruikers op verschillende plaatsen en tijden” mee gediend zijn. Ik herhaal, subjectief situationisme. Staal maakt zich ervan af met de opmerking dat

[h]et [...] niet duidelijk [is] of de pragmatiek een onderdeel is van de semantiek,[p. 254]

en volgens Chomsky dus in één moeite door onderdeel van de syntax,
of onafhankelijk ervan.[p. 254]

Dat schiet niet op. sterker nog, zoals wel vaker met zgn revoluties resulteert terugval. Voor Staal blijft taal een kwestie van woorden en, vooruit, zinnen. En

[a]ls taal voornamelijk middel [i]s om betekenissen uit te drukken of te communiceren,[p. 257]

waarbij Staal nalaat om aan te geven wat hij zoal onder betekenis resp. communicatie verstaat,

is het vreemd dat het zulk een bijzonder slecht middel was en nog steeds is.[p. 257]

Voor wie een doel niet passend duidt, kan wat z/hij als middel beschouwt weleens gauw niet voldoen. Daarom concludeert Staal

dat taal niet geleerd wordt om in een bepaalde behoefte te voorzien.[p. 258]

Huh?! Maar, vervolgt hij,

[v]anwaar komt dan die verschrikkelijk ingewikkelde en willekeurige structuur van de menselijke taal, die niets uithaalt?[p. 258]

Het is jammer dat Staal zich niet gedraagt naar wat hij als nuttelosheid van taalgebruik oppert. Hij zou zich de moeite bespaard kunnen hebben van het meedelen van dergelijke opvattingen. Ook hij weet er niet aan te ontsnappen, daar

[w]ij [...] allemaal zo door de taal geobsedeerd [zijn] dat wij niet een merken dat het een obsessie is.[p. 260]

Wel, dat zit dan weer mee, volgens een syntactisch gestructureerde “obsessie.” Zo associeert hij – ontstaan van – taal met ritueel, want

[i]n het ritueel doet men ook willekeurige dingen, maar men doet ze zorgvuldig en houdt aan de regels vast.[p. 260 D]e taal wordt hier niet gebruikt als middel tot communicatie[. p. 261]

Staal verklaart er zijn oordeel mee dat

de menselijke talen uiterst oneconomisch en omslachtig [zijn].[p. 260]

Dat ligt volgens hem aan

een niveau van syntaxis [en d]e meest voor de hand liggende hypothese is dat de syntactische ingewikkeldheden van de taal van rituele oorsprong zijn.[p. 260 O]nze taal is uit mantras ontstaan.[p. 343]

Zucht, het zijn de abusievelijke pogingen om semantiek – en als het even kan zelfs pragmatiek – volgens syntax te ... regelen, die niet alleen “oneconomisch en omslachtig” uitpakken, maar theoretische wildgroei blijven aanjagen. Wie “eenvoudig” een gedragsmatige insteek kiest, gericht op onderlinge afstemming van subjectief-situationele gedragsaandelen, kan niet missen hoe economisch taal(gebruik) doorgaans ‘werkt.’ Oh ja, ook een ritueel is allesbehalve willekeurig. Volgens zijn asociale opvatting van ritueel vindt Staal echter,

[d]at onze menselijke taal een middel is voor verstandhouding en communicatie, [...] een idee dat lang is overschat.[p. 261]

Wat er, zeg maar, tekenmatig gebeurt, acht ik daarentegen ‘gewoon’ verklaarbaar volgens de aanname dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Nogmaals, taal- resp. tekengebruik betreft gedragsmatige afstemming. Ook als het is zoals Staal beweert, te weten dat

[d]e enige waarden die rituelen overdragen [...] rituelen [zijn, p. 302]

is en blijft met zulke overdracht afstemming aan de orde. Mijn indruk is overigens dat met een ritueel vooral wordt gemikt op bestendiging van bepaalde verhoudingen. Ach, ik ben geen antropoloog oid. Staal onttrekt zich zelfs aan de

moeilijk[heid om] zin, doel en bedoeling van het ritueel te definiëren[. p. 303]

Hij komt met

een eenvoudige hypothese die al deze raadsels zou kunnen verklaren: de hypothese dat het ritueel geen zin, doel of bedoeling heeft.[p. 303] Ritueel is zuivere handeling, zonder zin of doel[, p. 304 maar a]ls het ritueel nutteloos is hoeft dat niet in te houden dat het geen nuttige nevenprodukten zou hebben.[p. 307]

Staal lijkt wanhopig op zoek naar een ‘eigen’ theorie door vervolgens te beweren:

[D]e syntaxis komt voort uit het ritueel.[p. 317]

Is dat zijn ... bewijs dat ook taal “nutteloos” is, afgezien van “nuttige nevenprodukten”? Wederom vriendelijk uitgedrukt, hij overtuigt mij niet. Hij houdt vol dat

[s]yntaxis [...] dat deel van de taal [is] dat het meest verklaring behoeft[, ... omdat b]etekenis en klank [...] met elkaar verbonden [zijn] door een uitgebreid en gecompliceerd veld van gestructureerde regels[. p. 317]

Staal zoekt naar regels op de m.i. volstrekt verkeerde plaats, omdat hij géén pragmatisch betekenisbegrip resp. tekenbegrip kent. Zonder enig besef van – dynamiek van – subjectief-situationele duidt hij

[d]e overgang van klank naar betekenis [al]s onnodig complex, omslachtig en mathematisch gezien absurd.[p. 317]

Dat komt allemaal in orde met wat Staal als heilige graal resp. zijn a.s. heiligheid voorspiegelt:

Zo’n theorie zal niet alleen inzicht geven in het ritueel, zij zal ook licht werpen op de oorsprong van de taal, de religie en misschien zelfs van de mens.[p. 319]

Dat kan ik dan wel onzin vinden, maar voor Staal hebben zulke beweringen blijkbaar zin gehad voor een academische loopbaan.

94.13

Omdat ik je oordeel op prijs stel, stort ik zo’n tekstvloed over je uit. Tegelijk heb ik er uiteraard begrip voor, indien je er niet aan toekomt.

Jij wees mij tijdens onze wandeling op het spoor van de Indiase, zeg maar even, (taal)filosofie. Na thuiskomst herinnerde ik mij dat enkele jaren geleden enigszins verkend te hebben. Voor wat ik er destijds over schreef, zie [aantekening 82.42](#). Voor zover je er belangstelling in stelt, heb je er hopelijk wat aan ter verduidelijking van mijn emailbericht van gisteren. Ik verwijs daarvoor eveneens naar de zeer onlangs geschreven **aantekening 94.8** over – mijn instemming met – kritiek op Noam Chomsky door Chris Knight. Voor wat Frits Staal als kennelijke navolger van

Chomsky zoal (taal)filosofisch oppert, acht ik zulke kritiek, met de mijne er daar ter versterking nog aan toegevoegd, daarom ook geldig.

94.14

Een gezegde luidt dat één dwaas meer kan vragen dan tien wijzen kunnen beantwoorden. Mijn indruk is echter dat nogal wat mensen ten onrechte zichzelf voor wijs houden resp. andere mensen wijs maken dat zij dat zijn. Ofwel, wie is er werkelijk dwaas?

Als er dan een vraag komt die zij – dus – nooit kunnen beantwoorden, en dat zou weleens een wijze vraag – geweest – kunnen zijn, kwalificeren zij van weersomstuit de vragensteller als een dwaas. En haar/zijn vraag? Die is daarom hun aandacht niet waard, klaar.

Omdat zgn wijzen aldus zo'n vraag weigeren te behandelen, laat staan dat zij het antwoord overwegen dat de steller er vaak netzo serieus bij voorstelt, voelt prompt ook verder iedereen zich gerustgesteld eraan voorbij te blijven gaan (lees ook: bang om er wel op in te gaan). Maar dat vergt dat zgn wijzen zich 'weten' te onderscheiden van andere mensen. Ofwel, hoe lukt het in één moeite door zowel de valse schijn van wijsheid te wekken als feitelijke dwaasheid te verhullen? Zij stellen géén vragen, maar geven meteen antwoorden. Althans, zo moet het ... schijnen. Dat heet ook wel openbaring. De onbegrijpelijkheid is er onderscheidend aan. Een zgn wijze begrijpt er weliswaar zelf evenmin iets van, maar slaagt erin te doen alsof z/hij dat wel doet. Dat blijkt vaak genoeg om bewondering te wekken, dus allereerst van de zgn wijze voor zichzelf, terwijl kritiek ondenkbaar raakt. Die willen andere mensen ook helemaal niet geven; gretige bewondering is hun ogenschijnlijk veilige ontsnapping aan verantwoordelijkheid die zij door navraag enzovoort maar nodeloos in 'gevaar' zouden brengen.

Onder de noemer van wijsheid heerst concurrentie. Religieus populisme was natuurlijk altijd al politiek populisme. En zo zou er ook iets zijn als verschil, zelfs tegenstelling tussen, oosterse en westerse wijsheid.

Aan het begin van het eerste van de twee emailberichten die ik je hierbij doorstuur, [zie **aantekening 94.12** en **aantekening 94.13** voor afschriften,] heb ik een citaat vermeld dat – overigens vermoedelijk op z'n westers – een oosters beginsel uitdrukt. Zoals het daar staat, geldt kennelijk zowel oosters als westers echter een enkel, zeg maar, basisbegrip. Dat heet daar fenomeen. Op z'n oosters beschouwd zou een fenomeen (lees ook: verschijnsel) "tijdelijk en leeg" ... zijn. Dat wordt voorgesteld in tegenstelling tot de impliciet als westers veronderstelde opvatting dat een fenomeen "een essentieel en onveranderlijk zelf" ... heeft.

Stel dat een 'westerling' dat schreef. Uitgaande van een enkelvoudig iets somt z/hij twee eigenschappen op (die overigens op hetzelfde neerkomen, maar vooruit). Om de oosterse opvatting te benoemen volstaat z/hij ermee beide eigenschappen tegenovergesteld te beschouwen. Dan wordt "onveranderlijk" dus "tijdelijk" en "essentieel" wordt "leeg." Maar terwijl "essentieel" hetzelfde ... is als "onveranderlijk," zijn de nota bene verschillend ervan afgeleide tegenstellingen daarentegen onverenigbaar, zeg ook maar onbegrijpelijk. Gedurende 'zijn' tijdelijkheid 'is' het fenomeen immers niet leeg. Uit veranderlijkheid volgt niet dat zoiets als een fase, stadium e.d. van wat verandert leeg is, integendeel. Intussen is wat daar impliciet als westerse opvatting vermeld staat niet minder onbegrijpelijk.

Het doet er niet toe of resp. opvattingen in dat Wikipedia-lemma betrouwbaar zijn weergegeven. En op mijn beurt weet ik er ook maar weinig van. Ik heb wel een ...

vraag. Zou het kunnen dat aanhoudende verwarring te wijten valt aan handhaving van enkelvoudig basisbegrip? Want het gevolg daarvan is dat variëteit moet worden verklaard met eigenschappen van dat ene begrip. En dat wil maar niet lukken, volgens welk basisbegrip als enkelvoudig verondersteld dan ook.

Mag ik wellicht, eh, een suggestie doen? Als we nu eens het aantal basisbegrippen vermeerderen? Dat heb ik in het eerste gedeelte van het eerste emailbericht dus nog maar eens gedaan. Dat blijkt een bevestiging van de vuistregel dat drie elementen resp. begrippen nodig en voldoende zijn voor willekeurige samenstellingen.

Waar de rest van wat ik je hierbij doorstuur over gaat? Over als wijzen vermomde dwazen die volgens enkelvoud willen openbaren. Voor Chomsky is dat woord, daarvan afgeleid voor Staal ritueel.

94.15

Tja, wat omvat “denkkracht” zoal? In hoeverre doet de één daarin onder voor een ander, of beschikt omgekeerd over meer ervan? Ik laat zulke vergelijking graag in het midden. Wat mijzelf :-) betreft reken ik tot “denkkracht” het vermogen tot ergernis. Aangespoord door – als, vooruit, ander aspect van “denkkracht” – nieuwsgierigheid, en nogal ongehoorzaam aan zgn academische verkaveling van zgn vakdisciplines (lees ook: domeinen, terreinen), krijg ik immers gauw het ... gevoel dat een voorstel(ling) annex theorie weleens aperte onzin kan zijn. Dat zwengelt dan nadere oriëntatie aan. Vergis ik me soms? Dat kan. Maar vaak kom ik dankzij zelfs maar enig onderzoek tot de steeds m.i. alweer wat grondiger opvatting dat wat als gezaghebbend is gevestigd geraakt, nòg grotere flauwekul is dan afwijzende kwalificering volgens mijn aanvankelijke indruk. Ach, daar blijkt meestal bijzonder weinig overige “denkkracht” voor nodig. Het is vooral een kwestie van tijdbesteding, dus ook verder door nieuwsgierigheid gedreven, ja, dàt wel. Iedereen die er bij/met enig zgn gezond verstand en wat zgn algemene ontwikkeling eventjes voor over heeft, kan kortzichtige uitgangspunten en openlijke tegenstrijdigheden onmogelijk missen.

Wat ik er principieel betrekkelijk voor in de plaats voorstel, is natuurlijk evenmin ... absoluut houdbaar. Want, zoals o.a. Nicolaas van Cusa voor zover ik hem begrijp beweert, wat althans redelijkerwijs aldus houdbaar is, is ... niets. Ik probeer echter te vermijden dat theorie pràktisch zelfs onmiddellijk averechts uitpakt. Ik zou zeggen dat elke voortijdige beperking een “onverlichte waarnemer” kenmerkt.

Indien je op erkende afbakening wilt afgaan, ben ik evenals jij inderdaad “niet-filosoof.” Maar waarom zou ik – daarom – geen taalfilosofie kunnen bedrijven? Of, algemener gesteld, filosofie, maar nota bene in de zin van praktisch bruikbaar grondslagwerk? Omdat iedereen altijd handelt, lijkt mij besef van zulke filosofie voor niemand een overbodige luxe.

Als doorbraak wijs ik op het idee van Charles S. Peirce om teken als bemiddelend element tussen de elementen interpretant en object te veronderstellen. Daaraan ontleen ik dat over kennis en zijn niet zinvol apart valt te denken. Eigenlijk logisch, nietwaar? Dat moet pràktisch inclusief teken samenhangend gebeuren. Ofwel, tekenleer omvat kennis- en zijnsleer, zoals kennisleer dat doet met zijns- en tekenleer en zijnsleer met teken- en kennisleer. Hoezo afbakening?

O.a. Chomsky en Staal blijven proberen verder te komen op een dwaalspoor van apartheid. Dat leidt voorspelbaar resp. aantoonbaar tot alsmaar absurder theorieën. Nou ja, dat oordeel veroorloof ik mij volgens een referentiekader dat omvattender mikt. En, nogmaals, praktisch. Denk eens aan fysieke ruimte. Wil je ruimtelijke

punten samenhangend ordenen, dan blijf je volgens een enkele as die je voor elk punt anders moet richten telkens apart prikken. Daarentegen helpt een stabiel drie-assig stelsel pas dekkend.

Wat je vermeldt als atomisme acht ik vergelijkbaar met een enkel-assig 'stelsel.' Het is en blijft echter te simpel gedacht dat de vulling van zo'n duurzaam gedacht atoom beter kan worden vervangen door de leegte van een tijdelijk gedacht verschijnsel. Met dank voor zoals je tevens kortweg dharma kenschetst, maar daarvan krijg ik vooral de indruk van tegenhanger van het – klassiek Griekse – atomisme (ervan afgezien welk idee eerder is). Zo ja, dat komt óók op een zgn atoom neer, maar dus met tegenovergesteld gedachte eigenschappen.

De onverminderd enkelvoudige aanname strookt in elk geval met mijn ervaring (lees ook: praktisch) niet. Als het ware meervoudig veronderstel ik daarom (1) dat een verschijnsel in zijn tijdelijkheid, zeg maar, gevuld is; tweeledig opgevat heeft (2) zowel een object als een situatie aandeel aan, hmm, vulling; wat er (3) onder de noemer van één object samenhangend tussen verschillende verschijnselen 'bestaat,' moet leeg 'zijn,' voilà nul-identiteit. Rara, hoe begint zo'n samenhangoemer resp. hoe eindigt 'ie? Ik heb geen idee, zoals het ene verschijnsel überhaupt slechts nogal willekeurig van (een) ander(e) verschijnsel(en) kan worden onderscheiden (en daarvoor telt, herstel, kan praktisch slechts tellen wat het subject wil dat zulk onderscheid – daarvoor – maakt). De onmogelijkheid van het trekken van absoluut geldige grenzen ... geldt echter tevens voor atomisme inclusief netzo enkelvoudig anti-atomisme. Dat kan dus geen reden zijn voor handhaving van atomisme.

Excuus, ik ben me aan het herhalen (voor zover dat volgens dharma resp. op z'n subjectief-situationistisch kan :-). Daarom tenslotte, wat zgn formele opleiding betreft ben ik zeker – ook – geen theoloog, zoals jij dat wèl bent. Desondanks waag ik te beweren dat er rondom het verzinsel van nul-identiteit relevante vragen naar, eh, verlichting enzovoort kunnen opkomen.

94.16

Met je afspraaksuggesties ben jij me overigens nèt vóór, omdat ik je tevens enig commentaar wil geven op – allereerst maar eens de publieksversie van - het zojuist verschenen rapport **De gebroken belofte van de rechtsstaat, Tien verbetervoorstellen met oog voor de burger**. Tja, ook de leden van de Staatscommissie rechtsstaat beseffen kennelijk niet dat elke "belofte" onherstelbaar "gebroken" blijft door hoe (wat) burgers (be)leven als, zeg maar, gecompartmenteerd te beschouwen ipv doorlopend samenhangend. Zo komen zij uit op een analyse, nee, helemaal niets nieuws, volgens nogal afzonderlijk veronderstelde symptomen en stellen dienovereenkomstig gefragmenteerde maatregelen voor. Voorspelbaar nòg meer "gebroken belofte[n]," dus. Hoe dan wel? Het oordeel van de Staatscommissie luidt dat

de rechtsstaat [...] leidend [moet zijn] in het handelen van politici, bestuurders en medewerkers van de overheid.[p. 2]

Nee, zij moeten onder de noemer van rechtsstaat ... vòlgend zijn. Als, zeg maar, leidend beginsel kan praktisch slechts – dynamiek van – wederkerige afhankelijkheden gelden. De zgn rechtsstaat 'is' immers, eh, ook maar een voorziening (lees ook: middel) voor omgangs- annex verkeersregeling; de bedoeling ermee, zoals met elke infrastructurele maatregel, mào niet zijn om zgn interdependentie te belemmeren, maar om aperte nadelen ervan te – proberen te –

vermijden èn verwachte voordelen ervan te – proberen te – bevorderen. Uit angst voor – al dan niet vermeende – nadelen gelooft ‘men’ echter in beperking, zelfs uitsluiting van wederkerige afhankelijkheden. Verkokering, enzovoort. Oeps, met het badwater is wederom meteen ook het kind wèg. Dàt is frustrerend voor wie nu eenmaal ... afhankelijk is van opbrengsten van verkeersdeelname. Maar ook een zgn burger beseft doorgaans niet dat z/hij mede in haar/zijn belang principieel vóór erkenning van interdependentie ‘moet’ zijn. Van weersomstuit verklaren burgers zich zelfs ertégen resp. vóór alweer radicalere ontkenning. Als eerste maatregel roept de Staatcommissie

politici en bestuurders [op] rechtsstatelijk leiderschap [te tonen] en [...] de principes van de rechtsstaat actief uit [te dragen]! [p. 7]

Maar daaraan liggen dus, nota bene, principiële principes ten grondslag. Want waartoe dient de zgn rechtsstaat? Het is, nogmaals, een middel voor evenwichtig verkeersverloop. Het gaat dus met voorrang om, vooruit, principes van onderlinge verhoudingen. En het bereik van relevante verhoudingen, zeg ook maar wat als verkeersstelsel met variëteit van wederzijdse afhankelijkheden tussen deelnemers van dien moet zijn aangenomen, laat zich praktisch allang niet meer op ‘grond’ van geografie begrenzen noch volgens welk criterium dan ook. Op zulke open schaal, wie zijn ‘wij’ dan? Is nog overeenstemming haalbaar over nadelen om te vermijden resp. voordelen om te bevorderen? Toegegeven, moeilijk. Veronachtzaming van die opgave pakt echter stellig averechts uit. Met passende opleiding zou iederéén dat kunnen – gaan - begrijpen. En ooit volgens dat door-en-door verhoudingsgewijze beginsel opgevoed en -leid begrijpen dan – zelfs – “politici, bestuurders en medewerkers van de overheid” hoezeer ook zij wederkerig afhankelijk zijn en welke – verandering van o.a. de – rechtsstaat ervoor bevorderlijk is (en dat de noodzaak van uitbreiding van het bereik van zgn rechtsstatelijkheid evident is). Zoiets als rationeel begrip is echter niet voldoende. Voor erkenning van wederzijdse afhankelijkheden blijkt vooral moed nodig. Nogal wat mensen lijken daarentegen uit gebrek aan moed (lees ook: uit angst, onzekerheid) naar een bestuurlijke e.d. positie te streven; met macht koesteren ze immers – een illusie van – onafhankelijkheid. Daarvoor weten ze tevens de rechtsstaat te benutten. Ik zie niet hoe de maatregelen die de Staatscommissie rechtsstaat doet, verandering erin kàn brengen. Ik verwacht door zulk vals idealisme verdere bestending van valse verhoudingen. Nee, van buiten kom ik er niet tussen met ideeën over principiële interdependentie.

94.17

Als jouw schrijffout herstel jij “meer.” Moet “met” zijn. Over samenwerking gesproken, mèt is méér.

94.18

Nee, op mijn emailbericht(je) van eind vorige week kreeg ik nog geen reactie van je. Druk? Onderstaand stuur ik je als uitnodigende aanvulling “enig commentaar” door dat ik zojuist aan iemands anders stuurde. Hopelijk interesseer jij je ervoor. Mijn opvatting luidt dus, maar ja, die ken je allang, dat je met (Bureau) Forum Standaardisatie kunt standaardiseren totdat je een ons weegt, maar dat je er niets mee bereikt, integendeel zelfs, zolang je ermee niet mikt op facilitering van evenwichtige(r) wederkerige afhankelijkheden op praktische schaal van maatschappelijk informatieverkeer. Ga jij me tijdens ons a.s. gesprek uitleggen waarom jij je er niets van aantrekt? Of is er hoop? Graag tot spoedig ziens.

94.19

Aan onderstaand afschrift van wat ik zojuist iemand anders stuurde, kan je intussen zien waarover ik me tevergeefs nog steeds druk maak. Wie problemen zelfs principieel blijft miskennen, nou ja, dat vind ik op mijn beurt dan dat er gebeurt, kan uiteraard nooit aan oplossingen helpen.

94.20

Dat krijg je met wederzijdse afhankelijkheden. Mag ik dankzij jouw reactie op mijn beurt reageren?

Je kunt mijn, zeg maar, analyse “helder” vinden. Volstrekt duidelijk, daarover zijn wij het kennelijk – ook – eens, is in elk geval machteloosheid. Ik vermoed dat je daarom “een poëtische daad” vooropstelt als gesublimeerde drukte. Ik mis het vermogen ervoor. Volgens jouw schema blijft voor mij “maatschappelijk verbonden” over. Indien ‘we’ daadwerkelijk in zgn interdependentie leven, ontkomt iemand die een probleem veronderstelt er niet aan om tevens zichzelf als onderdeel ervan te erkennen. Dat moet zelfs met voorrang gebeuren en levert dus inzicht in zulke machteloosheid op. Nee, de oplossing is zeker niet om mee te gaan doen met ontkenning van wederzijdse afhankelijkheden. Dat lukt iemand die inmiddels beter weet overigens ook niet meer.

Erkenning van wederzijdse afhankelijkheden betreft géén verwaarlozing van zgn eigen belang. De één moet ‘zijn’ belang in verhouding tot dat van de ander beschouwen. Ofwel, elke handeling kent “waarlijk politieke” oriëntatie.

Mee eens, ook – en vooral – academici ‘doen’ volop aan eenzijdigheid.

Wie iemand anders onderdrukt rekent uiteraard eveneens met afhankelijkheid, zij het strikt eenzijdig. Dat is, zachtjes uitgedrukt, weleens een vergissing. Het kan een onderdrukker echter meezitten in de zin dat z/hijzelf de anderzijdige invloed niet meer ondergaat.

Hopelijk help je met verzorging van het graf van Menno ter Braak dat ook andere mensen er allereerst lijfelijk bij stil staan, en daardoor vervolgens overdrachtelijk bij zijn werk. Aangespoord door jouw mededeling heb ik mijn aantekeningen die ik eraan wijdde nog eens nagelezen. Ik houd Ter Braaks, zeg maar, cultuurkritiek zo mogelijk voor actueler dan ooit. Wat ik je stuurde als mijn kritiek op maatregelen die de Staatscommissie rechtsstaat voorstelt, bijvoorbeeld, kan je opvatten als variatie op het maatschappijthema dat Ter Braak reeds in allerlei varianten behandelt.

94.21

Aan zulke “heldere uitleg,” met dank voor je wederbericht, blijkt ook de NRC-redactie nog steeds niet toe, althans afgaande op het **Commentaar** in de krant van 15 juni jl. (NRC, katern **Opinie & Debat**, p. 15). Terwijl jij en ik van oordeel zijn dat, in jouw woorden, “de benadering van de Staatscommissie niet gaat werken,” vindt de redactie dat zij in een rapport van “een zeldzaam type [...] nuchtere en onvermijdelijke conclusies [trekt].”

Of begrijpen wij er helemaal niets van? In zoverre heeft de redactie m.i. gelijk dat er “moeilijk onderuit te komen is,” sterker nog, dat is onmogelijk. Maar dat is dus niet omdat de analyse deugt. Dat komt door het volledig ontbrekende besef van ondeugdelijkheid ervan. Wat daarom onvermijdelijk doorgaat, nee, daar is niets “zeldzaam” aan, is dat volgens verkeerde “conclusies” verkeerde maatregelen – en daardoor zgn burgers – getroffen blijven worden. De reactie gaat echter mee met de verkondiging door de Staatscommissie rechtsstaat dat zij “nadrukkelijk het

burgerperspectief koos.” Nee, ook weer deze commissie handhaaft klakkeloos de illusie van het exclusieve zorg- annex verantwoordelijkheidsprivilege van (de) overheid. Het komt domweg onverminderd neer op eenzijdig overheidsperspectief. Ook deze commissie beveelt slechts maatregelen aan voor uitvoering door overheidsinstellingen. Dat blijft wie niet tot (de) overheid behoort ‘buitenspel’ houden, wederom gelukt. Betrokkenheidsretoriek ten spijt hebben burgers praktisch het toe- en bijgevolg nakijken.

De impliciete ontkenning van wederkerige afhankelijkheden is feodaal. De scheidslijn raakt niet afgebroken, maar versterkt. Want welke veronderstelling ligt er ten grondslag aan de bewering dat “[h]et [...] tijd [is] voor grondig herstel van het sociale contract tussen burger en staat”? In de titel van het desbetreffende **Commentaar** pleit de NRC-redactie voor “een reset burger-staat.” Alsof de zgn burger anders is dan de zgn staat resp. overheid. Tja, dan zullen ze wel tegenover elkaar staan, nietwaar? Er ... staat dat “[d]e rechtsstatelijke belofte aan de burger” geldt. Nee, de staat wil volgens een zgn belofte heersen en verwacht daarom, ja, ook verder impliciet, uiteraard, omgekeerd van burgers hun belofte van gehoorzaamheid. Het verwijt van “de gebroken belofte” maakt de overheid zichzelf niet. Dat is voortgezette schijnheiligheid om feitelijk burgers zulke breuk te – blijven – verwijten, opdat (de) overheid zich vergaand apart ipv afhankelijk kan – blijven – opstellen.

Volgens de NRC-redactie heeft de Staatscommissie rechtsstaat “[e]en rapport [ingediend] om waar te maken.” Die extra apartheid gaat helaas wel lukken.

Ik merk dat ik aanbevelende analyse volgens kwalitatief andere insteek blijf herhalen. Zie o.a. [Faciliteerkunde](#) (2010) en [Infrastructuurekunde](#) (2016), nogmaals, zucht.

94.22

In het rapport **De gebroken belofte van de rechtsstaat**, nee, niet de publieks- maar uitgebreider de reguliere versie, behandelt de Staatscommissie rechtsstaat in paragraaf 6.3 – wat zij beschouwt als – **Knelpunten voor een goed functionerende rechtsbescherming**.

Als zo’n knelpunt vermeldt genoemde commissie dat “de rechtspraak [...] moeite [heeft] om belangrijke organisatorische opgaven te realiseren.” Terwijl, zie ook verder sectie 6.3.3, “slagvaardig optreden verwacht [mag] worden, [...] krijgen k]ansrijke initiatieven [...] geen opvolging.”

Nota bene, tot organisatorisch rekent de commissie o.a. digitalisering. Klopt, “[op]schaalbaarheid [moet] het uitgangspunt van innovaties [...] zijn.” Rara, hoe lukt dat? Dat vergt stelselmatige opzet, zeg ook maar, over “uitgangspunt” gesproken, facilitering van wederkerige afhankelijkheden. Dat besef ontbreekt helaas echter nog steeds alom, stelselmatig onvermogen heerst.

De Staatscommissie somt “verschillende redenen” op voor aanhoudende mislukking. Nee, daar staat feitelijke ontkenning van – de noodzaak van – stelselmatigheid dus niet bij. En was het maar zo dat jij wordt belemmerd “om succesvolle initiatieven over het hele land uit te rollen.” Kon je maar zo ver komen. Zelfs meteen als jij een voorstel openlijk ... voorstelt, stuit je op georganiseerde weer- en tegenstand, ja, daarvoor is telkens genoeg “slagkracht” beschikbaar, hmm, tegenslagkracht, die volgens zgn governance ook nog eens is geïnstitutionaliseerd.

De Staatscommissie pleit voor “[s]tevig digitalisering” ter bestrijding van “[e]en onverantwoord terughoudend gebruik van digitalisering.” Wat er zeker niet alleen aan “digitalisering [...] onverantwoord” is, nogmaals, is met voorrang het ontbreken van een passend, vooruit, paradigma. Zo’n, eh, “uitgangspunt” moet bemeten zijn op

dynamiek van verhoudingen. Op variëteit van dien, dus. Iemand met “slagkracht” die echter verkeerd blijft mikken, verergert knelpunten nog. Alsmaar méér van zulke slaggers helpt uiteraard niet, integendeel. Zoals blijkt. Wie raak wil slaan, moet nu eenmaal goed kunnen mikken.

94.23

Volgens de Staatscommissie rechtsstaat schiet de Rechtspraakorganisatie tekort in vervulling van “organisatorische opgaven [inclusief] digitalisering.” Het ontbreekt, zo verklaart genoemde commissie, voorzieningen (lees ook: middelen) aan “schaalbaarheid” met “een onverantwoord terughoudend gebruik van digitalisering” als gevolg. De commissie biedt echter géén analyse van waaróm middelengebruik mislukt op ruimere dan de kennelijk beperkte schaal waarop er aanvankelijk mee gemikt wordt. En zo geeft ook deze commissie dus nog steeds geen enkele aanwijzing hoe schaalbaarheid, waarop zij nota bene terecht wijst, valt te borgen. Aan welke voorwaarden moeten middelen/voorzieningen daarvoor voldoen?

Is het een idee om, met verwijzing naar dat, eh, signaal in het rapport **De gebroken belofte van de rechtsstaat**, zulke voorwaarden te proberen te verduidelijken voor functionarissen van de Raad voor de rechtspraak die als, zeg maar, opdrachtgever verantwoordelijk zijn voor “organisatorische opgaven”?

Neem het begrip opgave. Met de – vaak impliciete – aanname van een zéér beperkt bereik geldt daarvoor enkelvoud. Zeg ook maar dat er dan slechts één doel is dat ook nog eens vast staat. De voorzieningen annex middelen benodigd voor doelrealisatie kunnen dienovereenkomstig enkelvoudig opgesteld en ingericht worden. Dat werkt, hoera.

Of? Lukt uitbreiding van gebruik met een ruimer bereik met louter méér van dezelfde voorzieningen? Ja, dat lukt prima wanneer hetzelfde doel enkelvoudig geldig – en vast – blijft. Nee, daarentegen nooit, ècht nooit, zodra opgaven resp. doelen in meervoud tellen. Want dan moeten middelen geschikt zijn voor zulke diversiteit van doelen. Dat is veranderlijk(e) doel(en) nog daargelaten.

De Staatcommissie rechtsstaat houdt het in haar rapport mbt tot de Rechtspraakorganisatie voor “slagkracht” om “om succesvolle initiatieven [vervolgens] over het hele land uit te rollen.” Maar succes met middelen voor een duurzaam enkelvoudig doel belemmert juist succes voor variëteit van doelen. Volgehouden pogingen voor zgn extrapolatie verergeren zelfs verwarring, onbeheersbaarheid enzovoort. Inschakeling van alsmaar méér zgn ict-ers die nog steeds niet worden geleid door besef van voorwaarden voor stelselmatigheid, maw facilitering van dynamiek van variëteit, werkt extra averechts.

Dat zit ‘m dus in handhaving van een averechts paradigma. Op reële schaal betreft de behoefte middelen voor meervoud van veranderlijke doelen. Met middelen waarvan de bruikbaarheid tot realisatie van een enkel, vast doel beperkt is, raakt zo’n behoefte prompt gefrustreerd.

Daarom is informatiekundig ontwerpen een vakdiscipline. En voor “[op]schaalbaarheid” is er dus allang nog bijgekomen dat het, vanwege het open bereik van zgn digitale netwerktechnologie, met meervoud niet om een concreet aantal verschillende doelen gaat waarop middelen moeten zijn berekend. De verzameling relevante doelen is ‘inmiddels’ open. Dat rechtvaardigt kwalificering van middelen als infrastructuur. Denk aan de fysieke openbare weg. De gebruikers van het wegensysteem maken er als middelen gebruik van voor hun wisselende, veranderlijke doelen. Dat vergt een volstrekt ander soort opzet dan de helaas alom

klakkeloos voortgezette aanpak volgens apart systeem-pèr-probleem. Digitalisering betreft informatieverwerking inclusief -verspreiding. Van wat overgeleverd als informatie wordt beschouwd, laat zich echter op een schaal waarop zgn gebruikers allerlei doelen nastreven géén betekenis eenduidig veronderstellen. Ter borging van eenduidige betekenissen moet wat telt als informatie worden uitgebreid. Het doel in kwestie dat ermee gediend geacht wordt, moet 'in' de informatie opgenomen zijn. Dat lukt met toevoeging van, formeel aangeduid, nodige en voldoende context.

Maar kan juist de Rechtspraakorganisatie met middelen niet op vaste doelen, vooruit, in meervoud, blijven mikken? De wet biedt toch – nogal – vast(e) richtsnoer(en)? Nee, juist de Rechtspraakorganisatie komt aan ... bod door gedragingen die ervan afwijken en de verzameling afwijkingen is, inderdaad, open. Het is niet anders.

Met een methode die willekeurige contextualisering toestaat, en dat is Metapatroon, kan pas aan de informatiekundig stelselmatige voorwaarde voor "slagkracht" voor "schaalbaarheid" voldaan zijn. Zijn daar nog meer zgn ict-ers voor nodig? Nee, zelfs véél en véél minder. Er moet wèl minstens één informatiekundig ontwerper zijn die stelselmatig verantwoord, dus ook stelselmatig methodisch, werkt en de weinige overbleven ontwikkelaars moeten zich netzo professioneel als uitvoerders van zulk stelselmatig ontwerp gedragen. Vanaf wat ingewikkelder opgaven onder de noemer van de – fysieke – gebouwde omgeving bestaat er van oudsher niet voor niets onderscheid tussen – verantwoordelijkheden van – ontwerper (vaak genoemd: architect) en uitvoerder(s) (vaak genoemd: aannemer(s)). Voor digitalisering wanen uitvoerders zich ten onrechte nog tevens ontwerpers. Zolang opdrachtgevers daarin meegaan, lijkt het alsof er nooit genoeg ontwikkelaars zijn. Maar dat komt dus door hun miskenning van de stelselmatigheid van de feitelijke opgave. Het eindeloze zgn meerwerk, met "succes" almaar verder weg, is voorspelbaar. Dat kan slechts een opdrachtgever doorbreken en daarvoor kan z/hij in het besef van de voornaamste voorwaarde voor "schaalbaarheid" verstandig beginnen met inschakeling van allereerst één informatiekundig ontwerper. Rara, hoe komen verantwoordelijke functionarissen, al is het er allereerst ook maar één, tot al is het maar enig besef van die stelselmatige voorwaarde voor "slagkracht" voor "schaalbaarheid"? Iemand eens informeel aanschieten?

94.24

Van 'middelmatig' stelselmatig kwalitatief andere opzet ter digitale facilitering van veranderlijke 'meerdoeligheid' ontbreekt besef m.i. zelfs alom nog steeds. En wie dat wel gaat doen, staat dus voor de ... opgave om wie in zijn geval als opdrachtgever telt zover te krijgen. Je moet het maar willen.

94.25

Ook elders – alom? – ontbreekt stelselmatige oriëntatie. En ook zonder digitalisering verdient veranderlijke betekenissenvariëteit natuurlijk overweging.

94.26

Herhaalde oproep. Met dit ongevraagde advies wijs ik je nogmaals op waar standaardisatie volgens het recept van méér-van-hetzelfde m.i. principieel mank aan gaat.

94.27

Aan het vertrek is vaak nog onduidelijk wat de relevante aankomst is. Als je wil vermijden dat je onderweg telkens terug naar af moet omdat volgens elke koers die je voor a.s. voorzieningen ingezet hebt gemis aan "schaalbaarheid" blijkt, helpt slechts om ze vanaf vertrek principieel als – onderdeel van – infrastructuur te beschouwen. Voor besef van – uitgaan van als mikken op – gedragsmatige variëteit die ook en vooral digitale infrastructuur voor informatieverkeer moet faciliteren verwijs ik hier naar de zgn politieke filosofie van Isaiah Berlin (1909-1997).

Nee, een opdrachtgever hoeft dus niets van zgn digitale technologieën te weten. Z/hij moet, zeg maar, variëteitsvoorzieningen eisen. De ingeschakelde informatiekundig ontwerper moet verduidelijken hoe eraan wordt voldaan en (programmatuur)ontwikkelaars voeren dat ontwerp dan uit. Voor ingewikkelder opgaven verdient zgn iteratieve aanpak (nee, niets nieuws, maar in modern jargon: agile) de voorkeur. Een nadere ontwerpsslag wordt met de opdrachtgever overlegd, gevolgd door een nadere ontwikkelsslag, enzovoort.

Maar de infrastructurele oriëntatie geldt, nota bene, vanaf het allereerste begin van de werkzaamheden. Waarom dat verantwoord, verstandig e.d. is, laat zich m.i. begrijpelijk leesbaar en overtuigend ontleen aan **Conversations with Isaiah Berlin** (Phoenix, 1992). In zijn antwoorden op vragen van Ramin Jahanbegloo benadrukt Berlin consequent de opgave die veranderlijke pluriformiteit stelt:

[I]deas come from life. Life changes, so do the ideas[. ... T]he very idea that you can in principle find solutions to all questions is absurd. [...] Problems arise because an attempted solution to a problem is not compatible with methods of solving another kind of problem.[p. 27] Nothing is more fatal in ethics or politics than a few simple ideas, as universal keys, however noble, fanatically held.[p. 72 T]he idea of some ultimate solution of all our problems is incoherent.[p. 143]

Het lijkt aantrekkelijk om zgn problemen daarom 'maar' van aparte oplossingen te voorzien. Maar de veronderstelling van apartheid is voor problemen onhoudbaar. De valse illusie van volgehouden apartheid is immers precies wat (op)schaalbaarheid belemmert. Maar hoe vallen wederzijdse afhankelijkheden dan uit, welke verdeling volgens zulke verhoudingen ervaren deelnemers eraan als evenwichtig, werkbaar e.d.? Wie als opdrachtgever verantwoordelijk is voor infrastructurele voorzieningen weegt daarvoor belangen van deelnemers aan maatschappelijk verkeer af, opdat zij door gebruik van die middelen tot afstemming ervan – kunnen – komen. De informatiekundig ontwerper behoedt de ijdele opdrachtgever voor overhaaste keuzes volgens technologische verleiding. Met voorrang helpt de op haar/zijn beurt verantwoorde ontwerper de opdrachtgever(s) hun maatschappelijke verantwoordelijkheid te beseffen in de zin dat

this is a complex, imprecise, psychologically demanding, imagination-requiring field of enquiry, in which nothing like certainty can ever be obtained, only, at the most, a high degree of plausibility and coherence[. p. 28]

Ontkenning van noodzakelijke over- en afwegingen gaat abusievelijk voor "slagkracht" door, met voorspelbaar averechts effect. Wat Berlin over filosoferen beweert geldt dan eveneens voor ontwerpen op zgn stelselschaal, te weten dat zulke activiteit

consists of trying to move towards resolving problems where **prima facie** there appears to exist no obvious technique for finding the answers.[p. 30]

Met Metapatroon bestaat er intussen in elk geval een techniek annex methode om verschillend veronderstelde betekenissen tevens samenhangend te ordenen. Dat helpt over-/afwegingen, zelfs sterk, maar maakt ze uiteraard allesbehalve overbodig. Een ... probleem is echter dat nogal wat opdrachtgevers in orde(ning) geloven volgens – bevordering van – duurzame uniformiteit (feitelijk: apartheid) ipv veranderlijke pluriformiteit. Vooruit,

[t]he idea that there can be [more] sides to a question, that there may be [...] more incompatible answers, any one of which could be accepted by honest, rational men – that is a very recent notion.[p. 43]

Het is begrip zònder welk het onmogelijk is voorzieningen als infrastructuur te – laten – realiseren. Onder die noemer, infrastructuur, dus, raakt m.i. overigens ook duidelijker wat Berlin volgens zijn aanname van veranderlijke pluriformiteit onder negatieve resp. positieve vrijheid verstaat, en de noodzaak van – het onderhouden van – afstemming ertussen. Hij benoemt het als

[t]he merit of a free society [...] that it allows of a great variety of conflicting opinions without the need for suppression[. p. 43] Pluralism entails that, since it is possible that no final answers can be given to moral and political questions, or indeed any questions about value, and more than that, that some answers that people give, and are entitled to give, are not compatible with each other, room must be made for a life in which some values may turn out to be incompatible, so that if destructive conflict is to be avoided compromises have to be effected, and a minimum degree of toleration, however reluctant, becomes indispensable.[p. 44]

Omdat het daarop voor evenwichtige(r) – houdbare en aldus veranderlijke – verhoudingen, en deelnemers eraan, moet uitkomen, moeten ‘we’ er altijd meteen maar mee beginnen. Dus,

[w]hat is interesting is the idea of the interconnections and inter-illumination of apparently different forms of human thought, behaviour, feeling and action.[pp. 77-78] Stress[ing] differences[,] not [...] similarities[,] is the root of pluralism.[p. 80]

Wie blijkt mikken op overeenkomsten en zo door op uniformiteit gelooft ten onrechte in

[u]topian solutions[, however, s]uch solutions want to combine the uncombinable. Certain [...] values cannot be combined, because they are incompatible with one another; so there have to be choices.[p. 142]

Daarvoor heeft de opdrachtgever, die informatiekundig zelf minder onderlegd zal zijn, dus de hulp van een bekwame ontwerper voor nodig, te weten om wat Berlin als combinaties suggereert niet nodeloos te beperken, zeg ook maar om voor- en nadelen volgens zo’n onvermijdelijke keuze zo evenwichtig mogelijk te verdelen over deelnemers aan maatschappelijk verkeer als gebruikers van infrastructuur. Want

[a]ll we can do is to protect choices from being too agonizing and that means that what we need is a kind of system[, here, also read, infrastructure,] which permits pursuit of several values so that, so far as possible, there arises no situation which makes men do something which is contrary to their deepest moral convictions. In a liberal society of a pluralist kind there is no avoiding compromises; they are bound to be made: the very worst can be averted by trade-offs.[p. 143]

Klopt, ook criteria voor evenwichtigheid veranderen, enzovoort. Maar is er hier en nu nog iemand die, bijvoorbeeld, de verkeersregel om rechts te houden als onoverkomelijke beperking van haar/zijn bewegingsvrijheid opvat ipv als maatregel

om vrijwel iedereen inclusief haar-/hemzelf vrijwel altijd vlotter, veiliger het openbare wegensstelsel te laten benutten?

94.28

Mocht je standaardisatie nog nooit in verband met politieke filosofie hebben gebracht, ga ajb bij – werk van – Isaiah Berlin te rade.

94.29

onderwerp: via tussenwerpsels naar dekkend(er) pragmatisch taal- en tekenbegrip

In het artikel **Nou ja zeg!** (in: **NRC**, 22 juni 2024, katern **Wetenschap**, pp. 4-5) vermeldt Berthold van Maris dat hij u ervoor bezocht heeft. Mijn verzoek luidt of ook ik u kan bezoeken.

Graag spreek ik u over de veronderstelling dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is (Engels: every sign is a request for compliance). Ja, èlk teken. Zo moet m.i. dus eveneens – gebruik van – een zgn tussenwerpsel principieel als afstemmingsmiddel opgevat worden. Toch?! :-). Ik waag hier een inleiding ter oriëntatie. Hopelijk kunt u voldoende geduld opbrengen voor erkenning dat een enkele volzin daartoe niet volstaat.

Ik ben het grondig eens met kritiek op, mocht Van Maris uw bedoeling passend doorgegeven hebben, heersende grammatica-traditie(s). Nee, het idee, eh, werkt niet dat taal dient om werkelijkheid absoluut geldig te beschrijven, dwz strikt feitelijk. Dat leidt tot theorieën van ... niets, omdat daadwerkelijk taal- resp. tekengebruik daarmee niet rijmt.

Hoe kom ik tot een idee dat orthodoxie met eindeloze afwijkingen verlaat en vervangt door de ene pragmatische regel? In ben aan de toenmalige TH Delft afgestudeerd (1978) toen bestuurlijke informatievoorziening bij de wiskundefaculteit ondergebracht was. Als informatiekundig ontwerper herkende ik rond 1990 dat gangbaar geraakte methoden voor begrippen- annex betekenissenmodellering ongeschikt zijn voor de als het ware open schaalverruiming van – mogelijkheden voor – informatie-uitwisseling zoal gefaciliteerd geraakt door digitale technologieën. Wat traditioneel voor een teken doorgaat, neem een zgn zelfstandig naamwoord, maar u kunt ook aan een rookpluim denken, kan allerlei betekenissen verkrijgen. Wat als teken telt, zo nam ik daarom aan, vergt uitbreiding ter nodige en voldoende borging van eenduidigheid. Mijn gewijzigde veronderstelling is dat context onlosmakelijk onderdeel van een teken is. Het gedeelte dat traditioneel – nota bene, alom nog steeds – als het volledige teken beschouwd wordt, noem ik signatuur. De combinatie van signatuur en context maakt een teken – pas – eenduidig begrijpelijk (en het beschrijvingsgedeelte duid ik als intext aan).

Grammatica(lisering) blijft onvermijdelijk averechts uitpakken door context te beschouwen als iets dat tekst vergezelt ipv constituerend onderdeel ervan uitmaakt. Dankzij het wiskundige beginsel van recursiviteit, zeg ook maar herhaling van deelstructuur, lukt het met contextuele verbijzonderingsrelativiteit willekeurige betekenissenvariëteit samenhangend heel praktisch beheersbaar te krijgen. Nou ja, de ontwerper die ermee aan de slag gaat, moet zowel nieuwsgierig zijn naar reële variëteit als de modelleermethode beheersen.

U weet, het Internet brak in 1994 door. Dat maakt van eenduidige ordening van – dynamiek van – betekenissenvariëteit inderdaad een praktisch dringende opgave. Maar wàt beschrijft, herstel, maar wàt wordt beschreven met resp. wordt begrepen uit een teken? Daarover veranderde mijn idee door een proefschrift (Universiteit van

Amsterdam, 2002) te wijden aan een – verdere – grondslag van de stelselmatige modelleermethode die ik als Metapatroon had ontworpen. Ik vond daarvoor een aanzet in het voorstel van Charles S. Peirce voor een driedelige structuur van semiosis als, in zijn woorden, de actie van het teken. Ik ontdekte dat Peirce's triade de relativering mist die nota bene hijzelf in een toelichting erkent, zoals overigens Aristoteles betekenis al relativeert. Kijk, als u mij nog maar eens een tussenwerpsel veroorlooft, als ingenieur ken ik de verantwoordelijkheid om betrouwbare en veilige voorzieningen te bieden. Omdat Peirce niet aangeeft voor wèlk van 'zijn' triadische elementen, dat zijn object en interpretant met teken ter bemiddeling ertussen, hij aan relativering denkt, heb ik ze maar alle drie van relativering ... voorzien. Dat is àltijd in orde, nietwaar? Uitgaande van Peirce's drie-plus-één levert dat alweer fijnmaziger met toegenomen verklaringskracht van dien een schema van zes elementen op, zeg maar een hexade. Maar met Metapatroon had ik eerder voor wat nu een tekendimensie ipv -element was geworden, drie elementen bedacht (context, signatuur en intext). Daarom herhaalde ik de ingenieursingreep door ook van beide andere dimensies de samenstelling van twee naar drie elementen te wijzigen. Dat zijn bijelkaar dus drie-keer-drie is negen elementen: enneade.

Als je niet schiet, kan je niet scoren, zei Johan Cruijff terecht.

Voor positionering van taalkunde (lees ook: tekenleer) kan aan Peirce's idee van het bemiddelingskarakter van teken de cruciale aanwijzing worden ontleend dat zij als het ware in ruimer verband altijd samen met zijns- en kennisleer opgenomen moet worden beschouwd. En zijnsleer vind ik gedragsleer. Dat maakt van teken dan het ene gedrag als middel om tot ander gedrag te laten bewegen. De primaire vraag is daarom niet wàt een teken beschrijft, maar wie een teken benut. Dat blijkt óók een kwestie van, hmm, bemiddeling. Er is de ene wie die – gedrag bedoeld als – een teken voortbrengt. En dan is er een àndere wie tot wie de ene zicht ermee richt. Bent u er nog? Het is evolutionair onzin om ervan uit te gaan dat de ene wie die moeite zomaar doet. Zoals het om dezelfde reden onzin is dat de andere wie zomaar moeite zou doen om iets àls een teken te willen ervaren om zich mede naar interpretatie ervan – verder – te gedragen.

Arthur Schopenhauer veronderstelt àlles voorzien van wil. Dus, waaròm doet de ene wie dat? Z/hij ... wil de andere wie tot gedrag bewegen dat z/hij vindt stroken met zoals z/hij van plan is zichzelf te gedragen. Daarvoor moet z/hij dus vooral beïnvloeden wat de àndere wie ... wil. En waaròm staat de andere wie ervoor, eh, open? Dat komt doordat ook z/hij zich naar omstandigheden gedraagt en zich middels tekenervaringen erop oriënteert.

Let wel, vaak is de andere wie dezelfde als de ene wie. 'Zeg' ook maar dat, wanneer de andere wie niet dezelfde is als de ene wie, er zoiets als intrasubjectief dialoog voorafgaat aan voortbrenging van het teken waarmee de ene wie de intersubjectieve dialoog met, en zo door tot gedrag door, een wie ànders dan z/hijzelf probeert aan te zetten. Voor een alweer wat nadere uitleg op luchtige toon, zie [Geef mij ajb even de pindakaas!](#) met de omvang resp. op de toon van een column.

Wat ik o.a. maar ... wil zeggen, is dat de aanduiding en bijgevolg positionering van een teken als tussenwerpsel onderhevig is aan verwarring volgens een taal- en tekenopvatting die niet begint met pragmatisme, maar tevergeefs hoopt er ooit op uit te komen.

Is een zgn tussenwerpsel daadwerkelijk een teken van doorgaans geringe omvang? Nee, dus niet als context meetelt. In genoemd artikel geeft u "o" als voorbeeld. De

ene wie brengt niet slechts zo'n enkele klank voort. Zoals u daar toelicht, "kun je tussenvoegsels altijd combineren met een bepaalde intonatie, een gebaar, een gezichtsuitdrukking." Uitgaande van een onderdeel als signatuur, en dat hoeft voor de geadresseerde op enig moment niet noodzakelijkerwijs de o-klank te zijn, omdat z/hij zich juist op bijvoorbeeld het gebaar focust, gaat de signatuur met inscenering gepaard. En dat ervaart de geadresseerde als andersoortig tekengedeelte: context. De desbetreffende combinatie van signatuur en context is ook de geadresseerde kennelijk zo vertrouwd voor het "organiseren [van] de interactie," dat de voortbrenger van het teken erop meent te kunnen ... vertrouwen dat z/hij de geadresseerde – inmiddels – zonder expliciete beschrijving van gedragsaandeel ertoe kan bewegen. Dat verklaart ontbreken van – wat ik noem – intext. Maar signatuur noch context kan aan een teken ontbreken.

Ik heb uit dat artikel de indruk dat u met uw opvatting over context nog niet helemaal ontsnapt bent aan de associatie van grammatica met schrift. Ja, "[h]et schrift is [...] maar een heel arme weergave van [...] de context, de intonatie, hoe erbij gekeken wordt, de lichaamstaal." Ik reken daarentegen o.a. "de intonatie, hoe erbij gekeken wordt, de lichaamstaal," enzovoort allemaal tot context en als zodanig behorend tot het teken ipv er weliswaar mee samenhangend, maar apart ervan. De m.i. abusievelijk volgehouden apartheid belemmert bepaling van "[w]elke betekenis[sen tekens] precies hebben." En dezelfde apartheid dwingt tot de "beproefde manier om daar als taalkundige mee te dealen[, dat is] door deze woordsoort onder te verdelen in allerlei subgroepen." Tja, als de woordsoortelijke bepaling mank gaat, kan – verdere – classificatie slechts voor – verdere – verwarring zorgen.

Toegegeven, ook gedragskundige ontleding kan geen zekerheid bieden. Zowel het motief van wie een teken voortbrengt als het motief van wie het interpreteert blijft immers vergaand verborgen, het is niet anders (zoals elke bemiddelaar moet aanvaarden). Ik raad zeker niet aan om met gedragskundige ontleding "al[le] betekenissen in kaart te brengen," klopt, "[e]en uitputtende beschrijving [...] is [...] onmogelijk," want er zijn pragmatisch dus net zoveel – unieke – betekenissen als er daadwerkelijke deelnemers aan gevallen van tekenverkeer zijn. En elke ontledingspoging betreft op haar beurt een verkeersgeval, enzovoort. Daarom, mee eens, moet "je [...] proberen het op een iets abstracter niveau te beschrijven." Daarvoor heb ik uitgaande van – zoiets als evolutionaire – pragmatiek dus een voorstel, met als verzoek tot inschikkelijkheid of u het serieus ... wil overwegen. U stelt zelf, "[d]aar valt nog veel te ontdekken."

Wellicht meent u dat "bij alles dat je [...] over" de aanname dat elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is "zou kunnen zeggen[, je ook altijd wel weer een uitzondering, een tegenvoorbeeld [kunt] bedenken." Nee, ik heb afwijkend nog steeds niets kunnen bedenken, integendeel. Maar wie weet. Daarmee zou u in elk geval tegenspreken wat u over tussenwerpsels beweert, te weten dat "[z]e [...] een heel belangrijke functie [hebben]."

Ik ben het ook met u eens dat een passend taal- annex tekenbegrip moet dekken hoe "dieren [...], onder elkaar en met ons, [communiceren]." Sterker nog, Peirce's bemiddelingsidee voor teken acht ik kenmerkend voor elk leven. Dat vind ik passen bij gedragsmatig verschil tussen wat voor organisme en wat voor omgeving ervan doorgaat. Afstemming van verschil houdt bemiddeling in. Kortom, het ontstaan van leven is het ontstaan van teken.

Ben ik welkom voor een gesprek? Ik woon in Voorburg. Voor mij is Leiden voor een

bezoek dus dichtbij.
Ik kijk naar uw antwoord uit.

94.30

Wikipedia blijkt mij ook wat spelling(onderwijs) betreft relevante lemmata te bieden voor alvast enige nadere oriëntatie, zie **Spelling** resp. **Aanvankelijk lezen en spellen**. Voor o.a. Nederlands geldt weliswaar met voorrang de fonologische insteek (en Hongaars kan er inderdaad kennelijk helemaal mee weggelaten), maar zonnodig tellen tevens etymologische en/of morfologische overwegingen.

Waarom zo ingewikkeld? Zoals we al bespraken omvat het alfabet minder klanksymbolen dat er verschillende klanken zijn om uit te drukken. Verder is het geldige alfabet niet, zeg maar, ontworpen voor het – huidige – Nederlands, maar overgenomen zoals ooit voor talen ontstaan met deels andere klankenverzameling. En zoals alle talen verandert ook het Nederland verder.

Voor zover ik in de gauwigheid kan nagaan, blijft het vroegste onderwijs in “lezen en spellen” – dus – terecht beperkt tot taalgebruik (lees praktisch: woordgebruik) dat uitsluitend volgens het zgn fonologische beginsel ‘werkt.’ Je lijkt te moeten aanvaarden dat het etymologische resp. morfologische spellingbeginsel er niet voor niets is, nota bene niet (!) herleidbaar en aldus terug te brengen tot het fonologische beginsel.

Met beperking tot het fonologische beginsel is niets mis, integendeel, voor de in elk geval minst onbegrijpelijke aanzet door jongste kinderen. Indien je je pretenties kunt laten varen om het totale spellingonderwijs te hervormen, :-) maak je van zo’n nood een deugd door je op het fonologische aspect te concentreren en bijgevolg op beginnend onderwijs. En omdat je je, het woord fonon, herstel, fonon, zegt het al, op strikte klankinterpretatie resp. -beschrijving richt, maak je het prompt volstrekt logisch dat zulk vroegste onderwijs – vooruit, mede – als zangonderwijs gegeven wordt. Dankzij zulke focus maak je met je voorstel voor gedeeltelijke onderwijshervorming een reële(re) kans op ondersteuning, krijg je erkenning enzovoort als pionier en zie je later dan wel weer.

Overigens, als ik de uitleg ‘op’ Wikipedia enigszins begrijp, volgt spelling als fonon ipv fonon blijkbaar een morfologische regel. Dat, eh, verschijnsel dek jij echter wel met je wijziging van fonologische aanpak. Nee, je krijgt etymologie en morfologie als spellingfactoren niet weg, maar gelet op alfabetische weergave helpt uiteraard elke heroriëntatie volgens fonologie.

Of begrijp ik er nog steeds niets van?

94.31

Je moet er maar zin in hebben. Ik bedoel het zoveelste gesprek waarin ik wanhopig je ertoe probeer te bewegen de opgave met zgn standaardisatie kwalitatief anders te beschouwen, enzovoort. Ik houd stug vol uit gevoel van maatschappelijke verantwoordelijkheid, opdat jij een m.i. averechtse opvatting juist opgeeft. Is dat laatste kansloos?

Als impliciete aanname geldt alom m.i. abusievelijk nog steeds dat digitalisering een kwestie van verschillende informatiesystemen is en blijft. De enige manier waarop uitwisseling van informatie tussen zulke onverminderd apart opgevatte systemen dan valt te verbeteren, inderdaad, als je aan die valse aanname vasthoudt kan je daarvoor niet op een ander idee komen, is om te bevorderen dat wat er ‘uit’ het ene systeem komt, moet, eh, passen ‘in’ een ander systeem daadwerkelijk zo, zeg maar,

eenvoudig mogelijk lukt. Klopt, er bestaat zelfs geen enkele belemmering door over en weer dezelfde vorm (lees ook: teken) met dezelfde inhoud (lees ook: betekenis) te laten associëren.

Zulke als het ware rechtlijnige overeenstemming over inhoudelijke uniformiteit, vooruit, standaardisatie, is echter een illusie. Ik begrijp dat je dat niet herkent, zolang je standaardisering exclusief als kleinschalig te implementeren uniformering nastreeft. Maar je zou aan de huidige standaardenlijsten toch alvast moeten kunnen aflezen dat het vormvoorschriften betreft, in de verwachting dat desbetreffende instellingen daarmee voor hun informatiesystemen vervolgens tevens betekenismatige uniformiteit bereiken. Maar daarin slagen ze dus maar niet. Rara, waarom niet? En van weersomstuit nemen ze de vormelijke standaardisatie niet serieus. Want waarom zouden ze ook?

Met beperking tot vormvoorschriften is niets mis, integendeel. Door op maatregelen voor aparte informatiesystemen te blijven mikken, raakt standaardisatie echter verstrikt, verdwaald e.d. Dat komt door die allang achterhaalde aanname (lees ook: paradigma). Tenzij je elke ervaring weigert moet je erkennen dat, precies, schaalbaarheid navenant uiterst beperkt is.

Waar 'we' dringend van af moeten, is het idee dat een informatiesysteem voor informatieverkeer zoiets als zelfvoorzienend is. Volgens een vergelijking zou je dat moeten kunnen begrijpen. Een fysieke verplaatsing van A naar B verloopt doorgaans vlot. Stel, je pakt de fiets. Is dat het enige 'systeem' dat je benut? Nee, je gebruikt als verkeersdeelnemer het zgn wegnen. Sterker nog, zonder 'het' wegnen (lees ook, nota bene: infrastructuur) heb je vrijwel niets aan een fiets, kan je beter blijven lopen. Uiteraard gaat elke vergelijking vroeg of laat mank. Maar je begrijpt hopelijk dat reeds vanaf geringste variëteit de aparte middelen van de verschillende verkeersdeelnemers niet langer zinvol als eerste en zelfs enige object van standaardisatie tellen. Voortaan betreft standaardisatie eerst en vooral gemeenschappelijke verkeersvoorzieningen. En als onderdeel van infrastructurele standaardisatie komt – pas – standaardisatie van aparte deelnemersmiddelen aan de orde. Ofwel, welke eisen gelden er zoal voor een fiets, zodat jij ook met jouw fiets als verkeersdeelnemer 'toegelaten' bent?

Als je deze redenering tot dusver hebt kunnen volgen, mag het je niet meer verrassen dat standaardisatie volgens infrastructurele insteek 'vergaand' tot vorm is beperkt (wat overigens op zijn beurt eveneens impliciet geraakt is). Wij kennen het als beschaving dat elke verkeersdeelnemer 'in beginsel' willekeurig welke verplaatsing, en noem dat vergelijkenderwijs maar inhoud, krijgt gefaciliteerd met het openbare wegnen als infrastructuur. Laat dat ajb grondig tot je doordringen. Het is niet zomaar dat inhoud los van vorm geldt. De samenhang is ingewikkelder. De vorm is berekend op open variëteit van inhoud.

Inderdaad, dat kan tevens misbruik bevorderen. Eventuele nadere maatregelen, van pro- tot en met reactief, moeten echter hetzelfde infrastructurele stramien volgen (en aldus als onderdeel ervan versterken).

In het fysieke verplaatsingsverkeer 'lopen' deelnemers met allerlei bedoelingen van allerlei beginpunten naar allerlei eindpunten 'door elkaar' heen. Hoe lukt dat met een digitale infrastructuur voor informatieverkeer? Welke vormvoorschriften passen voor open betekenissenvariëteit?

Zodra je kiest voor infrastructuur als standaardisatie-object verlos je jezelf van de opgave betekenis te uniformeren. Je valt ook deelnemers aan informatieverkeer er

niet langer mee lastig. Je hebt echter wel een cruciale voorlichtingsopgave. Je moet deelnemers aan het verstand brengen dat het voor hen ook onderling niet om standaardiseren als uniformeren gaat, maar als flexibilisering van vorm ter, dat is er dus samenhangend ipv uniform aan, afstemming van verschillen overeenkomstig hun nu eenmaal verschillende betrokkenheden.

Over wat ik voorstel als opgave van zoiets als geregelde openheid gaat met zoveel woorden een boek(je) dat ik zojuist las. Ik vind meteen de titel **Stad zonder horizon** (Van Gennep, 1997) veelzeggend. Het schrijverscollectief bestaand uit René Boomkens, Bert van Delden, Len de Klerk, Sako Musterd, Yap Hong Seng en Ries van der Wouden behandelt, zoals de ondertitel luidt, **Stadspolitiek en stedelijke ontwikkeling in Nederland**. Hun analyse komt erop neer dat een stad allang niet meer verantwoord, en dat schreven zij dus alweer bijna dertig jaar geleden, zowel enkelvoudig als apart kan worden opgevat, zeg maar als een ommuurde middeleeuwse vestiging. En inmiddels telt feitelijk ook een land “zonder horizon.” Ook en vooral digitale infrastructuur voor informatieverkeer moet internationaal, ofwel open, bemeten zijn. Nòg meer inhoudelijke variëteit, dus des te meer reden voor vormelijke beperking met dáárvoor nòg noodzakelijker standaardisatie. Wat ivm schaalbaarheid onhoudbaarheid van apartheid betreft wijst Boomkens cs nadrukkelijk

zonering of functiescheiding [p. 71]

àf. Het daadwerkelijke zgn maatschappelijk verkeer

laat zich nauwelijks vangen in de terminologie van de planner, [want het] is het resultaat van een complexe mengeling van verschillende vormen van [...] gebruik en [...] beleving. Tegenover de expliciete conceptualisering van de planoloog staat hier het impliciete [...] begrip van de stedeling.[p. 71]

Wat Boomkens cs nog “stedeling” noemt, kan zich voor allerlei verschillende verhoudingen echter in verschillende steden – willen/moeten – situeren. Met digitalisering van informatieverkeer is zelfs die fysieke positionering – verder – afgenomen. Er valt praktisch geen “horizon” als relevante ommuring meer te handhaven. Voor een deelnemer aan digitaal gefaciliteerd informatieverkeer geldt daarom nòg sterker dan voor een

‘stedelijk zijn’ [het] een zowel historisch als functioneel gelaagde aangelegenheid [is].[p. 72]

Vervang “gelaagde” ajb door “gedifferentieerde.” Kenmerkend is

de (doorgaans geleidelijke en soms revolutionaire) verandering van een heel complex van [...] gewoonten, rituelen en bezigheden. [... Er zijn geen] gefixeerde identiteiten[. p. 72]

Daaraan doet een ‘aparte’ overheidsinstelling domweg géén recht zolang zij met digitalisering feitelijk mikt op optimalisering van ‘eigen’ doelmatigheid. Wat resulteert is een almaar groeiende verzameling van ònsamenhangende informatiesystemen. Voor zover van een burger verlangd wordt er voor haar/zijn informatieverkeer gebruik van te maken, raakt z/hij op z’n gunstigst gefrustreerd. Het risico is reëel dat z/hij verdwaalt en daardoor wordt gedupeerd ipv geholpen. Daartegen werkt, ook voor informatieverkeer, infrastructuur optimaal, indien iedereen

het vermogen [bevordert krijgt] om een hele scala aan ‘rollen’ te vertolken als deelnemer aan uiteenlopende [...] praktijken [p. 72 dankzij] een bepaald soort

openbaarheid en informatiedichtheid [...] die een variatie aan ontmoetingen en uitwisselingen mogelijk maakt.[p. 117]

Terwijl Boomkens cs voor een stad nog “zwakke grenzen” veronderstelt, kent een praktisch relevante infrastructuur voor digitale facilitering van informatieverkeer daarom

geen terreinen waar het ene ophoudt en het andere begint[. Daar lopen] verschillende gebieden en uiteenlopende praktijken in elkaar over[. ...] Belangrijkste kenmerk [...] is [...] de diversiteit van de [...] praktijken die [...] plaatsvinden: een moeilijk[, herstel, een onmogelijk,] te begrenzen amalgaam [p. 77] van verkeer[. p. 78]

Volgens Boomkens cs

lijken we ons te moeten gaan afvragen of dat hele begrip niet op de helling moet, of we naar nieuwe definities [...] moeten zoeken[. p. 80]

Dat is zachtjes uitgedrukt, of wel een retorische vraag. Ik probeer aan te wijzen waar je voor standaardisatie een begrip kunt ... vinden dat stelselmatig relevant geldt voor een

open en diverse leefwijze.[p. 81]

Het tot dusver – vergaand impliciet – gevolgde begrip van standaardisatie belemmert daarentegen zo’n “leefwijze.” Boomkens cs benadrukt het verband met “openbaarheid” en beweert dat

haar per definitie onplanbare, open karakter [...] een haast onoplosbaar of paradoxaal probleem [vormt] voor de planner.[p. 83]

Ja, voor ruimtelijke vormgeving is de opgave inderdaad ingewikkeld. Dat komt omdat wat als zgn ruimtelijke omgeving ruimte inneemt, dat vaak (wat) langdurig(er) doet. Dat is met digitalisering niet aan de orde. Daarom lukt het met – beperking tot – standaardisatie van tekenstructuur voor open betekenisvariëteit nadrukkelijk wèl

om de diversiteit in het gebruik [...] te garanderen of te stimuleren. Dat kan [echter] pas wanneer [...] wordt ingezien dat openbaarheid tegelijkertijd te maken heeft met verkeer [..., dwz met] activiteiten van een onbegrensde en variabele verzameling actoren [... inclusief hun] ontmoetingen[. p. 83]

Omdat digitalisering nogal onruimtelijk is, geldt daarvoor een voorname belemmering voor ruimtelijke vormgeving dus niet. Er heerst alom echter onbegrip over de schaal. Zolang ‘we’ weigeren die schaal principieel als infrastructuur te beschouwen, helaas,

zal [het] nog wel even duren voor de paradox van de planning wordt overwonnen en een reële discussie over [...] betekenis[sen] van start kan gaan ... [p. 89]

Ik blijf er bij jou op aandringen de impasse te helpen doorbreken. Boomkens cs vindt

[h]et [...] frappant dat de deterministische visie ook in het ‘postmoderne’ tijdvak blijft overheersen [waardoor] de [planoloog] zich steeds opnieuw voor de kar van de sociale disciplineren en ordening [laat] spannen[. ...] Het wordt tijd om [planning] te redden van de fantasien en de incompetente bestuurders.[p. 91]

Welke ontwikkeling hebben digitale technologieën aangejaagd om ze van weersomstuit verantwoord – verder – te moeten faciliteren? Ook dat verduidelijkt Boomkens cs door parafraserend te lezen dat inmiddels

[e]en [informatie]ruimte [zich] kenmerkt [...] door de dichtheid van de verknopingen en interacties die ze herbergt.[p. 109]

Een overheidsinstelling kan er nòg zulke goede bedoelingen mee hebben, maar wanneer zij een informatiesysteem blijft opvatten als een voorziening voornamelijk voor haarzèlf en, vooruit, voor eventueel onvermijdelijke 'externe' gebruikers slechts beperkt bruikbaar voor uitvoering van een taak waarvoor zij verantwoordelijkheid draagt, draagt dat nog steeds niets bij aan infrastructuur voor informatieverkeer, integendeel. Je kunt daarvoor met netzo goede bedoelingen zgn standaarden opoperen, maar daar hebben 'we' dus evenmin iets aan. Overweeg ajb dat je kunt helpen, en daarvoor blijf ik opvattingen van Boomkens cs aanbevelen, (want) dan hoor je het eens van een ànder,

een veel flexibeler en offensiever antwoord [te] bieden op de [vraag naar] fluide netwerken dan de moeizame territoriale aanpassingen van de overheid. [...] Daarentegen mik je op] het bieden van een [...] stelsel van[, zeg maar, onruimtelijke] ontmoetingsplaatsen.[p. 113] Wanneer de overspannen illusies van [...] de 'integrale politiek' en de 'integrale burger' worden losgelaten, ontstaat de ruimte voor een nieuwe invulling [...] gegrondvest op [...] diversiteit aan [...] bindingen[. p. 113]

Of denk je soms op z'n populistisch, zeg ook maar fascistisch, dat het met diversiteit, pluriformiteit e.d. moet zijn afgelopen? Dan vergeet je dat 'de leider' uitgaat van een ... verschil dat z/hij zelfs wezenlijk acht, maar probeert te verhullen, te weten dat tussen haar-/hemzelf àls leider en alle ànderen àls volgers. Hoezo, absolute uniformiteit?

Nota bene, infrastructuur betreft niet zozeer gedragbepaling, maar veeleer gedragfacilitering. Omdat dezèlfde voorzieningen bedoeld zijn voor willekeurige gebruikers, zijn er àfgeleid van het faciliteringsdoel eventueel bepalingen nodig. Met verkeer in de algemene betekenis van omgang e.d. zijn dat dan verkeersregels. Dat hoef ik jou als jurist overigens niet uit te leggen. Wat ik probeer te benadrukken is dat

[h]et ontstaan van die afwisselende [gedragingen] goeddeels buiten het bereik van de overheid [ligt]. {Ontmoetings}sferen [...] kunnen weliswaar door de [...] vormgeving worden beïnvloed, maar niet worden geschapen.[p. 120]

Wie abusievelijk veronderstelt dat overheid primair – nog steeds – bepaalt ipv faciliteert, houdt zich blind voor het infrastructuurperspectief met stelselmatige opvatting over o.a. standaardisatie van dien. Boomkens cs benadrukt het belang van

[h]et [kunnen] beschikken over goed functionerende [...] ontmoetingsruimten[. ...] Voor de toekomst [...] is het dan ook zaak voor [daar]in [...] te investeren, d[at] uit te breiden en attractiever te maken.[p. 120]

Is dat ècht zo moeilijk om te begrijpen èn ernaar te handelen? Ook verder parafraserend is digitale infrastructuur voor informatieverkeer

zonder angst [...] een van de belangrijkste diensten die een overheid de samenleving kan bieden.[p. 121]

Dat eist aandacht voor zgn informatiebeveiliging, prima. Maar wàt bedoel je te beveiligen. Blijven het de aparte informatiesystemen van overheidsinstellingen? Of besef je dat ook daarvoor het informatieverkeer voorrang verdient dat 'over' de infrastructuur ervoor verloopt? Tja, zo'n

alternatieve [...] politiek vraagt vóór alles om een andere [...] houding dan de huidige: om een [...] beleid dat de illusies van het [...] determinisme en van afgrensbare

[domeinen] of [sectoren] loslaat. Met name dat laatste is voor de politiek en het openbaar bestuur lastig, omdat deze zelf gebaseerd zijn op duidelijk begrensde territoria.[p. 123]

Ik vind Boomkens cs overtuigend verklaren hoe achterhaald de veronderstelling van zulke grenzen en bijgevolg apart gehouden voorzieningen allang is. Boomkens cs pleit voor

het begin van een onvermijdelijke innovatie van de politiek zelf [met als voorwaarde h]et loslaten van het denken in afgrensbare territoria [als] de laatste zekerheid van de politiek[. p .124]

Dat was natuurlijk altijd al een schijnzekerheid, maar goed, beter laat dan nooit. Je bent hier overigens nog niet van mij af. Een verdere aanleiding om nogmaals te proberen je tot grondige herbezinning te bewegen is het hoofdartikel in de **NRC** van 25 juni 2024. Redacteur Christiaan Pelgrim meldt dat

[d]e compensatie van duizenden gezinnen die in armoede leven door een overheidsfout, [...] uiterst stroef [verloopt]. [...] O]ngeveer 6.400 huishoudens [...] leven onder het bestaansminimum doordat de regels rond uitkeringen, toeslagen en belastingen elkaar onbedoeld in de weg zitten.

Dat doet mij denken aan een gesprek. Ik heb het nagekeken, dat hadden wij 5 februari 2020. Ja, dat ging toen ‘gewoon’ door, ondanks aanwijzingen van onstuitbare verspreiding van een nieuw virus. Over aanwijzingen gesproken, die werden toen alsmaar sterker voor wat later dat jaar als de Toeslagenaffaire zou uitbreken. Als onderwerp voor ons gesprek stelde de FS-voorzitter voor, prima, of er onder de noemer van standaardisatie wellicht aan kon worden verholpen. Ik kan me niet meer herinneren wat wij met z’n drieën erover bespraken. Wat ik echter niet vergeten ben, is dat ik jullie kort erna enkele emailberichten stuurde met – nadere – overwegingen[, voor afschriften zie [aantekeningen 73.85, 73.90 en 73.93](#), verder ook [aantekening 74.15](#)]. Of ik er ooit enige reactie op kreeg? Nee. Het kàn zijn dat jullie het allemaal onzin vonden, maar uit beleefdheid verkozen er het zwijgen toe te doen. Hoe dan ook kan ik op mijn beurt slechts gissen naar jullie reden(en). Me dunkt dat de verklaring die Boomkens cs enkele decennia geleden suggereerde, ook voor ontwijking van zelfs maar enige verdere discussie over dit, eh, onderwerp weleens géén, hmm, onzin zou kunnen zijn. Want, met een enkel woord, jullie vinden het “lastig.” Wat ik voorstelde, komt immers neer op opheffing van kleinschalig gevestigde territoria met dito belangen van dien. Handhaving van fragmentatie vergt achteraf maatregelen ter compensatie van fouten. Dat valt te vermijden met samenhang vóóraf. Wie daar géén beginnen aan vindt, wil er niets mee, kortom, wèg ermee, vergeten, klaar. Niet, dus. Daarmee waan je jezelf wellicht geholpen, maar dupeer je anderen verder. Dat moet echt ànders. Vind ik. Jij?

94.32

Afschrift ter informatie. Ja, je moet er voor gaan zitten en, ja, de tekst eist concentratie. Ik probeer nog maar eens uit te leggen dat inderdaad een paradigmawissel noodzakelijk is en wat het paradigma dan is om wèl passend te zijn voor stelselmatigheid, schaalbaarheid, enzovoort. Wie dat overigens begrijpt èn ernaar handelt, bespaart zich vervolgens zelfs vrijwel eindeloos tijd, alsmaar meer narigheid nog daargelaten, door géén tijd meer te besteden aan wat domweg niet kàn werken. Het lijkt mij dat, hoe ‘hoger’ de functie van een bestuurder, des minder

gemakkelijker z/hij jou kan afpoeieren als je haar/hem verzoekt het ook eens over paradigma te willen hebben. Vooruit, noem het dan maar even bestuurs- resp. besturingsparadigma. Waarop mik je ermee? Is het dwang tot uniformiteit of facilitering van pluriformiteit? Of persoonlijk, wil z/hij met alsmaar meer onbeheersbare problemen opgezadeld blijven? De vraag stellen zou 'm beantwoorden moeten zijn. Maar dat weet je helaas met – vermeende – politici en bestuurders dus maar nooit.

94.33

Haha, als je meent dat je antwoord ditmaal per omgaande je ontslaat van – mijn serieuze verwachting over jouw voorafgaand aan ons a.s. gesprek – zeer grondige bestudering van mijn vorige, toegegeven, zeer uitvoerige, emailbericht(en), heb je het uiteraard zelfs volledig mis.

94.34

Op mijn beurt meen ik uiteraard dat “Haha” niet.

94.35

In het huidige stadium van maatschappelijke, eh, ontboeking functioneren kringloopwinkels als antiquariaat. Vaak een verrassend assortiment en de prijsstelling is dienovereenkomstig gewijzigd. Volgens de twee criteria van 1. omslag zacht of hard en 2. geen of wel plaatjes zijn er gecombineerd ruwweg vier prijscategorieën over. Hoe dan ook, wat kost een boek daar nog?

Ik loop vooral zgn non-fictie af. Als ik vluchtig toch romans naga, bekijk ik weleens een exemplaar wat nader vanwege wat mij afgaande op de rug een mooiere vormgeving lijkt. Zo stond ik laatst met **De laatste deur** (Synopsis, 1984, oorspronkelijk 1983) in mijn handen. Gebonden, hard omslag plus stofomslag. De titelpagina vermeldt als ondertitel **Essays over zelfmoord in de Nederlandse letteren**. Het is dus géén roman, maar met Jeroen Brouwers als schrijver ervan begrijp ik wel waarom dat exemplaar daar staat.

Nou ja, stond. Want door zo'n ondertitel raak ik vervolgens benieuwd of Brouwers ook iets over Menno ter Braak schrijft. Dat is zo, dus kocht ik dat exemplaar. Enkele maanden geleden heb ik het hele boek van voren naar achteren gelezen. Er zou begripmatig toch iets opmerkelijks in moeten staan, maar dat kwam maar niet. Brouwers' onvermogen als essayist komt m.i. overigens juist tot uitdrukking, dat dan weer wel, in het hoofdstuk over Ter Braak (pp. 261-294). Op de vraag naar categorisering van zelfmoord volgt als antwoord dat

[h]et [...] mijn terrein niet [is]: de psychiater moet het maar uitzoeken.[p. 284]

Brouwers geeft wel meningen annex verklaringen weer van anderen, ook vooral schrijvers. Samengevat,

[d]e **oorzaak** van Ter Braaks zelfmoord zou kunnen worden gezocht in zijn tot zwaarmoedigheid neigende, pessimistische en fatalistische natuur; de **aanleiding** van zijn zelfmoord was het uitbreken van de oorlog.[p. 273]

Dat vind ik inderdaad nog steeds niets zeggen. Is een aanleiding soms géén oorzaak?

Eergisteren, andere kringloopwinkel. H.W. von der Dunk wijdt in de bundel **Mensen, machten, mogelijkheden: Historische beschouwingen** (Bert Bakker, 2002) met de titel **Ter Braak voor de afgrond** (pp. 85-112) eveneens een hoofdstuk aan Menno ter Braak. Dat is meteen wèl interessant. Von der Dunk beseft dat

Menno ter Braak [...] in het algemene geheugen [...] voornamelijk [is] blijven hangen als de antifascistische intellectueel die[, toen] de Duitsers binnenvielen, een eind aan zijn leven maakte. [...] H]et aureool van de consequente strijder voor geestelijke vrijheid omgeeft sedertdien zijn naam.[p. 85]

Met zulk

vanzelfsprekend eerbetoon [p. 86]

doen we Ter Braak echter geen recht, noch zijn toenmalige bedoelingen, noch wat we aan zijn werk als neerslag ervan voor onze bedoelingen kunnen ontleenen. En

[h]oe men ook over zelfmoord denkt,[p. 85]

acht Von der Dunk nauwelijks – meer? – van belang. Daarom schetst Von der Dunk ontwikkeling van binnen- en buitenlandse opvattingen over o.a. democratie en emancipatie. Kenmerkend voor

leven en werk van Menno ter Braak [...] was een dubbele confrontatie[, te weten met zowel] de conventioneel-burgerlijke samenleving [als] het opkomende fascisme.[p. 91]

Zeg ook maar dat Ter Braak zich er als individualistisch intellectueel als het ware tussen alsmaar strakker ingeklemd ervaarde, ofwel dubbel bedreigd. Het woord dubbel zegt het al. Wie slechts simpele verklaring tolereert, haakt af. Hoezo, actueel?! In hoeverre is simplisme noodzakelijk voor bestrijding ervan? Nee, het is dus niet zo, alsof er slechts twee mogelijkheden zijn afgebakend die geen enkele overlapping vertonen, dat uit tegen het ene zomaar vóór het andere zijn volgt (en dus omgekeerd ook). En ook dat veronderstelde onderscheid kent eenheid in de zin dat fascisme – via populisme – zgn kleinburgerlijke steun vergt als, over onverminderde actualiteit gesproken,

het blinde instinctieve driftencomplex [...] dat zich h[eeft] losgemaakt.[p. 99]

Von der Dunk vindt het zelfs

kenmerkend dat Ter Braak die twee tegenstanders, burgerlijke maatschappij en fascisme, tot één monstrem versm[o]lt[, want m]en kan, ook als polemist, moeilijk tegelijkertijd effectief op twee fronten oorlog voeren.[p. 99]

Maar dat lost dubbel dus niet in simpel op en

[h]et blijft de betekenis van Ter Braak dat [...] h]ij [...] zich niet [verkeek], zoals anderen, op bepaalde ideële boventonen[. ...] In dat opzicht was hij immuun.[p. 97]

De feitelijke cultuurkritiek van Ter Braak verdient op haar beurt serieuze kritiek, omdat

zijn antifascisme [...] allerm minst een omhelzing [betekent] van de democratie [resp.] het egalitarisme[. p. 110]

Wat kunnen wij er verantwoord onder verstaan? Welke criteria willen we aanhouden voor wat we voor verantwoord houden? Als

[a]lle absolute maten zijn doorgeprikt,[p. 110]

moeten dat geen differentiële criteria zijn om aan simplisme annex fascisme te ontsnappen? Wie louter verschillen voorstelt, komt op het nihilisme van het netzo absolutistische relativisme uit en Von der Dunk meent dat uit

het radicale en daarmee uitzichtloze relativisme [...] ten slotte het tragische van Ter Braak [blijkt].[pp. 110-111]

Relevante verschillen moeten daarom netzo relevant samenhangen. Verdubbeling is hoogstens een aanzet. Consequente voortzetting heet interdependentie en is

een voorwaarde voor [...] pluralisme en [...] pragmatische tolerantie.[pp. 111-112]

Daarmee vermijdt

de intellectueel [dat] hij [...] zichzelf isoleert.[p. 111]

Niet dus, want dat is meteen al te ingewikkeld, herstel, bedreigend voor wie eenzijdig op overheersing uit is en voor vestiging ervan meteen al voldoende macht gegund krijgt.

94.36

Hier kom ik met zoveelste opmerkingen over noodzakelijke stelselmatigheid. In **NRC** van 28 juni 2024 schrijft redacteur Christiaan Pelgrim over een zojuist verschenen rapport met resultaten van het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO) Problematische schulden. Zijn openingszin, zie katern **Economie** (p. 2), luidt dat “[d]e overheid [...] er niet in [slaagt] om problematische schulden bij Nederlanders te verminderen.” Dat onvermogen leidt tot “maatschappelijke kosten” die volgens “een stevige onderschatting” jaarlijks “8,5 miljard euro” bedragen.

Tja, ook alweer jaren geleden hebben jullie een aanzet gedaan om te vermijden dat in elk geval de Rechtspraakorganisatie niet langer bijdraagt aan vaak zelfs extreme ... vermeerdering van problematische schulden en daarmee maatschappelijke kosten. Klopt, als ‘we’ – moeten – wachten totdat schuldeisers voor inning gerechtelijke procedures aangaan, verkeren schuldenaars geheel allang in grote geldproblemen en welke problemen dáárdor allemaal ontstaan. Maar beter laat dan nooit, nietwaar?

Wat was het plan in 2019 ook alweer? Wie als schuldenaar is gedaagd door verschillende schuldeisers en/of vaker door dezelfde schuldeiser, zou weleens onmogelijk, eh, zelfstandig uit de problemen kunnen raken. Dus, signaleer tegen wie meerdere van dergelijke zaken lopen. Doe dat met instemming van de schuldenaar in kwestie; instemming kan – dus – ook zijn verkregen van een gemachtigde resp. bewindvoerder. [Zie verder [aantekening 69.95](#), [aantekeningen 70.54, 70.55, 70.63 en 70.77](#), [aantekening 72.23](#) en [aantekening 73.52](#).]

Nota bene, ongeacht het stadium van overheidsbemoeienis moet dat uiteraard nog steeds het plan zijn. Pelgrim merkt terecht op dat “[p]robleem is dat schuldeisers meestal niet van elkaar weten of zij bij dezelfde persoon een vordering hebben uitstaan.” In hun rapport pleiten de onderzoekers er daarom voor dat “[e]r [...] een overzicht zou moeten komen waarin bijvoorbeeld deurwaarders alle schulden van een huishouden kunnen zien, als daar toestemming voor is gegeven.” Zucht, klinkt bekend.

Beperkt tot informatie waarover de Rechtspraakorganisatie beschikt, blijft de mogelijkheid van opbouwende bijdrage middels overzicht beperkt tot, toegegeven, (ver)late signalering. Voor – verdere – maatregelen kan de rechter slechts verwijzen. Maatregelen zijn voor een schuldenaar stellig veel minder ingrijpend enzovoort, naarmate signalering eerder gebeurt. Daaruit volgt dat zgn schuldenproblematiek voor deugdelijke – kans op – oplossing als onlosmakelijk onderdeel van inkomensproblematiek moet worden opgevat. Anders blijft het dweilen met de kraan alsmear wijder open. Zo’n integrale(re) opzet heb ik elders begin 2020 voorgesteld; zie [aantekeningen 73.85, 73.90 en 73.93](#), verder ook [aantekening 74.15](#).]

Methodisch telt de noodzaak om voor coördinatie en daarvoor dus onmisbaar overzicht uit te gaan van betekenisverschillen. En daarmee te mikken op verband ertussen. Ofwel, hoe vallen relevante betekenissen als zodanig zowel uit elkaar te houden als te laten samenhangen? Dat is dus ook een noodzakelijke voorwaarde voor – opbouwende bijdragen aan – oplossing van “problematische schulden” en wat daarmee allemaal verband houdt.

Aan begrips- annex betekenismatig overzicht helpt een informatiekundig ontwerper die Metapatroon als stelselmatige modelleermethode beheerst. Maar praktisch zijn er nu eenmaal allerlei informatieverzamelingen, en dat blijft zo. Met een zgn informatieronde valt samenhangend informatieverkeer geregeld te krijgen. Een evenzo stelselmatig geldige autorisatievoorziening dient bescherming van persoonlijke levenssfeer. Dus, ook en vooral de zgn betrokkene in termen van AVG verdient erkenning inclusief facilitering als gebruiker.

Zijn er ooit informatiekundig steekhoudende argumenten tegenin geopperd? Ik ken ze niet. Blijkbaar wegen andere overwegingen zwaarder.

Wellicht kan je de publiciteit over “maatschappelijke kosten” van “problematische schulden,” oh ja, in combinatie met die over “schaalbaarheid,” benutten om nogmaals te wijzen op noodzaak van informatiekundige paradigmawissel?

94.37

Ik heb nog wat verder ‘in’ Wikipedia gekeken, o.a. de lemmata **Alfabet**, **Klinker (klank)** en **Klankinventaris van het Nederlands**. In wat daar voor systematiek(en) moet(en) doorgaan, meen ik, toegegeven, in de gauwigheid, nogal wat cirkelredeneringen te herkennen. Indien mijn indruk geldig is, maken ze onderwijs moeilijk. Want om iets te leren, moet je het dus al weten. Daar is overigens geen ontkomen aan, maar je wilt onvermijdelijke dogmatisering zowel doseren als noodzakelijke vóóronderstellingen voldoende anti-dogmatisch inpeperen om tevens ontwikkeling van kritisch vermogen te bevorderen. Wat iemand áánleert, moet z/hij immers ook kunnen àfleren.

Voor een modelmatige aanzet stel ik me allereerst twee verzamelingen voor. De ene bevat als elementen zoiets als – daar heb je dus zo’n cirkelredenering – elementaire klanken. De andere verzameling telt dan, eh, elementaire klanktekens als elementen. Spelling betreft twee, op z’n wiskundigs uitgedrukt, functies. De ene functie ‘maakt’ dan een klankteken van een klank, terwijl de andere functie omgekeerd van een klankteken uitgaande een klank ‘oplevert.’

Dat is dus véél te simplistisch gedacht.

Het idee van beide functies klopt m.i. wel. Daarom wijzig ik de veronderstelling over beide verzamelingen. De elementen van de ene zijn klankenverlopen, van de andere tekenreeksen. Vooruit, voor zover er elementaire klanken bestaan, kan zo’n klank worden opgevat als een enkelvoudig klankenverloop. En daarvoor volstaat dan een tekenreeks die slechts een enkel teken telt. Ofwel, de gewijzigde veronderstelling betreft geen àfwijzing van de aanvankelijke, maar omvat haar voor een- resp. enkelvoudige gevallen.

Insteek volgens verloop resp. reeks, dwz voorbij elementaire elementen, erkent context als principieel.

Onder de noemers van klankenverloop en tekenreeks zijn beide verzamelingen open. Wat je nodig acht, kan je er als elementen in opnemen.

En volgens mij is dat precies wat jij als (les)methode voorstelt. Of? :-)

94.38

Mee eens, dat betreft dus het pedagogische dilemma resp. ontwerpopgave van passende (leer)methode, te weten optimale dosering. Je ontkomt 'natuurlijk' niet aan aanvankelijke vereenvoudiging, maar wat een kind er aan systematiek averechts door leert, ja, zoals je zei raken door "misleidende weergave[n]" juist de intelligentste kinderen op het 'verkeerde' spoor, mag haar/hem niet onwrikbaar gaan hinderen. Het is ook – en vooral – daarom gevaarlijk het leervermogen op enig moment te onderschatten. Algemeen uitgedrukt vind ik dat contextualisering als beginsel van meet af aan moet zijn opgenomen in het taalonderwijs. (Want) situationeel gedraagt iedereen zich immers ... natuurlijk. Het is dus faliekant ... verkeerd om ze dat àf te leren. Voor enkele van mijn voorstellen voor onderwijshervorming, :-) zie [Analytic philosophy for synthesis from early education on](#) en [Gevorderde tekenleer voor beginners](#).

94.39

Op een ww webpagina van het Max Planck Institute for Psycholinguistics staat een kenschets van het kennelijk door u geleide onderzoekprogramma The Communicative Brain. Wat mij opvalt, is dat van onderzoek naar "how language users [...] integrate a myriad of signals [...] to] communicate with each other" een bijdrage wordt verwacht aan oplossing van wat "currently [...] remains an unresolved problem." Dat maakt mij benieuwd naar veronderstellingen die m.i. vooraf moeten gaan aan de, zeg maar, hoe-insteek. Want waaróm wisselen, zoals ik ze algemeen aanduid, subjecten tekens uit en wát gebruiken ze daarvoor als passende tekenstructuur? Wat u voorstelt als "integrat[ion]" is volgens mij dan – pas – hoe ze die structuur benutten.

Wellicht vergis ik me en dekt wat u suggereert als "the core theory we want to test" de noodzakelijke waarom- resp. wat-veronderstellingen die zinvol aan hoe-veronderstellingen vooraf moeten gaan. Maar omdat ik ze in elk geval in die kenschets vind ontbreken, hoop ik met de verwijzing die ik u eerder stuurde, u ertoe te bewegen de veronderstelling te overwegen dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is (Engels: every sign is a request for compliance). Klopt, voorgaande zin is een evident geval van deze tekenkwalificering. :-)

Ook de, vooruit, psycholinguïstische hamvraag is m.i. waaróm "language users [...] communicate with each other." Zoals ik hier met u opnieuw 'doe,' probeer ik onze gedragingen op elkaar afgestemd te krijgen zoals mij dat passend lijkt (en waarvan u 'natuurlijk' het uwe vindt, enzovoort, zoals u laat blijken met wat u op ùw beurt mij als teken wil laten weten; inderdaad, ònbeantwoord laten van een verzoek is wat bewegen tot inschikkelijkheid betreft eveneens een teken :-).

Kortom, u kunt resp. moet ervan uitgaan dàt "conversational partners align with each other while they are communicating." Rara, hoe lukt ze dat? Herstel, hoe proberen ze dat in ... èlk geval? Bij de aanname dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is om als "coherent message" te kunnen duiden, past een hypothese over structuur van een teken. Wat komen als elementen in aanmerking en hoe hangen ze samen? En welke positie neemt een teken in alweer ruimer verband beschouwd in?

Ervan uitgaande dat een teken "a myriad of signals" telt, doe ik een suggestie voor een testbare hypothese over hoe zo'n veelvoud althans op hoofdlijn is "integrate[d]." Stel dat u vaststelt dat "intrinsic brain rhythms are operating in sync." Wat heeft u "using new cutting-edge techniques" dan helemaal ... verklaard? Als u het zoekt in "synchronizing brain waves between brains," dus alsof het ene brein als het ware

direct in verbinding staat met een ander brein, blijft het de vraag wat zo'n, eh, golf voorstelt. Nogal machteloos staat er dat "it is currently unknown whether synchronization is sufficient or even required for communication."

Tja, als communicatie afstemming dient, is er 'natuurlijk' synchronisatie. Daarvoor verdient echter een zgn pragmatische verklaring voorrang. Met resp. voor het vermogen om gedrag situationeel te differentiëren, kunnen subjecten blijkbaar "dynamically shift their attention to different signals." Om met verklaring – wat – verder te komen vergt m.i. daarom een model dat zowel teken in verband plaatst met gedrag en cognitie als plaats heeft voor samenhangende veranderlijkheid. Beschikt u over zo'n (meta)model?

Leest u aub hoe dan ook het tekstje waarnaar ik u reeds verwees. Of, mocht u dat allang gedaan hebben, laat u mij weten of u er iets aan heeft. Wellicht ten overvloede verwijs ik hier graag direct naar een afbeelding van bedoeld (meta)model, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#).

94.40

Op zoek naar aanknopingspunten heb ik het **Instellingsbesluit Forum Standaardisatie 2022-2026** nog maar eens geraadpleegd.

Bovenaan staat dat Forum Standaardisatie (FS) een adviesorgaan is van Overheidsbreed Beleidsoverleg Digitale Overheid (OBDO). Maar als – orgaan voor – beleidsoverleg is OBDO op zijn beurt eveneens een ... adviesorgaan. Hoe zit dat? Er bestaat een website – over – Digitale Overheid met o.a. een pagina over Governance. Als onderwerp van (be)sturing geldt blijkbaar wat Generieke Digitale Infrastructuur (GDI) heet. Het idee is dat er aan gewerkt wordt volgens Meerjarenprogramma Infrastructuur Digitale Overheid (MIDO). Voor "afstemming en besluitvorming rond de GDI" zijn vier zgn niveaus bepaald, te weten "politiek en bestuurlijk," "strategisch," "tactisch" en "operationeel." Hoewel het verband met niveau(s) niet verklaard staat, is het idee verder dat "in elke fase [...] verschillende advies- en overlegorganen aan zet [zijn]."

Ik herken slechts verdere institutionalisering van onvermogen. Dat gebeurt stellig onopzettelijk, en zelfvoldaanheid volgens goede wil maakt helaas onverzettelijk. Geen aanknopings-, maar afknappingspunten, dus.

Kijk, sinds digitalisering – mogelijkheden voor – vernetwerking biedt, betreft zij verkeersvoorzieningen. Laat dat ajb tot je dóórdringen.

Verkeer! Dus, wie zulke voorzieningen nogal eenzijdig blijft opvatten onder de noemer van wie inmiddels door vernetwerking 'slechts' één van talloze, wisselende enzovoort deelnemers van alweer omvattender voorzieningen is geworden, kiest daarmee een hopeloos dwaalspoor. Min of meer apart verondersteld, en daarom ook dienovereenkomstig (be)stuurbaar, betreft "digitale overheid" van meet af aan een averechtse "visie." Daaruit volgt dat het onzin is om voorzieningen die volgens dat kennelijk onverminderd beperkte perspectief gedacht blijven, infrastructuur te noemen. Dat onbenul blijkt voorts uit de toevoeging "generieke." Waarop/-mee zo beperkt gemikt wordt, is juist niet generiek. En wie onder infrastructuur voorzieningen verstaat die nota bene wèl algemeen bruikbaar – moeten – zijn, zeg ook maar zonder onderscheid van deelnemer, beseft dat infrastructuur naar haar aard generiek is. Laat die toevoeging ajb weg.

Infrastructuur voor digitale facilitering van informatieverkeer moet daarom, volgens wat zoal onder infrastructuur wordt verstaan, maatschappijbreed opgevat zijn. Wat geldt daarvoor als maatschappij? De digitale vernetwerking is wereldwijd. Hoezo,

noodzakelijke standaardisatie?!

Hoe dan ook is de kwalificering “overheidsbreed” misleidend in navolging van de averechtse positionering als “digitale overheid.” Infrastructuur kan pas, eh, maatschappijbreed enzovoort zinvol gelden. Dat vergt dus maatschappij- ipv overheidsbrede coördinatie. Wat “overheidsbreed” heet, is feitelijk overheidsnauw. Het is prima, wanneer overheidsinstellingen, vooruit, generieke voorzieningen treffen. Inderdaad, standaardisatie. Maar zùlke voorzieningen vormen géén infrastructuur. De respectievelijke overheidsinstellingen maken daarentegen met hùn voorzieningen gebruik van infrastructuur, zoals èlke deelnemer aan informatieverkeer dat kan doen.

Door infrastructuur op z’n ruimst te beschouwen, wordt pas duidelijk hoe onmisbaar standaardisatie is. Maar dat is dus géén standaardisatie als recept voor méér van hetzelfde. Het is standaardisatie als hetzelfde van het ene als de prijs voor opbrengsten – door dynamiek – van àndere verschillen. Ingewikkeld? Waarom houden wij op de openbare weg ‘standaard’ rechts? Zo verplaatsen wij ons allemaal vlotter, veiliger ongeacht (!) verschillende plaatsen van vertrek resp. aankomst. Hoe vaak moet ik jou zulke principiële heroriëntatie nog als kàns voor (B)FS suggereren? Ik kan het ook als je verantwoordelijkheid benadrukken, het nalatig noemen als je niets doet, maar dat lijkt mij helemaal vergeefs. Maar je mag dus niet verbaasd zijn dat de “nieuwe governance [die] voor de GDI [is] ingericht,” en waarvan je met (B)FS blijkbaar onderdeel bent, alsmaar hopelozet tekort schiet voor oplossing van alsmaar stelselmatiger problemen.

Artikel 1.h van het **Instellingsbesluit** biedt ruimte voor “het uitvoeren van verkenningen.” Kan je, over beleid gesproken, niet eens met – iemand van – de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid praten? Stel ze voor om samen een advies op te stellen volgens een passend begrip van infrastructuur, door en door maatschappelijk dus. Ter voorbereiding kan je mij opdracht geven de teksten te verzamelen die ik jou daarover in de loop der jaren schreef. Dat is bijelkaar nogal wat, en dit emailbericht hoort er inderdaad bij. :-)

94.41

Allemaal “advies- en overlegorganen” met het verkeerde, zelfs averechtse idee van waarover ze overleggen en adviseren. Dat gebeurt zodra bestuurskundigen, en wie ervan kan meeprofiten, de, zeg maar, wèrkelijke opgave blijkbaar onvermijdelijk vervangen door wat zij strikt voor henzelf voordelig achten.

94.42

Onze ontmoeting gisteren vond ik wederom zowel gezellig als interessant. Voor, eh, aanknopingspunten heb ik de ww webpagina bekeken van TU Eindhoven over de professor. Hoe luidt zijn opvatting? Van wat hij meent te weten, je hebt gelijk, waarmee kunnen we een beroep op hem doen voor steun aan verandervoorstellen? Terecht stelt hij, ik neem althans aan dat hij dat “onderzoekprofiel” zelf schreef, dat “standardization [is] likely going to become even more important [...] in our increasingly connected society [...] in which standalone technologies are going to be increasingly rare.” En hij erkent “grand societal challenges.” Zijn “interests include questions on [...] how institutional settings could be improved in order to serve the public benefit.” Dat klinkt in elk geval serieus als een relevant aanknopingspunt. Uit dat tekstje blijkt echter niet dat hij een omslag in begeleidend denken erover en zo door naar voorbereidend denken ervoor ... verbindt aan die ontwikkeling van

alleenstaand naar verbonden. Hopelijk heeft hij achterliggend dat idee wèl. Wat mij betreft proberen we allereerst uit te vissen of hij inderdaad dàt bedoelt met zijn bewering dat “his interests [...] extend [...] to new areas where standards become increasingly important.” Wellicht kan je hem eens polsen? Of als je mij voor een gesprek wil inschakelen, kom ik uiteraard zeer graag met je mee; houd hem maar voor dat ik op stelselmatige semiotiek ben gepromoveerd.

Ik duid die noodzakelijke omslag (lees dus ook: paradigmawissel) als volgt. Wie uitgaat van alleenstaande, zeg maar even, dingen, mikt met standaardisatie op zoiets als hun pasvorm. Door uitbreiding van èlk ding met pasvorm laten ze zich telkens paarsgewijs verbinden. Let wel, ze zijn èn blijven aldus als alleenstaand beschouwd.

Maar met alsmaar méér van zulke alleenstaande dingen die tevens met elkaar verbonden – moeten kunnen – zijn, zou m.i. vroeg of laat de vraag moeten opkomen of ook en vooral voorzieningen voor verbindingen op hùn beurt als een ... ding moeten worden opgevat. Zelfs als één ding, maar ànders. Nota bene, voor fysieke verplaatsingen hebben ‘we’ die omslag millennia geleden gemaakt. Dat is echter zó lang geleden, dat thans vrijwel niemand beseft dat reeds vanaf een geringe verbindingen- annex verkeersbehoefte het verstandiger is om voortaan van het (verkeers)systeem uit te gaan. Wat voor fysieke verplaatsingen als openbaar wegennet allang vanzelfsprekend is, moeten we voor digitale facilitering van informatieverkeer blijkbaar nog leren.

Het is een òmslag, want – uitgaan van – verbonden is tegenovergesteld aan – uitgaan van – alleenstaand. Zeg ook dat de insteek collectief is. Vandaar infrastructuur. Waarin infrastructuur ènkelvoudig voor willekeurige gebruikers (lees ook: verkeersdeelnemers) voorziet, hoeven zij niet langer dienovereenkomstig meervoudig te regelen met hun resp. eigen voorzieningen. Daarvoor telt overigens niet slechts doelmatigheid. Zelfs principieel geldt borging van gelijke rechten (en plichten) en als zodanig zijn ermee m.i. juist géén “key mechanisms that [...] create winners and losers” aan de orde.

Ofwel, standaardisatie gebeurt onder de noemer van – de – infrastructuur. Sterker nog, infrastructuur is de verzameling standaarden. En als “institutional settings” werken ze – pas – dóór naar voorzieningen die deelnemers/gebruikers verder nodig hebben (en die daardoor véél eenvoudiger, dus laagdrempeliger, goedkoper enzovoort kunnen zijn). Stel je een voertuig voor. Als er géén weg beschikbaar is, moet je het voertuig zodanig uitrusten dat je er volledig zèlfvoorzienend je weg mee kunt banen. Over òndemocratische verhoudingen gesproken, wie kan zich dat veroorloven (als het al lukt)?

De leer- en onderzoekopdracht van de professor betreft standaardisatie en intellectueel eigendom. Dat maakt mij voorts nieuwsgierig naar zijn opvatting, vooral als lid van Forum Standaardisatie, over bepèrking van zulk eigendom in het licht van de noodzaak van – infrastructuur als verzamelingen – open (!) standaarden. Heb jij hem ernaar gevraagd?

Is het momenteel redelijk om op zelfs maar enige steun te rekenen voor allereerst zelfs maar het idee van voorzieningen voor informatieverkeer àls infrastructuur, dwz – (im)materiële standaarden in – in het publiek domein? Nee, helaas niet, in elk geval niet ... publiekelijk en zeker niet als je dat als ambtenaar waagt. Mee eens, als je kop boven het spreekwoordelijke maaiveld uitsteken betekent dat ‘ie prompt eràf gaat, je spreekwoordelijke kop dus, is het dat risico niet waard. Ik zou onze

gesprekken gaan missen. Vooruit, als het vooralsnog onder dat maaiveld moet, netzo spreekwoordelijk grondige heroriëntatie moeten we juist dáár toch verder kunnen voorbereiden?! Leerzaam is dat altijd. En wie weet. Nog vragen? :-)

94.43

De angst zit er in dat het nieuwe kabinet de maaimachine nòg lager afstelt. Is afwachten dan verstandig? Dat lijkt mij niet. Maar hij is in elk geval niet schijnheilig. Oprechtheid waardeer ik zéér. Meegaan drie, dan maar, of is het vier? Of? Forum Standaardisatie heeft als lid sinds enkele jaren een hoogleraar standaardisatie en intellectueel eigendom (TU Eindhoven). Wat vindt juist zo iemand van het idee dat infrastructuur in haar maatschappelijke betekenis opgevat moet worden, waaruit dan een kwalitatief andere insteek voor standaardisatie volgt? Hopelijk durft hij dat bij die hoogleraar toch alvast eens aan te kaarten.

94.44

Hierbij bestook ik je met wat verdere opmerkingen over de noodzaak om het streven naar zgn digitale overheid te verlaten, prima, te laten opgaan in het streven naar heuse infrastructuur voor informatieverkeer, dus op maatschappelijke schaal. Je kunt je laten afschrikken door de suggestie van digitale infrastructuur voor informatieverkeer als publiek domein. Zo van, daar komt van alles en nog wat bij kijken, het lukt nooit om er iets van gedaan te krijgen, enzovoort. Dan houd je jezelf er dus vanaf er zelfs maar enige verdere gedachten aan te besteden. Ik geef toe er eigenlijk nog geen idee van te hebben. En juist daardoor raakt mijn nieuwsgierigheid gewekt. Gauw besef ik echter dat stellig niet alles er volslagen nieuw aan is, zelfs niet kàn zijn. Onder een andere noemer is geheid allang – enigszins – stelselmatig nagedacht tot en met gewerkt. Veronderstel – het nut van – een vergelijking ermee. Kijk, hoever je komt.

Een bron waaruit ik daarvoor sinds jaren put is literatuur over stedenbouw(kunde). Ik blijf mijn bibliotheek ermee aanvullen. Zo kocht ik onlangs **Het ontwerp van de openbare ruimte** (SUN, 2006) door Han Meyer, Frank Josselin de Jong en MaartenJan Hoekstra.

Wat althans ik in mijn hoofd heb, laat zich – dan – ook wel de openbare informatieruimte noemen. Ziedaar, ter verkenning kan ik ... domweg dat boek doornemen. E.e.a. van wat daarin over de openbare ruimte in impliciet gehouden fysieke zin beweerd staat, is ongetwijfeld eveneens relevant, precies, zoek-en-ervang, voor wat mij aldus gaandeweg alweer wat duidelijker kan worden als – idee van – openbare informatieruimte. Zo'n tekstpassage neem ik, al dan niet parafraserend, over en geef er eventueel 'vertalend' commentaar op. Dus, ik begin gewoon.

In de openingsalinea van **Het ontwerp van de openbare ruimte** staat dat

een belangrijk deel van het grondgebied [...] openbaar eigendom [is, want] nodig voor het netwerk van wegen, straten, pleinen en lanen, en voor parken, plantsoenen, waterlopen en plassen[. p. 9]

Maar niet alleen is dat "grondgebied [...] openbaar eigendom. Dat zijn tevens de "wegen" enzovoort er op, in, boven, onder e.d. nota bene als een "netwerk" constituerend voor zgn maatschappelijk verkeer. Daar komen 'we' m.i. dus ook voor voorzieningen voor digitaal informatieverkeer niet omheen. In de zin van een netwerk dat in beginsel voor willekeurige deelnemers aan informatieverkeer open

staat, dus beschikbaar is, moet ook die infrastructuur expliciet als “publiek eigendom” gelden. Dat is feitelijk overigens allang zo waar ‘de’ overheid reguleert. Herstel, is gaan reguleren. Want allerlei voorzieningen beginnen zakelijk met gebrekkige standaardisatie van dien. Naarmate dat schadelijk blijkt voor het algemeen belang, zetten ‘we’ dergelijke voorzieningen gemeenschappelijk voort: infrastructuur. Onder vervolgens omgekeerde invloed van privatisering gebeurt dat wederom echter nogal vergaand als ware het een – commerciële – markt. Zo raakt – de positionering als – infrastructuur ondermijnd. Voor wat volgens algemeen belang infrastructuur kan resp. moet zijn, acht ik dat principieel ... verkeerd. Zie je, wat er gebeurt? Ik heb nog maar één zinnetje aangehaald, en meteen dienen zich, haha, aanknopingspunten aan. Klopt, ook als infrastructuur voor digitaal informatieverkeer, en ik heb “stad” door maatschappij (in de zin van: samenleving) vervangen,

[is d]eze openbare ruimte [...] geen restruimte of tussenruimte, maar een essentiële conditie voor de [maatschappij] om als zodanig te kunnen functioneren.[p. 9]

Sterker nog, de infrastructureel bemeten openbare informatieruimte betreft een cruciale voorwaarde voor elke burger “om als zodanig te kunnen functioneren,” dwz met andere burgers volgens – dynamiek van – allerlei verhoudingen. En

[o]penbare [informatie]ruimte is [vooral] noodzakelijk voor de toegankelijk [middels informatie]verkeer[. ...] De maat en vorm van openbare [informatie]ruimte [...] zijn allemaal factoren die een belangrijke rol spelen in het gebruik en de beleving [ervan. p. 9]

Voor informatieverkeer geldt zelfs extra dat

[h]et belang van de openbare ruimte voor het gebruik [...] alleen maar toe[neemt] naarmate [samenlevingen] uitgroeien en samensmelten[. p. 9]

Maar zolang dat inzicht ontbreekt, kan het evenmin dagen dat

[h]et combineren en integreren van de verschillende factoren [...] op zodanige wijze dat er zowel een praktisch bruikbare als esthetisch aangename en comfortabele [maatschappelijke informatie]ruimte ontstaat, [...] een vakkundig ontwerp [vereisen].[p. 9]

Ik pleit daarom ook alweer decennia voor het instellen van een opleiding tot informatiekundig ontwerper voor stelselmatige annex infrastructurele opgaven. Helaas ook tevergeefs. Er is nog steeds geen vraag naar. Opdrachtgevers geven voorkeur aan fragmentering volgens bestuurlijke verkaveling. In jouw termen, eigen planeetje éérst (en exclusief). Maakt ‘mijn’ planeet onderdeel van een stelsel uit? Ach, dat is ‘jouw’ probleem. Daar trek ‘ik’ mij niet van aan. Opdrachtnemende ict-ers hebben maatschappelijk netzo onverantwoordelijk een reusachtig verdienmodel aan zulke alleenstaande grootheidswaanzin.

Hiermee ben ik – pas – aan het einde gekomen van de eerste tekstpagina van **Het ontwerp van de openbare ruimte**. Heb je zo een indruk gekregen van hoe je inspiratie enzovoort kunt opdoen?

Vooruit, ik lees nog wat verder over waaraan ook de openbare informatieruimte moet voldoen. Daarbij

gaat het [...] om het combineren van een veelheid van – vaak tegenstrijdige – maatschappelijke wensen en eisen met de [...] mogelijkheden van [digitale technologieën]. De openbare [informatie]ruimte moet plaats bieden aan de complexe gang van het maatschappelijk leven, die vaak ondoorgrondelijk en vooral ook

onvoorspelbaar is. [... Een] goed ontworpen openbare [informatie]ruimte maakt [daarom] eerder een eenvoudige dan complexe indruk, biedt oriëntatie en overzicht, is duurzaam en in staat maatschappelijke veranderingen te 'absorberen' en te overleven.[p. 10]

Aan dit citaat kan je inzicht ontleen dat het op maatschappelijke schaal prompt averechts werkt om enkelvoudige betekenis strikt te willen opleggen, ook nog eens éézijdig, dus. Daarentegen moet open dynamiek van meervoud worden gefaciliteerd. Dan 'passen' altijd tevens de betekenissen die voor bepaalde deelnemers voor hun bepaalde verhouding op een bepaald(e) tijdstip (periode) over en weer relevant zijn. Tja, dat maakt een methode voor ordening van veranderlijke betekenissenvariëteit onmisbaar.

Ik beschouw – zoiets als – openbare informatieruimte overigens niet als anders dan de openbare ruimte zoals die van oudsher, en doorgaans impliciet, in fysieke zin opgevat is. De zgn openbare ruimte omvat o.a. openbare informatieruimte. Dat was natuurlijk altijd al zo, maar onder invloed van vernetwerking door digitalisering zou geen bestuurder het aandeel van informatieverkeer aan maatschappelijk verkeer meer mogen ontgaan. Desondanks weigeren zij dergelijk inzicht. Zo blijft erkenning uit van noodzaak van passende infrastructuur voor informatieverkeer (als onderdeel van infrastructuur voor multimodaal maatschappelijk verkeer).

Ik ben niet verantwoordelijk voor wat iemand anders blijft weigeren te begrijpen. Maar ik wil het in elk geval zelf alweer wat beter begrijpen. Wie weet laat iemand anders zich door wat ik er zoal over rapporteer bewegen tot heroverwegingen. En wie weet wat dat voor resultaten heeft.

Ook deugdelijke infrastructuur voor informatieverkeer

vorm[t] een uitdrukking van de sociale cohesie[, p. 10]

waarbij "cohesie" dus niet als uniformiteit moet worden opgevat, maar als – voorwaarde voor – (kritisch-)opbouwende samenhang tussen ... verschillen. Dat begrijpen – nogal wat – bestuurders kennelijk niet. Zij beschouwen zichzelf grotendeels terecht als ordehandhavers, maar verkeren in de waan dat orde uniformering van gedrag en bijbehorende betekenis vergt. Nee, dat is juist géén beschaving. Wat telt, is

de samenkomst van verschillen[. p. 10]

Infrastructuur, ook en vooral voor informatieverkeer, biedt,

kortom[,] een conditie voor **uitwisseling**[. p. 10]

En hoewel wàt deelnemers uitwisselen voor niet-deelnemers "vaak ondoorgrondelijk en vooral ook onvoorspelbaar is," moet de infrastructuur als uitwisselingsvoorwaarde er op voorhand op zijn berekend en

[e]ssentieel daarin is de toenemende schaalvergroting van netwerk [...] van [...] verkeer, en tegelijk het blijvende belang van een leefomgeving op het lokale schaalniveau die als veilig en comfortabel wordt ervaren.[p. 13]

Dàt is, nou ja, volgens mij, de opgave. Als je een beter idee hebt, laat ajb weten. Er is

openheid [geboden] waarin die uitwisselingen tot stand kunnen komen. [Zulke] **openbaarheid** [is] in de moderne samenleving ook juridisch [...] vastgelegd.[p. 10]

Alle retoriek ten spijt blijft beperking tot zgn digitale overheid ver verwijderd van het idee, want zo'n overheid is domweg géén infrastructuur, punt, dat

iedereen aan elkaar gelijk [is] en [...] vrij zich te oriënteren[. p. 11]

Daarentegen moet de openbare informatieruimte gelden

als een **neutrale** ruimte waarvan iedereen gebruik moe[...]t kunnen maken en waar de politieke gelijkheid van alle [deelnemers aan informatieverkeer] tot haar recht k[a]n komen [p. 11 met] de vrijheid verschillende betekenissen toe te kennen[. p. 12]

Een overheidsinstelling komt voor – uitvoering van – een bepaalde taak óók als verkeersdeelnemer in aanmerking. Dankzij algemene opzet is infrastructuur eveneens daarvoor geschikt, klaar. Omgekeerd schiet een voorziening die slechts bedoeld is uitvoering van een specifieke taak meteen tekort voor alweer wat algemener gebruik. Voor infrastructuur pakt het rampzalig uit om eenvoudig te willen beginnen met pas gaandeweg uitbreidingen voor ingewikkelder gevallen.

Daarentegen moet de, zeg maar, grondslag van meet af aan bemeten zijn op volledige variëteit (en dat vergt dus niet alleen een stelselmatig bekwame ontwerper, maar allereerst een opdrachtgevende bestuurder die zich stelselmatig verantwoordelijk weet). Stapsgewijs is vervolgens ingebruikneming, wat trouwens vaak nog ... ingewikkeld genoeg is (en daarom nadrukkelijk tevens onderwerp van ontwerp).

94.45

Als vervolg stel ik voor dat je schriftelijk nader probeert te formuleren, schetsmatig is prima, wat jij (de) problemen met digitalisering vindt inclusief suggesties die je eventueel ook voor oplossing(en) hebt. Waar ik ook ben, kan ik erop reageren.

94.46

Je gedraagt je op een bepaalde manier. Daar zit altijd een idee 'achter.' Dat idee heet ook wel paradigma. Je bent je er doorgaans juist niet van bewust. Dat is prima, zelfs gunstig, zolang je ook met resultaten van je vèrdere gedragingen op dezelfde manier tevreden enzovoort kunt zijn.

Je moet wel eerlijk durven zijn. Ben je wèrkelijk tevreden? Heb je de verhoudingen voor de voorwaarden waarvoor je mede verantwoordelijk bent, voldoende in je oordeel betrokken?

Omdat omstandigheden nu eenmaal veranderen, is het praktisch uitgesloten dat je tevreden kunt blijven met àlles op dezelfde manier blijven doen. Wanneer kom je niet om een zgn paradigmawissel heen?

Indien je ontevreden geraakt bent of, beter nog, als je vermoedt dat je vertrouwde manier niet eindeloos houd- resp. bruikbaar is, moet je je afvragen of je wellicht anders moet gaan gedragen. Je moet daarvoor dus van idee, inderdaad, van paradigma veranderen. Anders heb je feitelijk géén ... idee van wat je overkomt, laat staan dat je verantwoord aandeel aan kennelijk noodzakelijke aanpassingen kunt leveren.

Als ik Menno Lanting goed begrijp, noemt hij verandering om gedragingen volgens een kwalitatief ànder idee, volgens een ànder paradigma, dus, te verrichten een transformatie. In **Uit het transformatiemoeras** (Business Contact, 2021) onderscheidt hij transformatie van optimalisatie. Dat laatste betreft gedragingen volgens het overgeleverde idee/paradigma. Dus niet doeltreffender, maar uitsluitend doelmatiger. Méér van hetzelfde. Lanting wijst, zoals hij meteen met zijn ondertitel

aangeeft, op “de 5 faalfactoren bij de digitalisering van organisaties.”

Ja, Lanting heeft door dat digitale technologieën voor zijn vernetwerking noodzakelijk zijn tot een paradigmawissel. Zijn sleutelbegrip heet ecosysteem. Ik vind de term systeem genoeg, en geef dan de voorkeur aan stelsel. Dat suggereert immers open(er) bereik.

Wil resp. moet je meegaan met de, zeg maar, stroom van vernetwerkingsmiddelen, dan moet je je dus door een stelselmatig idee laten leiden. Wie de principiële overgang onder de noemer van paradigma niet maakt, blijft volgens een inmiddels achterhaald idee modderen. En met alsmaar méér van hetzelfde volgens allang averechts paradigma, zak je alleen maar dieper en dieper in het spreekwoordelijke moeras. De naam die Lanting eraan geeft, transformatiemoeras, past m.i. echter niet. Dat moet oogkleppenmoeras oid zijn, want je zinkt erin weg wanneer de noodzaak van ... transformatie je ontgaat. Ofwel, dat moeras houdt je af van transformatie.

Dat neemt niet weg dat Lanting in zeer algemene termen aardig samenvat waarom digitalisering mis kan blijven gaan. De vijf faalfactoren die hij oppert, staan op pagina's 66 en 67 kortweg opgesomd:

1. Hollen in hetzelfde paradigma, 2. Focus op de technologie in plaats van echte waarde toevoegen, 3. Geen of te weinig visie vanuit de top en te veel bottom-up initiatieven, 4. De bestaande organisatiestructuur en -cultuur werken de transformatie tegen en 5. Je blindstaren op de klant in plaats van waarde toe te voegen aan het ecosysteem.

Overigens hebben ook wij in het rapport **Stelselmatig op orde, data governance by design** (2019) de term ecosysteem gebruikt, maar dat gebeurt daar vooral als kritiek op klakkeloze veronderstellingen van ict-ers. Wij benadrukken dat “[m]et de aanduiding als ecosysteem is bedoeld dat alles met alles verband kan houden. Kortom, verwevenheid is kenmerkend.” Een organisatie die haarzelf niet anders – meer – dan vernetwerkt kan positioneren, moet daarvoor nadruk van primair op haarzelf verplaatsen naar primaire nadruk op de verhoudingen waarin o.a. zij verkeert. Dat is in haar eigen voordeel. Of, voor wie liever zwicht onder dreiging, zo vermijdt zij eigen nadeel. Dat is in mijn woorden wat Lanting m.i. bedoelt met “waarde toe[...]voegen aan het ecosysteem.” Kortom,

technologie is geen doel, maar een middel. Het gaat erom dat je je richt op de waarde die je kunt toevoegen met een bepaalde technologie, niet om die technologie zelf.[p. 105]

Intussen ‘werken’ zijn informatietechnologieën als katalysator. Ook Lanting merkt terecht op dat

[o]nder invloed van digitalisering [...] alles in verbinding staat met alles[. p. 31]

Om daarover zelfs regie te gaan voeren voor bepaalde “waarde” is voor een zakelijke organisatie – en daartoe beperkt Lanting zich – niet eenvoudig, sterker nog, m.i. vaak ongewenst, maar kan van een overheidsinstelling als erkende, zeg maar, nutsmonopolist, juist haar plicht zijn. Altijd al geweest, trouwens, maar zij moet ‘haar’ aspect van maatschappelijk verkeer inmiddels pro- ipv reactief faciliteren:

De strategie van een organisatie dient zich meer en meer te richten op de vraag welke nieuwe problemen zich voordoen in het ecosysteem en hoe die door de organisatie opgelost kunnen worden.[p. 155]

Dat vergt infrastructurele insteek, denk daarvoor aan schaalbaarheid, waardoor

[j]e [...] het ecosysteem voor je [kunt] laten werken en het mede activeren en stimuleren[. ...] Je kunt simpelweg niet [...] alles zelf doen[. p. 156]

en dankzij vernetwerking is samenwerking praktisch alweer ... eenvoudiger. Voor de Rechtspraak(organisatie) hebben wij haar noodzakelijke regiefunctie eveneens in **Stelselmatig op orde** duidelijk aangegeven. Het is allemáál kwestie van relevant paradigma. Infrastructuur biedt, nota bene, stelselmatige orde.

Nee, Lanting verbindt nergens informatiekundige conclusies aan informatieverkeer op z'n netwerks en bijgevolg aan open – dynamiek van – betekenissenvariëteit. Laat staan dat hij methodische aanbevelingen doet voor borging van “waarde.” Dat schiet voor huidige stelselmatige opgaven met digitalisering dus nog steeds niets op. Zonder passend paradigma, zo stelt Lanting,

loopt men het risico de situatie alleen maar complexer te maken.[p. 54]

Hij heeft dus nog geen ... idee, over “faalfactoren” gesproken, dat een stelmatig paradigma expliciet multisituationeel annex -contextueel moet zijn bemeten (ipv impliciet monosituationeel/-contextueel). Informatiekundig houdt ook Lanting zich kennelijk klakkeloos aan wat alom inmiddels ten onrechte geldt als

de dominante logica [p. 74 en da]t leidt tot tunnelvisie: [de organisatie] ziet alleen de traditionele manier [van werken] en weigert elke andere benadering.[p. 75]

(Slechts) verwarrend aan Lantings voorstelling, dus in algemene termen, is dat hij telkens vergeet om een passend paradigma expliciet als noodzakelijke voorwaarde voor transformatie te duiden. Zo stelt hij o.a. dat

[d]e belangrijkste valkuil bij veel digitale transformaties [...] in het feit [ligt] dat het vooral om symptoombestrijding gaat in plaats van een om een bewust gekozen strategie.[p. 17]

Weliswaar probeert hij zijn woordgebruik te herstellen door prompt eraan toe te voegen dat

[het i]n dat geval [...] verre van een digitale transformatie [is], maar eerder [...] een digitale reparatie of optimalisatie.[p. 17]

Er blijft van alles en nog wat kapot gaan. Met herstel is niets mis, integendeel. Maar soms is er allereerst wederom iets nieuws nodig. Ofwel, kwalitatief anders. Dat vergt een ander idee. Paradigma, dus. Als dat geen aandacht enzovoort van organisatorische leiding verdient, wat dan wèl? Wie dat aan ict-ers overlaat, ervaart blijkbaar geen moeras. Dat blijft stellig zo, handhaving van onbenul, door bestuurders op hun verantwoordelijkheid voor, zeg maar even, informatiebeleid te wijzen. Zo'n vraag schuiven ze voor antwoord immers klakkeloos dóór naar van wie zij denken dat het eigenlijk hùn taak is. Ik zou zeggen, vraag de bestuurders naar het rechtsprakelijke beleid en ict-ers naar wat zij voor het informatiebeleid houden. Er moet toch documentatie beschikbaar zijn. Kijk of dat past. Niet, dus. Wijs bestuurders er diplomatiek op dat zij niet kunnen bereiken wat zij willen. Overigens kunnen de ict-ers dat evenmin, maar veranderen pas van paradigma als bestuurders dat doen.

94.47

(Dus) geen druk boven, (maar) wèl onder maaiveld.

94.48

Nog maar wat literatuuronderzoek is nog maar een wanhoopspoging.

94.49

Hartelijk dank voor uw antwoord, en natuurlijk nòg meer voor de tijd die u ter voorbereiding besteedde. (Want) dat heeft u kennelijk van uw “dagelijkse bezigheden” afgehouden. En genoeg is genoeg, :-) zo meen ik u te begrijpen. Vervolg dat ik hierbij eraan geef, richt ik dus vooral tot mijzelf. Kan ik uw redeneringen enigszins volgen resp. ermee instemmen? Gelet op uw vriendelijke moeite wil ik u dit commentaar echter niet onthouden. Hoewel ik geen vèrder antwoord van u verwacht, zou ik het zelfs èxtra op prijs stellen.

Ik krijg de indruk dat u beperking met abstractie verwacht. Ik houd het althans onverminderd voor een abstractie èlk teken – zoals ik doe – driedig gestructureerd op te vatten met context als één (onder)deel ervan. Het weglaten van context acht ik daarom een beperking. En geen noodzakelijke, maar daarentegen een noodlottige. Het lijkt mij logisch om van een “taaluiting” – de mogelijkheid van – begrijpelijkheid te veronderstellen. U stelt m.i. terecht dat “iedere taaluiting alleen ten volle begrepen kan worden in zijn [...] situatie.” Welnu, dan lijkt het mij bijgevolg logisch om het, vooruit, situatiebeeld in kwestie als onlosmakelijk onderdeel van het desbetreffende teken te beschouwen. Anders ontbreekt er voor begrijpelijkheid immers iets aan, zoals u met zoveel woorden zèlf beweert. Dat, eh, situatiebeeld is de context. U stelt dat het tot “eerstejaarsstof taalwetenschap” behoort om te verduidelijken dat betekenis “afhankelijk van context en situatie” is. Maar hoe ziet u verschil ertussen is, en bijgevolg samenhang? Daar zijn m.i. principiële ideeën over nodig, precies, volgens onontkoombare abstractie “om iets zinnigs te kunnen zeggen over taaluitingen **in het algemeen**.” Op wat ik als omvattender schema voorstel, die enneade, kunt u kritiek hebben. Maar hoe zit het dan volgens ù?

In elk geval pragmatisch lijkt het mij hoe dan ook juist onlogisch om te “moeten [...] abstraheren van bijna alle context.” Sterker nog, iedereen kan/moet meteen vanaf de lagere school vooral ook expliciet leren, zeg maar, contextualiseren.

Uw vergelijking met zwaartekracht vind ik nogal ongelukkig. De zgn wet ervan beschrijft immers de, ziedaar, situationele werking die massa's op elkaar uitoefenen. Dat laat zich nota bene algemeen geldig inderdaad abstract uitdrukken, vul telkens de relevante situationele parameters maar in, zodat er überhaupt géén aparte wetten per concrete verzamelingen massa's nodig zijn. Indien u – dus – een ‘wet’ zoekt die betekenis voor willekeurige taaluitingen vergelijkbaar abstract ‘beschrijft,’ komt u niet om verdiscontering van situatie heen, en als corresponderend tekenaspect/-onderdeel dient daarvoor context. Nogmaals, dat o.a. probeer ik met de semiotische enneade ... op z'n abstractst te schematiseren.

Wat u over taalwetenschap stelt, acht ik redelijk geldig voor, zeg maar, schriftwetenschap. Het is van/met schrift, als u mij verdere speculatie toestaat, zelfs – vaak – de bedoeling om situatie als het ware te uniformeren. Daardoor raakt zoiets als buitenschriftelijke context gauw impliciet, en vervolgens veronachtzaamd. Contextloos is dat echter nooit. Het is ‘alleen’ dat contextualisering eveneens – vergaand – schriftelijk gebeurt. Maar dat maakt van, bijvoorbeeld, syntax nog geen pragmatiek.

Nou ja, ik dacht, als taalwetenschappers context als onlosmakelijk onderdeel gaan propageren, wellicht dringt dat ooit eens door tot zgn ict-ers. Ik erken dat opleiding van zulke ict-ers uiteraard niet tot uw “dagelijkse bezigheden” telt, :-) maar beperking van informatie tot impliciet enkelvoudige context pakt rampzalig uit voor wat stelselmatige coördinatie moet dienen. Als u in de krant over zgn affaires leest,

mede aangejaagd door mislukkende digitalisering, herkent u hopelijk een dringend praktische opgave voor taalwetenschappers. Wellicht ziet u gelegenheid er eens met een “tussenwerpsel” aandacht voor te vragen.
Nogmaals dank voor uw antwoord.

[Zie ook **aantekening 94.29.**]

94.50

Zijn antwoord is nogal karig, maar meer dan niets. Dat is er anders aan. De overwegend verholde bezwaren tegen verandering resp. –nieuwing kennen we inmiddels overigens wel.

Uit bedoeld antwoord maak ik op dat hij het tot zijn “dagelijkse bezigheden” als, zoals op de ww website van Universiteit van Leiden staat vermeld, onderzoeker bij het Leiden University Centre for Linguistics rekent “om iets zinnigs te kunnen zeggen over taaluitingen **in het algemeen**.” Maar wat hij “algemeen” acht, vind ik dus juist beperkt resp. beperkend. Hoewel volgens hem mijn “neo-Peirceaanse aanpak [...] er interessant uit[ziet],” ja, in zijn aanduiding kan ik me wel vinden, herkent hij er, nee, blijkbaar geen belang in voor dat onderzoek. Kortom, hem “[lijkt] een gesprek [...] op dit moment geen goed idee.” En ik moet mij vooral niet verbeelden, zo lijkt hij te beleren, iets nieuws te opperen. Dat is immers allang allemaal “eerstejaarsstof taalwetenschap.” Hmm. Ik beweer ook niet “dat vrijwel iedere taaluiting vraagt om een, al of niet talige, reactie.” Over “abstractie” gesproken, dat geldt m.i. zelfs voor elke “taaluiting.” Krijgen eerstejaars studenten dat zo radicaal “in het algemeen” voorgesteld? En als hun wordt verteld “dat iedere taaluiting alleen ten volle begrepen kan worden in zijn context en situatie,” krijgen ze dan te weten wat daarvoor principieel onder – verschil resp. samenhang tussen – context resp. situatie kan/moet worden verstaan? Leren ze voor een algemeen geldige taalopvatting bijgevolg dat tot elk teken een context gerekend moet zijn? Daarvan lijkt de onderzoeker in kwestie geen idee te hebben. Dus zal het aan de leerstof zelfs in ieder jaar ook nog wel ontbreken.

Voor wat de onderzoeker “algemeen” noemt, geldt voorafgaande afbakening. Academisch tellen (vak)disciplines. Dat vergt onderscheid ertussen. Dat lukt door veronderstelling van apartheid. Zo komt het ook van taal tot een opvatting van onafhankelijkheid.

De enneade ‘zegt’ het omgekeerde. Wie taal wil begrijpen, komt niet om duiding van samenhang met, vooruit, buitentalige verschijnselen heen.

Wat de onderzoeker abusievelijk “abstractie” noemt, betreft ipv verdichting dus veronachtzaming van – wat hij beschouwt als – buitentalige aspecten. Daarom wijst hij voor onderzoek “bijna alle context” af, nota bene nadat hij toegegeven heeft “dat iedere taaluiting alleen ten volle begrepen kan worden in zijn context en situatie.” Huh?! Zo draait – ook – hij echter onderzoeksobject en methode om. Slechts waarvoor hij over een methode meent te beschikken, komt wetenschappelijk als onderzoeksobject in aanmerking. Ofwel, wat zo’n methode niet dekt, wordt als – onderdeel van het – onderzoeksobject geweigerd. Wèg ermee. Ieder “gesprek” erover is overbodig. Sterker nog, hinderlijk. Op die manier blijft zgn taalwetenschap feitelijk in syntax verankerd. Lang leve de ‘eigen,’ aparte academische vakdiscipline met “dagelijkse bezigheden” van dien ...

Zulke theorie doet praktijk echter onrecht. Want voor praktijk is verwevenheid, zeg ook maar interdependentie, kenmerkend.

Wie een beperkte annex beperkende tekenopvatting volgt, kan zich verbazen over het, ook nog eens veranderlijke, meervoud van betekenissen. Volgens de veronderstelling van zoiets als de oorspronkelijke betekenis van een ênkel, zeg maar even, woord, lijkt het wellicht alsof verdere betekenissen, zoals de onderzoeker meedeelt, “voor een belangrijk deel [zijn] losgezongen van de oorspronkelijke betekenis.” Betekenis(verandering) geldt daarentegen natuurlijk zelfs letterlijk willekeurig, dwz gewild, door context stelselmatig als onlosmakelijk onderdeel van een teken te beschouwen. Volgens de enneade steekt er immers altijd een motief àchter tekengebruik.

Als je het maar onzin vindt wat ik beweert, hoop ik dat je mij juist dat inpepert.

[Zie ook **aantekening 94.29** en **aantekening 94.49**.]

94.51

Voor de enneade heb ik de veronderstelling gevolgd dat gedrag gericht is. Daar hoort dan gerichte aandacht bij, enzovoort. Maar uit aandacht voor het ene volgt dat het andere géén aandacht krijgt, niet kàn krijgen. Wanneer desondanks ertussen samenhang be- resp. ontstaat, kan wellicht nadeel niet tijdig genoeg worden bestreden dan wel voordeel niet benut worden.

Leike van Oss en Jaap van 't Hek wijzen in **Ondertussen** (Mediawerf, 2012) met nadruk op “in de organisatie” op

iets wat er is, terwijl we er geen aandacht voor hebben. [... E]r gebeurt van alles om je heen [en d]at ‘van alles’ moet je negeren, want anders is er te veel waar je rekening mee moet houden. Maar je kunt het niet (altijd) negeren, omdat het van invloed is op jou en je plannen. Vandaar.[p. 11]

Zij duiden

[o]ndertussengebeurtenissen [als] voorafgaande gebeurtenissen, waarvan de samenhang en het belang (te) laat tot je doordringen. [... J]e g[ee]f[t] er geen aandacht aan, en later bl[ij]ken ze van groot belang[, dus pas wanneer] tot je doordringt dat er dingen samenhangen die je daarvoor niet als samenhangend zag.[p. 24]

Maar hoe dringt dat door? Dat vergt natuurlijk óók altijd ... aandacht. Laat iemand dat van een schok afhangen? Of lukt het aandacht op eigen initiatief (ver)ruim(mend) te variëren, te weten actief op zoek naar overig eveneens relevante gebeurtenissen enzovoort? Het blijft principieel overigens zo dat wat met wisseling van aandacht ‘oplost’ als het ene Ondertussen, de schrijfwijze met hoofdletter neem ik hier van Van Oss en Van 't Hek over, als een ander Ondertussen onvoorziene problemen kan bezorgen resp. ongeziene kansen onbenut kan laten. Tja,

[h]oe strakker de cultuur, hoe groter de Ondertussenruimte.[p. 45]

Dat gaat extra mis met overheidsinstellingen, indien medewerkers hun aandacht en zodoende gedragingen met voorrang intern richten. Want hun feitelijke taken betreffen facilitering van – aspecten van – maatschappelijk verkeer, en die ‘ruimte’ is daarentegen extern. Inderdaad, er zou nòg meer mis gaan zonder

[c]onstructief negeren[. Dat] vindt plaats in het Ondertussen rondom het dominante blikveld en helpt om de organisatie werkbaar te houden.[p. 49] Het echte leven leeft van spanningen tussen perspectieven [en d]aarom heeft het handelen een ruimte van openbaarheid van woorden en daden nodig[, maw] is het handelen intrinsiek dialogisch.[p. 164]

Tussendoor :-) merk ik op dat zich met Metapatroon een overzicht van zoiets als ondertussengebeurtenissen laat opstellen. Wat telt is situationele variëteit. Denk

aan de diverse rollen en posities die we [...] vervullen. In al die rollen en posities vertonen we ander gedrag, voelen we andere verantwoordelijkheden, leveren we andere bijdragen.[p. 75] Rollen reguleren interactie[. p. 105]

Ondertussen? Ja,

[w]e worden dus continu door onze omgeving beïnvloed[. p. 83]

Er is echter niet een enkele omgeving, maar dat zijn er willekeurig veel en inclusief onszelf onderhevig aan verdere verandering, enzovoort. Dat noodzaakt ertoe

te zorgen dat culturen niet zo gesloten raken dat het systeem ineffectief wordt. [...] Een organisatie dient tenminste over dezelfde variëteit te beschikken als haar omgeving.[p. 183]

In een zgn open samenleving is dat laatste de principiële opgave van passende overheidsinstellingen, toegegeven, feitelijk onbereikbaar vanwege onvermijdelijke dynamiek van Ondertussen. Maar ontkenning van variëteit is uiteraard geen reële optie (hoewel zgn populisme die valse voorstelling geeft). Een overheidsinstelling die inzet op variëteitspotentieel loopt nog zo min mogelijk achter en, wie weet, soms zelfs wat vóór. Terecht stellen Van Oss en Van 't Hek dat

[c]ulturen die in staat zijn verschillen te honoreren en diversiteit te koesteren [...] een groter vermogen bevatten om met het onverwachte om te gaan.[p. 183]

Overigens verdienen met verschillen tevens samenhang ertussen ... aandacht. Daarvoor biedt Metapatroon een stelselmatig bemeten (modelleer)methode. Hoe ruimer het bereik van samenhangende verschillen is en blijft verkend, des te kleiner raakt de kans relevant Ondertussen te missen. Probeer niet, zo bevelen Van Oss en Van 't Hek tot slot aan,

het Ondertussen te voorkomen, [maar probeer] ermee te (leren) leven[. p. 191]

Voor een organisatie, door Van Oss en Van 't Hek overigens nogal circulair geredeneerd, maar vooruit,

vraagt [dat] om het openhouden van de organisatiecultuur en het creëren van mogelijkheden om zaken te bezien die door een gesloten cultuur onzichtbaar blijven. [...] Want ijn een open cultuur worden fenomenen [...] niet weggeredeneerd, maar onderzocht.[p. 192]

Dergelijke nieuwsgierigheid is blijkbaar zeldzaam.

94.52

Vergis ik me? Volgens mij krijg ik van de onderzoeker het verzoek inschikkelijk te zijn met de opvattingen dat context 1. betekenismatig praktisch algemeen telt (wat eerstejaars studenten uiteraard, ja, simpel, meteen leren) en 2. taalkundig theoretisch – daarom? – niet telt (wat studenten zich voor afwijkende praktijk vervolgens moeizaam eigen moeten maken). Is dat soms, ik bekeek het gelijknamige Wikipedia-lemma nog even, een zgn dubbele binding (Engels: double bind)? Dat zou verklaren waarom ik ze als tegenstrijdige opvattingen ervaar. (M)uitweg vergt kritiek op veronderstellingen van de verzoeker. Dat valt daar, precies, als wederverzoek tot inschikkelijkheid, meestal echter verkeerd. Vaak komt de ene verzoeker immers met een dubbele binding juist om kritiek te vermijden, een – eventuele – criticus – op voorhand – uit te schakelen enzovoort. Z/hij voelt zich

met kritiek betraapt op de poging tot verlamming, volgzaamheid e.d. Nee, niet toegeven, maar – blijven – ontkennen.

Hebben argumenten, voorstellen dan geen macht? Blijkbaar vrijwel nooit zonder andere verhoudingsgewijze machtsfactoren. Als het een criticus eraan ontbreekt, heeft z/hij dus vrijwel nooit zelfs maar enige kans van slagen met grondslagenkritiek inherent aan een voorstel voor ruimer bruikbare veronderstellingen (en loopt z/hij het risico, mocht de ‘ander’ er wel over beschikken, van – verdere – strafmaatregelen). Tja, hoe verder machteloos ... verder? Blijven hopen, maar, en mikken op het kennelijk uitzonderlijke subject dat tot dusver gevolgde grondslagen niet voor kritiekloos geldig houdt en daarom stelselmatige(r) grondslagen op z’n minst eens serieus wil overwegen.

Maar ben ik overigens zelf wel zo’n subject?

94.53

Wat is een vakgebied? Dat is een bereik waartoe iemand zich met een zgn gedisciplineerde manier van weten, vandaar het synoniem vakdiscipline, beperkt. Z/hij heet dan een wetenschapper. En dat schap(pen)werk lijkt vaak sterk op vak(ken)vullen resp. zakkenvullen.

Wat telt voor een grens? Staat onderwerp voorop en volgt daaruit methode? Of is het, inmiddels, omgekeerd? Zo bepalen wetenschappers voorrang. Nauwkeurigheid (Engels: rigor) is geldigheid (Engels: relevance) gaan overheersen. Dat is uiteraard schijnbeheersing, vergelijkbaar met bevordering van doelmatigheid zonder borging van doeltreffendheid.

Wie zo’n grens in twijfel trekt, kan op prompte afwijzing, haha, zoals jij schrijft, een “wuiwag” door wetenschappers rekenen. Want z/hij gedraagt zich volgens hèn dus ongedisciplineerd. Dat vinden zij onverantwoordelijk, ga zo maar door. Overtuigd – geraakt – van de waarde van hun vak met grens van dien voelen zij zich oprecht verontwaardigd door wat zij als bizarre aanval opvatten.

Veilig ‘in’ hun zo apart mogelijk afgebakende vak(je) kunnen ze er voor doeltreffende verdediging tegenover een machteloos geïsoleerde buitenstaander – die dat daardoor ook blijft – wel zo doelmatig het zwijgen toe doen. Ditmaal, hoera, kreeg ik zowaar een wat nadere reactie. En overtuigd van de noodzaak van herschikking van zgn vakken nota bene inclusief samenhang ertussen vind ik op mijn beurt die, zeg maar, verdediging, prima, noem het een tegenaanval, bizar door evidente tegenstrijdigheid. Mijn argumenten blijven echter onherkenbaar zonder erkenning van de – stelselmatig bemeten – grondslag ervoor. En argumenten dáárvoor ketsen onbeoordeeld af op de grens(muur) die om zo’n gevestigd vak (op)getrokken staat. Herhaald mikken op dezelfde ‘wetenschapper’ heeft geen zin.

En zo verandert er principieel nog steeds niets.

94.54

Met zijn ondertitel duidt Guido van der Knaap zijn boek **Van Aristoteles tot algoritme** (Boom, 2022) als “filosofie van kunstmatige intelligentie.” Ik vind het allereerst een geslaagde inleiding tot (on)mogelijkheden van de hulpmiddelen onder de noemer van zulke zgn intelligentie. Zijn principiële uitleg weet hij begrijpelijk te krijgen. Vervolgens, zeg inderdaad maar, filosofeert Van der Knaap verder over wat ‘we’ er zoal – niet – mee kunnen resp. moeten willen.

Met de A van artificieel als synoniem van kunstmatig is ook in het Nederlands de

afkorting AI gangbaar geraakt. Hoe, eh, èchte intelligentie ‘werkt,’ is nog steeds – en blijft? – vergaand ònbekend. Maar

[d]enken als mechanisch proces beschouwen, creëert de mogelijkheid van AI.[p. 14]

Tja, wat is “mechanisch”? Van der Knaap suggereert met zijn titel m.i. voor een passender aanduiding: algoritmisch. Wat als zo’n verzameling verwerkingsregels kan gelden,

waarbij het volgen van regels leidt tot het gewenste resultaat[, p. 29]

hangt weer af van – de mogelijkheden van – beschikbare verwerkingsmiddelen. Als alweer omvattender ... middel, vooruit, mechaniek, telt dan de werkzame combinatie van verwerkingsmiddel en -regels.

Werkt èchte intelligentie zo? Is daarvoor zulk kunstmatig onderscheid tussen verwerkingsmiddel en -regels geldig? Hoe dan ook meen ik dat de huidige opvatting van – werking van – zgn kunstmatige intelligentie, dwz

een symbolysysteem waar een algoritme achter zit[, p. 34]

er weinig tot niets van weg heeft. Daarom vind ik de kwalificatie ervan als intelligent misleidend. Ik blijf het als middel opvatten. Er is kunstmatig aan, dat er zgn techniek bij komt kijken (met techniek dus tautologisch opgevat, ja, èrgens moet de begripsmatig onvermijdelijke kortsluiting genaakt zijn, als wat kunstmatig is). Maar gebruik van techniek is principieel evenmin iets nieuws. Als zoiets als sóórt techniek laat zich tegenwoordig echter ook met zgn digitalisering rekenen. Die biedt allerlei andere voor- en nadelen. Omdat dergelijke mogelijkheden – en risico’s – kennelijk als zo verrassend worden beoordeeld en om vèrder werk eraan gefinancierd te krijgen resp. aan resultaten ervan te verdienen, is de associatie met intelligentie opgekomen, hmm, wat nader bepaald als kunstmatige. Van der Knaap vindt

[h]et constante gebruik van de term ‘AI’, waar[aa]n ook [hij zich] schuldig maakt, verwarrend. [...] Want] veelzijdigheid aan activiteiten [...] is voor AI vooralsnog niet weggelegd: **algemene kunstmatige intelligentie** bestaat [...] nog niet.[p. 15] AI-programma’s [...] zijn immers getraind in verschillende microwerelden[. p. 32]

Nadruk op zgn training

illustreert de verandering die er heeft plaatsgevonden bij de ontwikkeling van AI. Van een zoektocht naar de juiste symbolen en redeneerregels, heeft AI de omslag gemaakt naar het opdoen van ervaringen om daarvan te leren.[p. 35 Wat telt zijn] grote hoeveelheden data in plaats van regels[. p. 77]

Hoewel

de kennis waar[op] AI [m]ikt [aldus] verander[t] van **a priori** naar **a posteriori**[, ...] overeen[komstig] het verschil tussen [...] **rationalisme** [en] **empirisme**[, p. 35]

blijft de ‘gebruikelijke’ beperking echter geldig:

Als het al mogelijk is om voor een specifiek probleem AI van de juiste oorzaak-gevolgrelaties te voorzien, dan ontstaat weer het probleem dat AI alleen is uitgerust voor een bepaalde situatie.[p. 71]

Of daarin wellicht met Metapatroon verandering valt te brengen? Dat helpt aan, onmisbaar genoeg, overzicht van wat de ontwerper ervan aan verschillende, nota bene tevens samenhangende, situaties ... helpt opmerken, maar zo’n overzicht ‘zelf’ kan ‘natuurlijk’ geen situaties, daarvoor passend gedrag ‘verzinnen,’ vervolgens ‘uitvoeren,’ enzovoort.

Mijn kritiek spits ik toe op het ontbreken van motivationele dynamiek. Als filosofische term is “intentionaliteit” gangbaar. Komt een AI-programma volgens zoiets als subjectieve motivationele ontwikkeling tot een teken (en doet daarmee zichzelf en/of een ander subject een verzoek tot inschikkelijkheid)? Of is en blijft ook zo’n programma ‘domweg’ een middel waarmee een subject een verzoek tot zichzelf resp. andere subjecten richt? Ik kies ervoor het als middel te blijven beschouwen. Dat houdt ook verder de gebruikers ervan verantwoordelijk voor wat ermee gebeurt (maar ook de initiatiefnemers, ontwerpers, enzovoort). Zo wijst Van der Knaap er op dat

het sociale karakter [van] taal [...] voor AI problematisch [is]. [...] Betekenisvol taalgebruik vindt [...] immers niet geïsoleerd plaats, maar binnen allerlei sociale en maatschappelijke activiteiten.[pp. 84-85]

Als verzoek tot inschikkelijkheid is een teken een middel voor afstemming van gedragingen door deelnemers aan wat aldus telkens telt als hun verhouding

en voor AI is deze contextgebondenheid een aanzienlijk obstakel.[p. 85] Betekenisvol taalgebruik komt tot stand in een context, tegen een concrete achtergrond.[p. 121]

Terwijl Van der Knaap daar de term “context” gebruikt, geef ik aan situatie de voorkeur. Met zgn èchte intelligentie geldt situationele oriëntatie van het subject dat erover beschikt niet slechts – met een bepaald bereik – differentieel, maar eveneens – met een bepaald bereik – open. Middels tekens stemt het ene subject zijn gedragingen op wisselende situaties af. Daarin verkeert hij altijd zelf en ervaart hij zich vaak ook met (een) ander(e) subject(en) te verkeren. Hij probeert daarom zijn gedragingen met die van zichzelf en/of van andere subjecten af te stemmen. Voor nodige en voldoende gedragsdifferentiatie vergt dat aanduiding van volgens hem relevante situatie. Daarom maakt context onlosmakelijk onderdeel van het teken uit dat hij ter afstemming van situationele gedragingen opstelt en tot zichzelf resp. andere subjecten richt. De behoefte aan resp. noodzaak tot – aandeel nemen aan – differentiële gedragingenafstemming kenmerkt

de veelzijdigheid van taal[. p. 85]

Zoals ik dat zie, herken overigens niet in Van der Knaaps toelichting. Hij acht

het raadzaam om na te gaan hoe AI in de praktijk met taal omgaat.[p. 86]

Ik vind AI geen subject. Daarom verdient m.i. aandacht voorrang voor hoe ‘wij’ als subjecten ook verder met elkaar “met taal omgaa[n]” als afstemmingsmiddel met eventueel zoiets als wat AI heet als ook gewoon maar weer een, zeg maar, tussenschakel. AI ‘doet’ niets. Iemand ‘doet’ iets met behulp van AI, punt. Dus

[z]o bezien zegt het gebruik van AI niet zozeer iets over het eigen succes, maar vooral over ons.[p. 194]

Dat geldt overigens voor welke techniek dan ook.

94.55

De opstellen van Theodore Dalrymple, pseudoniem van Anthony M. Daniels, die gebundeld als **Not With A Bang But A Whimper: The Politics & Culture of Decline** (Monday Books, 2009) zijn verschenen, maken op mij een in politiek-cultureel opzicht zgn conservatieve indruk. Daarom ben ik het zeker in eerste aanleg vaak niet met Dalrymple eens. Wat zijn kritiek resp. voorstellen echter aan geloofwaardigheid helpt, is zijn stijl. Mee eens, of juist niet, ik geef hier enkele van

zijn spottende verwoordingen graag door. En doordat hij zichzelf niet nodeloos serieus neemt, nee,

the answer to a false orthodoxy is not another orthodoxy that denies contrary evidence[, p. 174]

nodigt hij althans mij uit dat vervolgens evenmin met mijzelf te doen. Zachtjes uitgedrukt, nee

[n]ot every question can be answered by reference to a few simple abstract principles that, if followed with sufficient rigor, will supposedly lead to perfection[. p. 218]

Zo erken ik dan weer dat Dalrymple's opvattingen ernstige overweging verdienen, en vaak méér, zeker als progressief betekent dat met voorrang moet worden gemikt op borging van voorwaarden voor solidariteit volgens opbouwend samenhangende verschillen (ipv valse uniformiteit). Zulke voorwaarden,

strong but loose, permitting a great deal of personal freedom and give-and-take[, p. 169]

raken praktisch inderdaad onmogelijk te onderhouden, indien 'wij' inmiddels verwachten te leven in

a society in which people demand the right to do anything they choose, but to be protected, as of right, from the consequences of their choices.[p. xi] The idea that freedom is merely the ability to act upon one's whims is surely very thin and hardly begins to capture the complexities of [...] existence[. p. 152]

Dalrymple schrijft over het Verenigd Koninkrijk. Groot-Brittannië, dus. Verouderd lijken mij zijn analyses nauwelijks, en nog steeds vergaand ook op o.a. Nederland van toepassing. Er zijn immers overal mensen, en als ze gezaghebbende posities bekleden zijn anderen er gauw de dupe van, voor wie geldt,

he thought was right whatever he had done[, ...] ke[e]p[ing] inviolable his belief in the existence of a purely benevolent essence of himself [p. 66 while i]t takes considerable organisation to achieve so little[. p. 94] The present situation is bad, undoubtedly: but few are the situations so bad that they cannot be made worse by a wrong policy decision. [p. 163 E]xpensive failure is [...] vitally necessary to [...] government[. p. 97] It reconciles the irreconcilable[. p. 100 T]he tendency [...] not to mean quite what they say, and to express themselves more to flaunt the magnanimity of their intentions than to propagate the truth, is a general one.[p. 129]

Tja, op effect is Dalrymple op zijn beurt natuurlijk eveneens uit. Verwarring over verantwoordelijkheid raakt verhuld, omdat

non-judgmentalism is not really non-judgmental.[p. 26] Indeed, if anything is wrong[, ...] it is someone else's fault, and the job of public power to correct [p. 57 leading to] the ever-wider extension of self-arrogated government responsibility[. p. 90 N]othing succeeds like failure, because failure provides work for yet more functionaries and confers an ever more providential role upon the government [p. 95 with] its bloated and totally ineffectual bureaucratic apparatus[. p. 119] No self-evident or entirely predictable failure, no catastrophe they have brought about [...], ever affects their careers, in part because they move from post to post so quickly that none of them ever gets held responsible for anything.[p. 97 C]areerist to the core, they [a]re concerned only that the public should not become aware of the catastrophe. To this end they indulged in obfuscation and outright lies in order to prevent the calamity that public knowledge of the truth would represent for them and their careers.[pp. 114-115]

Dat valt onmogelijk eindeloos door te trekken, maar solidariteit raakt – veel – eerder ondermijnd. Voor een beschaafde samenleving is het echter geen optie om daarentegen elk risico tot publiekelijk onverzekerd te verklaren, overheidsinstellingen dan maar af te schaffen, enzovoort. Over criteria, nota bene ook nog eens open voor nadere overwegingen, schrijft Dalrymple helaas nauwelijks. Algemeen gesteld heeft hij, gelet op nu eenmaal beperkte middelen resp. voorzieningen, stellig gelijk dat

[o]ne of the consequences of treating large numbers of people as helpless is that the genuine cases are often abominably neglected.[p. 148]

Dus moeten we – leren – evenwichtig kiezen.

94.56

Onder “het moderne bijgeloof,” zo kondigt hij in de inleiding tot zijn bundel **Het avondrood der magiërs** (Meulenhoff, herdruk 1978, oorspronkelijk 1970) aan, verstaat Rudy Kousbroek (1929-2010)

grosso modo geloof in het bovennatuurlijke, op een manier die pretendeert aan te sluiten bij de moderne wetenschap van wetenschap en techniek.[p. 9]

Waarom “avondrood”? Ik krijg de indruk dat hij de opkomst van dergelijk geloof betreurt. Wat mij betreft klopt zijn titel dus niet, maar ik meen te begrijpen dat hij zoiets als een contrast wil aangeven. Een eerder boek, geschreven door L. Pauwels en J. Bergier en gevuld met wat Kousbroek blijkbaar flauwekul, en erger, vindt, verscheen in vertaling met de titel **Dageraad der Magiërs**. De oorspronkelijke titel luidt **Le matin de magiciens** (1960). Hoe dan ook,

[h]et aplomb waarmee de aanhangers van een van de vormen van modern bijgeloof wetenschappelijke termen gebruiken in een niet-wetenschappelijke context [kan] als een criterium van onderscheid [gelden]. De moderne magiër is te herkennen aan zijn taalgebruik.[pp. 9-10]

Maar dat blijft toch niet beperkt tot suggesties e.d. van “het bovennatuurlijke”? Al dan niet opzettelijk ontstaat verhulling, verwarring, enzovoort door wat voor de ene situatie past, ten onrechte als geldig voor een andere situatie te opperen. Denk aan reclame, bestuur, politiek ... Nota bene, volgens mij is zelfs èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid. Het ene subject probeert een ander subject – inclusief zichzelf – ermee tot gedrag(sverandering) te bewegen zoals hij dat als afgestemd met zijn eigen gedrag(sverandering) beschouwt. Menig subject is daarvoor niet vies van enig “aplomb.” Inderdaad, op zijn beurt is Kousbroek dat evenmin met/voor zijn kritiek erop (waarmee ik het met het nodige ... “aplomb” overigens graag eens ben :-). Zoiets als intersituationele tegenspraak spitst Kousbroek dus toe onder de noemer van mystiek. In wat zgn magiërs voorstellen als

mythische toekomst zijn wetenschap en het onkenbare, techniek en mirakel niet langer met elkaar in tegenspraak, maar manifestaties van elkaar. Mystiek inzicht is niet meer alleen een toegang [...] tot het transcendente, maar ook tot wetenschap. [...] De wetenschap [...] is iets [...] waarvan men mystieke, **geopenbaarde** kennis kan hebben.[p. 11]

Dat klinkt aantrekkelijk, want aldus bespaart “een moderne bijgelovige” zich inspanningen. Maar dat kan natuurlijk nooit iets anders opleveren dan, sterker nog, dat is het uitgangspunt,

de illusie van begrip [...] zonder betekenis, de fysieke bevrediging van het begripsgevoel zonder de bijbehorende cerebrale voorstelling – een vermogen dat in onze maatschappij nog steeds van jongs af aan wordt aangekweekt.[p. 11]

Van “aangekweekt” maak ik, dus algemener geldig, verstrekt. Kousbroek stelt dat,

[w]aar het in dit verband om gaat[, p. 11]

maar, nogmaals, dat “verband” acht ik véél ruimer dan zoiets als de wens van bovennatuurlijke kortsluiting,

is een combinatie van dit vermogen en de bekende primitieve gedachte dat men iets ook kent, ook bezit, als men ‘het woord ervoor weet’.[p. 11 D]oor de moderne mystici [wordt] jacht [...] gemaakt op de **tekens** van het wetenschappelijke.[p. 25 W]etenschap en [...] techniek worden nu benaderd met het gereedschap waarmee de mensheid altijd benaderd heeft wat voor haar onbegrijpelijk is en zich aan controle onttrekt: magie en bezwering.[p. 63 M]ysticisme [is] geestelijke capitulatie [...] tegenover de werkelijkheid[. p. 115]

Kousbroek stoort zich aan

de suggestie van formele studie als criterium, terwijl [er]onder [...] alleen verstaan wordt een studie die de heiligheid van het middel onderschrijft, die al vooraf gegeven is.[p. 49]

Nog ervan afgezien dat ook – en vooral? – zgn wetenschap lijdt onder ... heiligverklaring, is het de vraag of kritiek helpt. Over kortsluiting gesproken, wat nu eenmaal blijft tellen, zijn machtsverhoudingen. De ‘macht’ van zgn redelijke argumenten blijkt – voor ‘veroorzaken’ van inschikkelijkheid, dus – doorgaans zéér beperkt. Wat Kousbroek over de opkomende mystiek beweert, heeft machtsverhoudingen altijd principieel gekenmerkt. Hij stelt dat

[o]ok voor het huidige wetenschaps-mysticisme geldt[, p. 16]

en dat maakt verhoudingen in het algemeen principieel politiek, dwz zwanger van afstemming van belangen van deelnemers eraan,

dat het gebaseerd is op een ‘andere’ manier van kennen, tegenovergesteld aan de redenerende, logische en analytische manier.[p. 16]

Wie daarentegen van – zijn overheersende – machtspositie uitgaat, vindt daarentegen die “redenerende [...] manier” anders, zelfs géén overweging waard. Hij kent zichzelf het, vooruit, recht toe

op een plotseling irrationeel inzicht, een openbaring, die een ‘nieuw licht’ werpt op ‘alles’[, pp. 16-17]

maar “irrationeel” vindt hij dat zèlf uiteraard allerm minst. Waarom

deze kost er bij zoveel mensen in[...]gaa[t] als koek[, p. 28 dwz] hoe het mogelijk is dat dergelijke dingen ernstig worden genomen[, p. 93]

laat zich tevens volgens heersende machtsverhoudingen verklaren. Naarmate iemand zich sterker afhankelijk ervaart, toont z/hij zich eerder inschikkelijk. Discussie raakt op voorhand onmogelijk, en omgekeerd. Wat mij betreft dus nogal naïef merkt Kousbroek op dat

[er v]oor de criticus die tot zijn ellende constateert dat door hem aangevallen ideeën of doctrines toch succes hebben, ondanks het feit [...] dat niemand zijn argumenten heeft weerlegd, [...] geen enkele troost [is].[p. 96]

Wen er maar aan, want ook

[h]et moderne mysticisme is de reactie van mensen die afgezien hebben van pogingen om de hen omringende werkelijkheid nog verder te begrijpen[, p. 23 maw]

een nieuwe vorm van afstomping, en daarvan zijn er al genoeg in onze maatschappij.[p. 65]

Kenmerkend is inderdaad ook voor wat o.a. als populisme bekend staat

de vlucht uit een werkelijkheid die te gecompliceerd geworden is om nog interpreteerbaar te zijn met [...] vederlichte rationele bagage[. ...] Een karakteristiek bestanddeel van deze vlucht uit de realiteit is de mythische toekomstprojectie, waar alle variëteiten van modern mysticisme zich met wellust aan overgeven. Al het onmogelijke, ongrijpbare, gewenste-wat-nog-niet-is wordt in de toekomst geprojecteerd [pp. 23-24 als] belofte van **inwijding in een mysterie**.[p. 97] Naast de thema's die specifiek verbonden zijn aan angst- en onveiligheidsgevoelens tegenover de onbegrijpelijke manifestaties [...] vindt men [...] ook, en in de eerste plaats, het motief dat altijd de hoofdzaak is [...]: de ontkenning[. p. 24] De minst onderkende karakteristiek [ervan] is niet de onontvankelijkheid voor verandering, de morbide concentratie op het eigen ik en de geslotenheid naar buiten toe, maar de onderwerping aan autoriteit.[p. 29]

Modern of niet, met 'zijn' geloof maakt iemand zichzelf onderwerping aan 'andere' macht wijs, ofwel

[e]en bewustzijn dat gevangenschap ondergaat als vrijheid[. p. 44 O]nverschilligheid tegenover verifieerbare feiten [is] totalitaire denkwijzen eigen[. p. 98]

Kousbroek vreest

massale regressie [door de] combinatie van een welvaartsverschijnsel en een terugkeer naar een infantiel wereldbeeld.[p. 29 D]**e onmacht om betekenis te geven** [p. 55 leidt tot] een gigantische groep van mensen [...] die zich bezighouden met het verfoeien, vereren of bezweren van de krachten waarover zij geen enkele controle hebben, en die hun tijd doorbrengen met het 'creëren' of consumeren van allerlei onbenulligheden – of met het zich verzetten ertegen.[p. 29 M]ensen die overstromen van morele verontwaardiging [hebben] vaak een pathologische neiging [...] om de onheilen waartegen zij waarschuwen desnoods te verzinnen of zelf te encèneren [p. 77] bevrijd van de hinder van rede, verifieerbaarheid of relatie met de werkelijkheid.[p. 97]

Toen hij dat schreef, kòn hij geen besef hebben van zgn sociale media. Avondrood? Nou, nee.

94.57

Het lijkt mij nodeloos ingewikkeld gemaakt. Toegegeven, ook van **Nachmetaphysisches Denken: Philosophische Aufsätze** (Suhrkamp, 1988) begrijp ik stellig maar weinig. Ik heb die bundel van Jürgen Habermas weliswaar helemaal gelezen. Maar verdient blijven zoeken resp. hopen op praktische aanknopingspunten het wel om lezen te heten?

Ik sla het hoofdstuk **Handlungen, Sprechakte, sprachlich vermittelte Interaktionen und Lebenswelt** (pp. 63-104) nogmaals op. Met de openingszin veronderstelt Habermas

vielfältigen Zusammenhänge zwischen Handlung und Sprache[. p. 63]

Ik houd het echter op enkelvoudig verband volgens de algemene veronderstelling dat èlk teken een verzoek tot inschikkelijkheid is. Habermas staat al meteen voor de opgave om

die Differenzen, auf die es mir ankommen wird, nicht zu verwischen[. p. 63]

Daardoor vind ik zijn verdere voorstelling, althans voor zover ik die kan volgen, juist verwarrend. Omdat Habermas m.i. ten onrechte voor initiële verschillen kiest,

worstelt hij vervolgens met samenhang ertussen. Of worstel ik met wat hij schrijft? In elk geval herken ik niet dat hij één en hetzelfde formele structuur schetst zoals ik met de zgn semiotische enneade doe, voor hoe deelnemers aan een verhouding hun differentiële gedragsaandelen middels tekens op elkaar proberen af te stemmen. De enneade dient – pas – ter nodige en voldoende verklaring van – dynamiek van – samenhangende verschillen volgens verband, ontleend aan Charles S. Peirce, tussen interpretant (van subject), gedrag (Peirce: object) en ter bemiddeling teken. Als een van – de negen – elementen telt de enneade: motief. Noem het ook maar het momentane doel van een subject. Een, zeg maar, doelloos gedragsaandeel kan een subject op z'n enneadisch daarom nooit leveren. Of Habermas de aparte categorie van zgn communicatief handelen, zoals hij zulk handelen onderscheidt van zgn strategisch handelen, wel degelijk, eh, zuiver doelloos ... bedoeld, is mij overigens nog steeds onduidelijk in mijn verwarring door wat ik als het 'geweld' van zijn woorden ervaar. Zo ja, dan vind ik dat een weliswaar sympathieke, maar vergeefse poging tot normering van over en weer erkenning van geldigheid van redelijkheid. Want pragmatisch acht ik principieel strategisch. Het is niet anders. Associeer ook als geldig erkende argumenten 'gewoon' met macht, zij het helaas vaak slechts zeer geringe. Daarmee blijft een enkel verklaringskader volstaan. Wie meent dat ik Habermas' werk ernstig tekort doe, kan zich melden met ... argumenten. Of ik ze als geldig beoordeel? Mij ernaar ga gedragen? Zie verder het hoofdstuk dat ik in **Semiosis & Sign Exchange** (2002) wijdde aan – kritiek op – Habermas' theorie van communicatief handelen.

94.58

Graag beveel ik m.i. relevante literatuur aan. Als de titel klopt, ik bedoel van de bundel **Rechtspraak is mensenwerk** (Atheneum–Polak & Van Gennep, 2011), moeten mogelijkheden met zgn digitalisering dienovereenkomstig beperkt opgevat zijn en blijven. Samenstellers Michiel van Kleef en Suse van Kleef laten, zoals de ondertitel luidt, “zestien rechters over de dilemma's van hun vak” in evenzovele persoonlijke hoofdstukken aan het woord. Interessant. Zij, de rechters, dus, verduidelijken de praktijk van – noodzaak van ruimte voor – onvoorziene nadere overwegingen voor telkens evenwichtige oordeelsvorming. Kortom, optimaliseer administratieve ondersteuning en breidt zulke facilitering uit tot àlle, zeg maar, deelnemers aan rechtsprakelijk (informatie)verkeer. Probeer niets méér, maar doe consequent nota bene evenmin niets minder. Aan die oriëntatie kàn sinds verschijning van genoemde bundel, alweer méér dan tien jaar geleden, praktisch helemaal niets zijn veranderd.

Als inleiding tot begrip van inhoudelijk inherente variëteit van rechtspraak en bijgevolg van wat realistische digitalisering zoal – niet – kan omvatten, acht ik de vlot leesbare tekst zeer geschikt. Voor zover ze 'm nog niet kennen, die tekst, en dat zou door hun gekoesterde isolement zomaar kunnen, zouden 'jullie' ict-ers er eens kennis van moeten nemen. Het is maar een suggestie.

94.59

Ik ga, verder geschrokken, op zgn toeslagen door. Eén van de rechters met een hoofdstuk in **Rechtspraak is mensenwerk** is Bart Jan van Ettekoven (pp. 143-154). Genoemde bundel verscheen in 2011, dus voordat er over toeslagen politiek-bestuurlijk sprake van een affaire was. Naar verluidt als bestuursrechter resp. hoogleraar staats- en bestuursrecht licht Van Ettekoven daarin o.a. toe (p. 153) hoe

bestuursorganen die hij typeert als “beschikkingen-fabrieken” zoals de Belastingdienst werken. Met “miljoenen beschikkingen per jaar” geldt daar, zo kreeg hij te horen, “een foutmarge van vijf procent acceptabel” als criterium ervoor “dat de systemen behoorlijk goed werken.” Tja, vindt hij zèlf, “vijf procent van [zóveel] beslissingen zijn erg veel foute beschikkingen. Mensen moeten daartegen bezwaar maken [... en h]et valt mij op,” vervolgt Van Ettekoven, “dat dit soort bestuursorganen helemaal niet naar het bezwaarschrift kijken. [...] Dat] wordt [...] niet serieus genomen. [...] De fase van het bezwaarschrift wordt dus onvoldoende benut om interne fouten te herstellen.” Als zijn verhaal klopt, rijst de vraag hoe cynisch je als, eh, verantwoordelijke ambtenaar werkzaam in zo’n fabriek kunt zijn, en blijkbaar blijven. Als verweer van zulke overheidsinstellingen vermeldt Van Ettekoven dat zij “[het] er niet voor over [hebben] systemen zo in [te] richten dat we van vijftien negentig naar achten negentig procent goede beschikkingen komen.” Bepalen zgn uitvoeringsorganisaties dat zó zelfstandig? Maar ook al zouden zij die, vooruit, extra moeite doen, dat blijven veel fouten. De principiële vergissing is en blijft volgens mij stellig echter veronachtzaming van variëteit. Aan een verschil dat óók rechtmatig is, dwz geldig volgens erkend andere omstandigheden, wordt blijkbaar zelfs opzettelijk géén gevolg gegeven. Tja, wie nog steeds geen idee heeft hoe er honderd procent rekening kan worden gehouden met omstandigheden, blijft valse uniformiteit verdedigen (en er onbehoorlijk veel belang- annex rechthebbenden de dupe van raken).

Van Ettekoven merkt, ik herhaal, in 2011, ook nog op dat “pas als iemand naar de rechter stapt, [...] er iets [begint] te bewegen.” Hmm, zoals uit de parlementaire enquête is gebleken hebben wat toeslagen betreft nogal wat tot en met hogere bestuursrechters ook geen sterk figuur geslagen.

94.60

In Traunstein (Beieren, Duitsland) heeft een antiquair aan de straat voor zijn huis een minuscuul boekenrekje geplaatst. Ik fiets er langs de rivier de Traun in pakweg een half uur heen. Ditmaal staat er een exemplaar van **Philosophie der Grammatik: Vom Sinn grammatischen Wissens** (J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1988) door Wilhelm Köller bij. Dat was mij sowieso opgevallen, maar na het recente tussenwerpselintermezzo kan ik het zeker niet missen. Voorin is de prijs vermeld, drie euro, met naast het rekje een kluisje met een gleuf om het geld erin te doen. Ik ben voorbereid, kan gepast betalen. Over het eerste hoofdstuk, **Der Problemzusammenhang** (pp. 1-13), dat ik inmiddels gelezen heb, ben ik zeer enthousiast. Wat ik later Metapatroon heb genoemd, bedacht ik in 1990. Köller blijkt eerder op betekenismatige differentiatie aan te dringen. Hij heeft het echter nog niet gebracht, althans, in dat ene hoofdstuk kan ik zoiets niet ontdekken en ik vermoed dat hij er verderop ook niet aan is toegekomen, tot een formele methode voor relativering, dwz om relevante betekenisverschillen tevens te ordenen, zeg ook maar ze in één moeite door van samenhang te voorzien. Ik erken dat Köller dat niet als zijn opgave ziet, methodische borging van – voorwaarden voor – zulk(e) ordening resp. overzicht. Hij kan ermee volstaan te benadrukken dat er van grammatica géén algemeen geldige betekenis valt te duiden. Daarentegen hangt wat als relevante betekenis ervan telt, er telkens maar van af ...

Wat in elk geval zijn eerste hoofdstuk m.i. eveneens zo geschikt als inleiding tot Metapatroon maakt, is dat Köller weliswaar op grammatica doelt, maar m.i.

algemeen geldige overwegingen biedt. Metapatroon houd ik immers voor algemeen toepasbaar voor ordening van willekeurige betekenisverschillen. Ofwel, wie Köller abstraherend wil en kan volgen, zou 'eenvoudig' de logica van Metapatroon moeten inzien en waarderen.

Dat zal – voorlopig? – wel niet gebeuren. Maar vooruit, wat beweert Köller zoal? Hij begint met onderscheid te veronderstellen tussen vakwetenschap en filosofie. De beoefenaren van een vak houden zich doorgaans aan

einen vorab eingegrenzten Gegenstandsbereich[, p. 1]

terwijl zgn filosofen bij zulke afbakening(en) juist vraagtekens zetten. Zo kom ik meteen op wat ik vind dat het ... vak van informatiekundig ontwerpen kenmerkt. Dat is wat Köller aan filosofen toeschrijft. Inderdaad heeft Metapatroon zulk filosofisch potentieel. Dat verklaart dan, volgens Köllers onderscheid, waarom zgn vakmensen niets van willen weten. Zij richten zich èlk exclusief op hun 'eigen' vak. Aan ruimer verband hebben zij geen behoefte, dat ervaren zij integendeel als storend. Köller erkent dat zijn veronderstelde onderscheid

Überschneidungen natürlich nicht ausschließt.[p.1]

Voor informatiekundig ontwerpen blijf ik – de noodzaak van – vèrgaande samenloop benadrukken. Dat zie ik juist bevestigd door wat Köller opmerkt over de kenmerkend filosofische insteek. Want met open bereik van – digitale facilitering van – informatieverkeer, noem het ook maar grenzeloos, komt de ontwerpogave er domweg niet omheen

die unreflektierten Voraussetzungen [...] aufzuklären und in ihrem Geltungsanspruch zu relativieren[. pp. 1-2 W]ir [brauchen] fassbare **Begriffe**, ob wir es nun wollen oder nicht.[p. 10]

Open deur,

konsequent [soll] die Kategorie der **Bedeutung** integriert werden[. p. 12 E]in[e] **asemantische** [...] Betrachtungsweise [...] ist [...] geradezu unsinnig.[p. 13]

Maar al meteen vanaf de geringste uitbreiding van bereik, dus geheid voor een infrastructuur voor informatieverkeer, moet de ontwerper begrippen annex betekenissen

auf einer höheren Ebene auch immer wieder systemhaft formieren [...], ohne allerdings in einer Systemgestalt zu erstarren zu dürfen bzw. eine Betrachtungsweise absolut setzen zu dürfen.[p. 2]

Ik zie geen ... verschil tussen hoe Köller een filosoof duidt, en ik dat doe van een ontwerper. Verantwoorde uitoefening van zulke ... vakken of, om Köllers onderscheid te handhaven, metavakken

setzt die Bereitschaft voraus, vertraute Denkkategorien, Wissensformen und Blickwinkel aufzugeben und notfalls seine eigenen Denkstrukturen radikal zu ändern, um bestimmte Einsichten machen zu können[. p. 2]

Ook de ontwerper moet voor een willekeurige

Frage [...] ständig den Rahmen problematisieren, in dem sie sich bewegt[, p. 2 d.h.] immer wieder auf Fragemöglichkeiten aufmerksam [...] machen, die entweder vergessen oder übersehen worden sind.[p. 6 Daz]u [...] gehört auch, daß man zumindest streckenweise gar nicht recht weiß, was man eigentlich sucht, daß man blind ist für das, was man schon gefunden hat, und daß man schließlich doch etwas

findet, was man gar nicht vermutet hat und nach der Lage der Dinge auch nicht vermuten konnte.[p. 2]

Kijk wat nog maar eens zo'n fietstochtje oplevert! Wie zich echter met een gevestigd vak dienovereenkomstig òngewijzigd wil – blijven – identificeren, ervaart verstoring. Z/hij vindt zulke (her)overwegingen meteen

auf den ersten Blick nur lästig. Sie stör[en] nicht nur das schöne Wissensterrain [...] durch [...] penetrante Fragen und Behauptungen, sondern verunsicher[en] auch [das] alltäglichen [...] V]ertrauen.[pp. 2-3]

Dat moet dan maar, houdt Köller gelukkig vol. Zo komt hij tot cruciale kritiek op wat als wezen bekend staat. Hij stelt dat

Wesensfragen [...] unausweichlich in ein Paradoxon führen, wenn man seine Wahrnehmungs- und Erkenntnisinteressen nicht vorsätzlich einschränkt.[p. 3] Begriffe [sind] **Kulturprodukte** [...], und keine autonomen metaphysischen Entitäten. [...] M]etaphysisch-anachronistischen Verstrickungen [sind] generell mit Wesensfragen verbunden[. p. 7]

De veronderstelling van absoluut geldig bereik van ònveranderlijkheid is 'nu eenmaal' onhoudbaar, want

unsere Erfahrungsgegenstände [sind] keine Substanzen mit einem festen Wesensgehalt [...], sondern chamäleonartige Phänomene, die sich [...] ständig verändern und die sich uns je nach Betrachtungsperspektiven und Korrelationsbezügen auch ganz unterschiedlich darbieten.[p. 8]

Daarom blijven bepaalde gedragingen annex eigenschappen van 'iets,' noem het maar een object, volgens Metapatroon beperkt tot een bepaalde situatie. Daarbij valt nader te ... bepalen wat geldt als zo'n object resp. zo'n situatie. Als verschijnsel waarover gedragsmatig – pas – eenduidige verklaring van/over mogelijk is, telt aldus een zgn situationeel object. De tweeledige samenstelling laat zich herhalen. Dankzij zulke recursiviteit dekt Metapatroon willekeurige verwevenheid. Met zijn 'wezenlijke' kritiek verduidelijkt Köller de stelselmatige voordelen:

Wünschenswert wären zwar präzise [...] D]efinitionen für definierte Erkenntnisinteressen und Forschungsstrategien; nicht wünschenswert wäre aber ein allgemein verbindlicher Begriff [...], der den Anspruch erhöhe, eine **Wesensexplikation** des Phänomens [...] zu sein, weil ein solcher Begriff das Denken und Lernen eher blockiert als fördert.[p. 5]

Köller associeert wezen nog met verschijnsel. Ik gebruik die term, verschijnsel, dus, als synoniem van situationeel object, dwz ter aanduiding van wat per ... definitie géén algemene, in de zin van absolute, geldigheid heeft. Daarmee verdwijnt ook voor mij de wezensvraag echter niet. Maar die betreft dus wat ik object noem. Wat iemand meent te weten, slaat op gedrag resp. eigenschappen. Betekenis gaat dus differentieel over gedrag resp. eigenschappen van, nogmaals, wat ik noem, verschijnselen als situationele objecten. Blijkbaar bestaat er desondanks, eh, zoiets als hetzelfde object in zulke verschillende situaties. Wat gedragsmatig geldt voor het object in kwestie als het ware door-de-situaties-heen, kan echter slechts ... niets zijn. Anders volgt immers oneindige regressie onder de noemer van situationeel object. Daarom telt Metapatroon kortsluiting. Heeft een object een wezen? Ja èn nee! In de zin van ònveranderlijke exemplarische gedragingen/eigenschappen heeft iets-àls-object beslist géén wezen. Want die zijn aan verschijnselen annex situationele (deel)objecten voorbehouden. Maar om situationele (deel)objecten niet

alleen van elkaar te laten verschillen, maar tevens te laten samenhangen, vergt wel degelijk een ... voorziening. Die moet echter, zeg maar, gedrags-/eigenschapsloos zijn. Daarvoor komt – de associatie met het getal – nul in aanmerking, ofwel een iets met het kenmerk van niets. Algemeen geldig voor een object wordt volgens Metapatroon daarom 'zijn' nul-identiteit verondersteld. Elk van 'zijn' situationele (deel)objecten telt voor eenduidig houdbare ordening van verwevenheid dan een bijbehorend situationele (deel)identiteit. De noodzaak van methodische ordening van ook nog eens veranderlijke betekenissenvariëteit ontstaat, doordat volgens het open bereik van digitale technologieën voor – facilitering van – communicatie

die [...] Perspektiven [...] inzwischen so vielfältig und disparat geworden sind, [daß] es auch völlig sinnlos [wäre], nach [...] einheitliche [...] Begriff[e] Ausschau zu halten.[p. 5] Keine [...] Wahrnehmung von einem Phänomen kann [...] als Wesenserfassung deklariert und absolut gesetzt werden, weil jede Wahrnehmung prinzipiell eine Teilwahrnehmung ist, die ergänzt oder überholt werden kann. Wahrnehmbar sind uns dementsprechend nicht die Dinge als Substanzen, sondern allerhöchstens als **Erscheinungen** in spezifischen Wahrnehmungszusammenhängen.[p. 8]

Een als absoluut geldig opgelegde betekenis, daarom,

wäre [...] entweder unfähig, die verschiedenen Wissensinhalte zusammenzufassen, oder er wäre so abstrakt und allgemein, daß er keine [...] Ordnungsfunktionen mehr hätte und deshalb völlig nichtssagend wäre.[p. 5]

Hoewel

[d]ie **Perspektivität** [...] psychisch nicht immer leicht zu ertragen [ist], weil wir ein starkes Bedürfnis haben in einer abschließend geordneten Welt zu leben[, p. 11]

wen er maar aan, eindelijk, dat

[w]ir [...] uns deshalb gelassen damit abfinden müssen, [...] keinen allgemein verbindlichen [...] Begriff geliefert zu bekommen, sondern allenfalls **spezielle** [...] Begriffe für spezifische [...] Erkenntnisinteressen.[p. 5]

Das is en blijft een moeilijke opgave

[a]ngesichts des imperialistischen Anspruchs einzelner [...] Schulen[. p. 5]

Stelselmatig vergen – voorzieningen ter bevordering van – evenwichtige verhoudingen nadruk op de, zo beveelt Köller overdrachtelijk gesproken terecht dringend aan,

Aufgabe, [...] Modebäume nicht in den Himmel wachsen zu lassen und ihre Geltungsansprüche so zu stützen, daß auch noch andere Bäume Lebenschancen behalten.[p. 6]

Hij voegt eraan toe dat die, zachtjes uitgedrukt,

Rolle [...] nicht unproblematisch, aber absolut notwendig ist.[p. 6]

Nota bene,

der ursprüngliche Anspruch auf Wesenserkenntnis selbst [ist] immer mehr suspekt und anachronistisch geworden [...]. Statt dessen ist [...] heute die Aufgabe zugewachsen, deutlich zu machen, daß das, was [...] naiv als Wesenserkenntnisse ausgegeben wird, keineswegs solche sind, sondern Partialerkenntnisse, die nur unter ganz spezifischen Bedingungen Wahrheits- bzw. Geltungsansprüche erheben können.[p. 6] Von rein **pragmatischen** Motive abhängig gemacht [hat d]iese Veränderung der Fragestellung [...] weitreichende sachliche und methodische Konsequenzen.[p. 9]

Dat is ... precies waarop Metapatroon als formele methode stelselmatig berekend is. Elk(e) ordening(sstadium) ermee

bleibt in eine unaufhebbare Spannung eingebunden[, p. 9]

maar dat kenmerkt juist de flexibiliteit die voor – beheersing van – stelselmatige variëteit noodzakelijk is om

neue Sichtweisen auf einen wohl nie erschöpfend beschreibbaren Gegenstandsbereich zu eröffnen [p. 9]

en overzichtelijk op te nemen.

Intussen is Köllers boek ook alweer bijna veertig jaar geleden verschenen. Ik heb hier zijn vermelding van grammatica moeiteloos kunnen vermijden voor nadruk op ruimste geldigheid, prachtig, van zijn voorstel. Hij wijst m.i. met zoveel woorden aldus tevens voor informatiekunde duidelijk aan dat èn welke doorbraak tot open meervoud nodig is. En met Metapatroon is ook allang een passende, praktisch bruikbare modelleermethode beschikbaar. Wat er helaas daadwerkelijk gebeurt, en dus vooral wat nog steeds niet, getuigt echter alom van angstig atomistisch-absolutistisch onbenul. Nee, het schiet maar niet op. Wat tref ik de volgende keer in dat boekenrekje aan?

April – juli 2024, www-editie 2024 © Pieter Wisse

noot: **Aantekening 94.31** en **aantekening 94.44** passen in een reeks vergelijkend ontwerponderzoek op basis van literatuur over zgn gebouwde omgeving. Voor verwijzing naar het (de) eraan voorafgaande de(e)l(en) in deze reeks, zie de noot achteraan [93. Aantekeningen, januari – maart 2024](#).